Міністерство освіти і науки України
Українська академія друкарства
Кафедра українознавства, документознавства та інформаційної діяльності

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ

І Міжнародної
науково-практичної конференції викладачів, студентів,
аспірантів і молодих вчених

Документ крізь віки: актуальні питання документознавства та інформаційної діяльності

23-24 листопада 2015 року

Львів – 2015

ББК ТЗ (2 ДОК) 461-6
ТЗ (0) 51–6
К–17
УДК 35 (47.71)

Матеріали подано в авторській редакції.
Відповідальний за випуск д.і.н. проф. Пасічник М.С.

Тези доповідей І Міжнародної науково-практичної конференції викладачів, студентів, аспірантів і молодих вчених «Документ крізь віки: актуальні питання документознавства та інформаційної діяльності».

У збірник увійшли тези І Міжнародної науково-практичної конференції викладачів, студентів, аспірантів і молодих вчених «Документ крізь віки: актуальні питання документознавства та інформаційної діяльності», висвітлені питання історії та міжнародного досвіду дослідження документознавства та інформаційної діяльності. Подається інформація про інновації в документознавстві. Розглядаються проблеми документознавства та інформаційної діяльності в сучасному світі.

ПРОГРАМНИЙ КОМІТЕТ:

Дурняк Б.В., докт. техн. наук, професор, ректор Української академії друкарства

Угрин Я.М., канд. техн. наук, доцент, проректор з навчально-педагогічної роботи Української академії друкарства

Маїк В.З., канд. техн. наук, доцент, проректор з наукової роботи Української академії друкарства

Пасічник М.С., докт. іст. наук, професор зав. кафедри українознавства, документознавства та інформаційної діяльності Української академії друкарства

Красівський О.Я., докт. іст. наук, професор зав. кафедри інтеграції і права Львівського регіонального інституту державного управління

Голод І.В., канд. мистецтвознавства, професор кафедри українознавства, документознавства та інформаційної діяльності Української академії друкарства

Савчук Г.М., канд. іст. наук, доцент кафедри україно-знавства, документознавства та інформаційної діяльності Української академії друкарства

Берест І.Р., канд. іст. наук, доцент кафедри україно-знавства, документознавства та інформаційної діяльності Української академії друкарства

Якубовська М.С., канд. філ. наук, доцент кафедри українознавства, документознавства та інформаційної діяльності Української академії друкарства

Левицька М.Я., ст. викладач кафедри українознавства, документознавства та інформаційної діяльності Української академії друкарства

Босак О.І., канд. іст. наук, доцент кафедри українознавства, документознавства та інформаційної діяльності Української академії друкарства

Гірняк Г.З., ст. викладач кафедри українознавства, документознавства та інформаційної діяльності Української академії друкарства

Когут П.В., канд. іст. наук, доцент кафедри україно-знавства, документознавства та інформаційної діяльності Української академії друкарства

Стрельбицька С.М., асистент кафедри українознавства, документознавства та інформаційної діяльності Української академії друкарства

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ:

Кудряшова А.В., ст. лаборант кафедри українознавства, документознавства та інформаційної діяльності Української академії друкарства

З М І С Т

СЕКЦІЯ 1 6

ІСТОРІЯ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ДОСЛІДЖЕННЯ ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Пасічник Михайло 7
Архівні документи як джерело з історії розвитку української державності другої половини XVII ст.

Савчук Григорій 13
Питання номенклатури спеціальності для фахівців в галузі документно-інформаційної справи

Берест Роман, Берест Ігор 16
Австрійські метрики кінця XVIII — початку XIX ст.: історія формування джерела

Гимер Надія 19
З історії розвитку юридичного документа на західноукраїнських теренах

Сірук Наталія 22
Становлення документознавства в незалежній Україні

Henryk Stroński 26
Wynalazek papieru i nośników informacji

СЕКЦІЯ 2 32

ПРОБЛЕМИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНІХ ПРОЦЕСІВ

Санакуєв Микола 33
Процесуально-діяльнісний характер комунікації

Ольшанська Марина 36
Веб-сайт як візитна картка ВНЗ

Колодіна Лариса 40
Сучасні інформаційно-комунікаційні технології віртуального типу у навчальному процесі

Мина Жанна, Ярка Уляна 43
Використання та розвиток репозитаріїв для підвищення якості наукової комунікації

Якубовська Марія 46
Формування культурологічної компетентності студентів під час викладання предметів гуманітарного циклу у ВНЗ технічного профілю

СЕКЦІЯ 3 49

ІННОВАЦІЇ В ДОКУМЕНТОЗНАВСТВІ

Кудряшова Альона 50
Робота та обмін документами в режимі реального часу

Титарекно Алла 53
Електронна книга в інформаційному просторі

Химиця Наталія, Глинянська Марія 56
Прес-кліпінги: створення та використання у віртуальному просторі

СЕКЦІЯ 4 59

ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО ТА ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

Захарова Ірина 60
Формування змісту навчальної дисципліни «Електронне документознавство»

Вірьовкіна Наталія 63
Сучасні тенденції підготовки фахівців з документознавства
та інформаційної діяльності
Герасимюк Леся 67
Особливості електронного документообігу в Україні
Ярка Уляна, Мина Жанна 70
Електронна публікація документів
Микитин Тетяна 72
Основні аспекти інформаційно-комунікаційного простору
виставково-ярмаркових заходів

СЕКЦІЯ 5 74
ДОКУМЕНТ ЯК ДЖЕРЕЛО НАУКОВОЇ РОБОТИ
Голод Ігор 75
Книга як документ і артефакт
Годлевська Валентина 78
Функціонування суспільних інститутів Іспанії
в умовах консолідації демократії (1982–1996 рр.). Огляд джерельної бази
Берест Ігор, Нестор Юрій 82
Приготування та культура споживання їжі в УПА, на основі документів
Босак Орест 86
Сучасні дослідження Т. Снайдера щодо проблем геноциду
у Східній Європі в середині XX ст.
Когут Петро 89
Відображеня персоніфікованих особливостей
в політико-владних документах законодавчого рівня
Мациборська Олена 93
Самвидавчий продукт часів СРСР: документознавчий аспект
Стрельбицька Сана 98
Мова документів
Красівський Орест 100
Комплексна схема класифікації документів
Овсінський Юрій 104
Архів Жевуських як джерело для вивчення магнатського господарства
на Поділлі у XVIII ст.

СЕКЦІЯ 1

Історія та міжнародний досвід дослідження документознавства та інформаційної діяльності

Пасічник Михайло
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри українознавства,
документознавства та інформаційної діяльності
Українська академія друкарства

Архівні документи як джерело з історії розвитку української державності другої половини XVII ст.

Як відомо, історичне джерело — це носій історичної інформації, що виник як продукт розвитку природи й людини і відбиває той чи інший бік людської діяльності. З огляду на специфіку історичної науки, яка не має змоги досліджувати свій об'єкт безпосередньо, оскільки минуле неможливо повторити або відтворити лабораторним шляхом, джерело виступає по суті єдиним носієм відомостей про минуле людства, про різні аспекти людської діяльності в усіх сферах суспільного та приватного життя. Реальна джерельна база дослідження взаємовідносин І. Виговського з Кримом в другій половині XVII ст. поділяється на дві великі підгрупи: 1) актуалізована джерельна база, тобто історіографічно-засвоєна шляхом публікацій археографічного характеру, аналізу або цитування в наукових дослідженнях; 2) потенційна джерельна база, що реально існує, але невідома історикам. Вона може бути виявленою, дослідженою і оприлюдненою. Реальна база неухильно збагачується в результаті пошуку, виявлення існуючих, але ще невідомих і незалучених до наукового обігу джерел. Саме архівні матеріали є тією реальною джерельною базою, яка дає можливість збагатити наші фактичні знання з історії другої половини XVII ст. Цей вид джерел обрано нами не довільно, адже вони найбільш повно репрезентують трагічні події, які були або приховані від широкого загалу, або трактувалися тенденційно в минулі століття. Окрім цього, архівні матеріали дозволяють відчути «подих часу». Серед них акти, закони, укази та інші офіційні документи, які слід групувати за їх призначенням і місцем у суспільно-політичному, соціально-економічному та культурному житті. Певну внутрішню спорідненість мають діловодні документи вищих органів влади й управління, які визначають зміст і напрями державної політики на тому чи іншому етапі суспільного життя. Певна специфіка властива дипломатичним актам — міжнародним договорам, угодам, посланням, заявам, деклараціям тощо. Ця специфіка простежується як за самим змістом документів, так і за формою. Окрему групу офіційних документів складають діловодні та судово-слідчі матеріали, що завжди мають персоніфікований характер, розкривають певні біографічні факти, віддзеркалюють правову систему тієї чи іншої країни, певної історичної епохи.

Дослідження тематики показує, що відновлення повнокровної картини розвитку української державності можливе лише за умови вивчення, систематизації та всебічного аналізу документів як Центрального державного історичного архіву в містах Києва, Львова, а також архівах Москви, Санкт-Петербурга, Варшави, Вроцлава та м. Кракова РП. Виходячи з правил класифікації, усі зазначені джерела відносяться до писемних і мають різні класифікаційні ознаки. За формою вони групуються на протоколи, анкети, звіти, бюлетені, розпорядження, постанови. За походженням виділяються документи вищих органів влади, державних установ, громадських організацій, політичних партій і рухів. За способом створення розрізняються рукописні, машинописні, друковані. Запроваджуючи до наукового обігу унікальні документальні свідчення політики держав.

Так, за свідченням, архівних документів, які знаходяться в центральному державному історичному архіві у Києві в каталозі колекції документів Київської археографічної комісії даються дані про зміни які відбулися після смерті Б. Хмельницького в державному устрої. Через сепаратизм старшин Лівобережжя й Запорожжя в першій половині 60-х років держава з унітарної перетворилася в конфедеративну. Тепер козацька Україна складалася з трьох державних

утворень — Правобережного та Лівобережного гетьманств і Запорожжя зі своїми гетьманами й кошовим, власними органами влади, збройними силами тощо.

Адміністративно-територіальний устрій залишався таким, яким був у часи гетьманування Б. Хмельницького, а саме: полково-сотенним; утворювалися й зникали лише окремі полки та сотні, змінювалися їхні територіальні межі. Так, на Правобережжі утвердилися Подільський, Паволоцький і Торговицький полки. У Лівобережному гетьманстві (до нього з 1667 р. відійшов і Київський полк) було ліквідовано Кропивнянський полк, однак виникли й діяли Галицький, Лубенський і Стародубський полки. Утворені 1663 р. Новгородський, Глухівський і Сосницький полки проіснували недовго. Отже, Правобережне гетьманство поділялося на 11, а Лівобережне — на 10 полків.

Інакшим був адміністративно-територіальний устрій Запорожжя. Лише з 70-х років тут розпочалося, за зразком козацьких полків, становлення адміністративно-територіальних округів — паланок. Центром паланки виступала слобода, де перебували місцева адміністрація, очолювана полковником, і невелика залога.

Створений за Б. Хмельницького державний апарат залишався незмінним і в наступні роки Руїни. Змінювалися лише коло повноважень деяких органів влади та їхній вплив на політичний розвиток козацької України. Зокрема, після його смерті поновилася практика скликання генеральних рад, а відтак частково відновилася їхня значущість у державному житті. Наприклад, за роки гетьманування П. Дорошенка рада збиралася більше як десять разів. У Лівобережному гетьманстві генеральні ради скликалися рідше. Водночас гетьмани й старшини усіляко намагалися не допускати чорних рад, що скликалися з ініціативи рядових козаків.

Вища законодавча, виконавча й судова влада перебувала в руках гетьмана, який очолював державний апарат. З кінця 50-х років виразно окреслилися намагання генеральних старшин і полковників, як, до речі, й урядів Росії та Польщі, обмежити його повноваження. Старшині вдалося протягом 1659-1662 рр. контролювати дії Ю. Хмельницького, звівши його роль до функції слухняного виконавця рішень старшинської ради.

З огляду на це наступні володарі булави, особливо П. Дорошенко, Д. Многогрішний та І. Самойлович, повели рішучу боротьбу за відновлення прерогатив гетьманської влади, запровадження принципу її передання в спадок. Ці зусилля коштували Д. Многогрішному та І. Самойловичу влади й свободи.

Значення старшинської ради продовжувало зростати. Вона збиралася регулярно (у трьох видах: рада гетьмана з генеральною старшиною; збори генеральної старшини за участю полковників та деяких полкових старшин; з'їзд, у роботі якого брали участь усі старшини, вище духовенство, бурмістри, війти) й розв'язувала всі важливі поточні справи життя держави.

Керівні посади обіймала генеральна старшина. Генеральна канцелярія виконувала функції центрального органу управління державою. На місцях діяли полкові й сотенні органи влади. Без змін залишалося судочинство.

Розпад козацької України призвів не лише до опозиційності збройних сил, а й до їх участі у братовбивчій боротьбі. Безупинні воєнні дії зумовили величезні втрати. На початку 70-х років козаків Лівобережного гетьманства налічувалося 30 тис., Правобережного — близько 10–12 тис., Запорожжя — 3–4 тис. Як і раніше, армія складалася з піхоти, кінноти й артилерії. У 60-х — першій половині 70-х років роль кінноти почала зростати.

Зубожілі і знеохочені козаки відмовлялися від нелегкої служби, тому гетьманам довелося створювати підрозділи найманців. Так, І. Виговський домігся у Польщі права мати 10-тисячне наймане військо, П. Дорошенко формував полки серденят, а Д. Многогрішний 1668 р. створив із добровольців компанійський кінний полк. Успішно діяла створена ще Б. Хмельницьким розвідка. Один із шляхтичів у листі від 27 червня 1671 р. підкреслював, що П. Дорошенко знає про найменшу справу, що діється у Варшаві.

Головний архів давніх актів Республіки Польща у Варшаві, особливо, фонд архіву Замойських подають документи, що з кінця 50-х років почастішали втручання урядів Росії й

Польщі у внутрішні справи козацької України, метою яких було звести нанівець повноваження та самостійність її державних органів. Якщо повстання 1664-1665 рр. ліквідувало залежність Правобережного гетьманства від Речі Посполитої, то на Лівобережжі до 1668 р. тривав процес обмеження прав українських органів влади й паралельного формування російських. Для цього 1662 р. російський уряд створив Малоросійський приказ, який від імені царя давав дозвіл на проведення виборів гетьмана, міг забороняти призначення на посади генеральних старшин і полковників, не дозволяв самостійних відносин з іншими державами, а також перебрав на себе вищу судову владу, контролював дії духовенства. Представники Малоросійського приходу постійно перебували в столиці гетьманства, брали участь у роботі генеральної ради.

З кінця 50-х років розпочалося впровадження воєводської системи правління. Разом із залогами в найбільших містах з'явилися воєводи (виникла навіть посада головного воєводи), які виконували їхні функції збирання податків, а також поліційні. Хоча 1669 р. російський уряд змушений був дещо обмежити повноваження воєвод, вони й далі втручалися в діяльність українських органів влади.

У політичному житті Запорожжя також відбулися певні зміни. Його столиця — Січ — перемістилася 1652 р. з Микитиного Рогу до дніпровських плавнів поблизу гирла р. Чортомлик і перетворилася в потужну фортецю. Після смерті Б. Хмельницького було відновлено самоврядування. Протягом 60-х — першої половини 70-х років зросла роль старшинської ради й кошового. З'явилася посада кошового гетьмана. З 1658 р. Запорожжя виокремилося в державне утворення, що лише формально підпорядковувалося гетьманові, а насправді провадило незалежну від нього внутрішню й зовнішню політику. Демократичні засади політичного життя, соціальна рівність, патерналістський характер взаємин у куренях створювали атмосферу рівноправності членів єдиного «братства» , вабили до себе тисячі осіб, часто розорених і позбавлених житла й сім'ї. Не випадково Запорожжя було виразником і захисником інтересів збіднілих, соціально принижених прошарків населення, а відтак брало найактивнішу участь у соціальній боротьбі, яка гальмувала процес феодалізації соціально-економічних відносин і сприяла збереженню завоювань національно-визвольної війни. У цьому, як, до речі, і в боротьбі запорожців проти відновлення польсько-шляхетського панування, спроб Росії звести нанівець автономію козацької України, грабіжницьких походів кримських і ногайських татар, походів турецької армії виявлялося прогресивне значення Запорожжя.

Водночас прагнення запорожців відігравати провідну роль у політичному житті держави, запроваджувати в ній суспільні порядки запорозького зразка ускладнювали внутрішньополітичну ситуацію, послаблювали центральну владу, сіяли розлад серед національно-патріотичних сил, загострювали соціальні конфлікти, які часто виливалися в пориви соціальних низів. Підвалини держави підважували політичне честолюбство, короткозорість і сепаратизм запорозької старшини, яка особисті й запорозькі інтереси ставила вище від національних.

Чинником, який істотно впливав на розвиток соціально-економічних відносин у козацькій Україні, був стан її залюдненості. Воєнні дії, винищення поляками мешканців міст і сіл у 1649, 1651, 1653, 1654 рр.; поляками й татарами в 1654–1655 і 1664–1665 рр.; турками й татарами в 1674 р., голод, епідемії, стихійні лиха, постої військ, захоплення ясиру, переселення в інші регіони України та за її межі призвели до жахливого спустошення Правобережного гетьманства — було втрачено майже 90% населення. Не без підстав Я. Собеський назвав землі гетьманства «страхітливою пустелею». Прикметно, що в небагатьох уцілілих поселеннях разом із українцями проживали євреї, поляки й представники інших національностей.

Відносно меншими виявилися втрати населення Лівобережної України, хоча внаслідок громадянської війни 1658–1663 рр., нападів татар і каральних акцій І. Виговського та Ю. Хмельницького в Полтавському, Переяславському, Прилуцькому й Миргородському полках вони були величезними. З другої половини 60-х років вплив руйнівних факторів послабився й окреслилася тенденція до збільшення населення, особливо за рахунок переселенців із Правобережжя. У 70-х роках міграційний потік став масовим, що зумовило залюднення бага-

тьох районів. «Уся цьогобічна Україна, — писав С. Величко, — шо була перед тим малолюдна, відтоді наповнилася тогобічними українськими людьми і змножилася». Є підстави твердити і про зростання чисельності жителів Запорожжя.

Як уже зазначалося, в козацькій Україні селяни й держава виступали співвласниками землі. Мешканці вільних військових сіл (в окремих полках Лівобережжя в них проживало близько 80% усіх селян) могли продавати землю, дарувати, закладати, передавати в спадок. Водночас вони виконували повинності на користь держави (підводну, утримання власним коштом найманих підрозділів та ін.) й сплачували їй податки. Гетьман мав право передати село чи місто в тимчасове або спадкове володіння монастирю чи приватній особі, хоча козацьке звичаєве право забороняло старшині володіти маєтками й перетворювати вільних селян у своїх підданих. Влітку 1657 р. П. Тетеря заявив російським урядовцям, що «у Війську Запорозькому володіти їм нічим не можно».

Козаки вели типове фермерське господарство, не підлягали військовому Скарбу й не сплачували податків у державну казну. Але за володіння землею повинні були відбувати військову службу на користь держави. За ухиляння від військової повинності козака виключали зі складу реєстру, а відтак позбавляли козацьких прав і вольностей. Отже, правові підвалини феодального землеволодіння зберігалися, внаслідок чого залишалася можливість реставрації дореволюційної моделі соціально-економічних відносин.

Крім індивідуального землеволодіння селян, козаків і міщан існували також общинне й сябринне (сябр — приятель, друг, співучасник). Щоправда, у власності общин залишалися переважно угіддя, а орні землі віддавалися в приватне володіння. На півночі Лівобережжя набуло поширення сябринне землеволодіння, що передбачало спільне володіння членами сябринних союзів (переважно родичів). При цьому сябри вважалися власниками не земель, а земельних паїв, на основі яких діставали у володіння наділи.

Якщо в Правобережному гетьманстві селяни та міщани зберігали свої завоювання й сплачували невеликі податки на користь держави, то в Лівобережному вони їх поволі втрачали. Старшина, спираючись на всебічну підтримку російського уряду, стала прибирати до рук земельні володіння, поступово перетворюючись в панівний стан феодалів-землевласників. Відновлення середнього та великого землеволодіння розпочалося з середини 50-х років у північних полках, де не було козацьких традицій і частково збереглося шляхетське землеволодіння — Стародубському, Чернігівському та Ніжинському. Із 70-х років старшинська земельна власність стала з'являтися і в південних полках — Лубенському та Переяславському. Вона існувала в двох формах: ранговій (тимчасовій) і приватній (спадковій). Рангова формувалася з царських і гетьманських пожалувань старшині на термін зайняття посад; приватна — з пожалувань «на підпору дому» чи «зуполне» (повне). Зміцнювалися позиції гетьманського й монастирського землеволодінь. За підрахунками історика В. Борисенка, протягом 1657-1672 рр. старшина, шляхта й монастирі одержали у володіння 275 сіл і хуторів. У їхніх маєтках селяни втрачали свободу, потрапляли в судову залежність, сплачували різні податки й виконували повинності, а в монастирських — інколи виконували панщину.

Глибокий революційний переворот перших років національно-визвольної війни у сфері соціально-економічних відносин створив умови, сприятливі для розвитку господарства молодої держави. Козаки, селяни й міщани активно освоювали ґрунти й угіддя, що раніше не оброблялися. Син антіохійського патріарха Макарія Павло, проїжджаючи влітку 1654 р. теренами козацької України, звернув увагу на масовий характер розкорчовування лісових ділянок і їх перетворення в орні землі.

Вільна праця вільних людей на власних землях виявилася значно продуктивнішою за працю кріпаків чи феодально залежних селян і міщан. Не випадково навіть в умовах воєнних дій стан землеробства й тваринництва в козацькій Україні був незрівнянно кращим, ніж на українських землях, що перебували в складі Польщі. Так, влітку 1651 р. польські жовніри, рухаючись через південні райони Волині, вмирали від голоду через брак продовольства, а коли

ввійшли в козацьку Україну, то, за визнанням польських офіцерів, потрапили «у справжню обітовану землю, наповнену збіжжям».

Починаючи з середини 50-х років господарство Правобережжя козацької України різко занепало. До середини 70-х років тут не було жодного міста, не кажучи вже про села, яке б не зазнало кількох руйнувань. Однак із вражаючою самовідданістю козаки, селяни й міщани відбудовували поселення, обробляли землі, закладали сади, займалися тваринництвом, ремеслами, торгівлею. Наприклад, на початку 70-х років Брацлав залишався одним із центрів варіння пива й торгівлі на Правобережжі; чудові сади були в селах, розташованих на берегах Південного Бугу від Брацлава до Ладижина, в околицях якого вирощували також тютюн; Могилів-Подільський мав «непогані ремесла» й відігравав важливу роль у торгівлі з Молдавією; мешканці Ямполя жваво торгували тютюном.

У поселеннях, яким щастило протягом певного часу уникати погрому, відносно високим був рівень забезпеченості мешканців худобою та збіжжям. Так, чимало мешканців містечка Садківці Летичівського повіту 1665 р. мали по 4–7 голів великої рогатої худоби. Під час його пограбування того ж року жовнірами в окремих міщан було забрано чимало зерна (наприклад, у Кості Ялового — 70 восьмин жита, 36 вівса, 20 пшениці, 20 ячменю; у Максима — відповідно 93, 54, 41, 8; у війта Соколовського — 300 восьмин жита, 150 пшениці, 12 гороху, 30 ячменю, 40 вівса).

Провідну роль відігравало землеробство. У старшинських і монастирських господарствах вирощувалося багато зерна. Розширювалися посіви під технічні культури, зокрема коноплю. Важливе місце посідало тваринництво. Створювалися кінні заводи, де розводили коней різних порід. Селяни й козаки володіли волами, кіньми, коровами, вівцями тощо. Товарного характеру набули садівництво й городництво. У господарствах старшин і заможних козаків, частково монастирів використовувалася наймана праця, що свідчить про зародження буржуазних відносин.

Позитивні зрушення відбувалися в розвитку міст (їх налічувалося близько 90), промисловості й торгівлі Лівобережного гетьманства. У 36 найбільших містах ремісники й торговці становили 34% населення (у Стародубі — близько 50%, Києві — 43% мешканців). Найпомітнішу роль в економічному житті відігравали Київ (нагадаємо, що він відійшов до Лівобережного гетьманства), Ніжин, Переяслав, Лубни, Чернігів, Полтава та інші. Найбільші з них (Київ, Ніжин, Переяслав, Стародуб) користувалися магдебурзьким правом, менші — ратушним.

Помітного розвитку набули ремесла (існувало близько 300 ремісничих професій). Почалося руйнування цехової системи. Майстри дедалі частіше вдавалися до використання вільнонайманої праці. Ремесло перетворювалося в дрібнотоварне виробництво. Швидко розвивалися ґуральництво, млинарство, гутництво, виробництво заліза, селітри, поташу. У великих руднях, гутах, винокурнях та на інших підприємствах широко використовувалися водяне колесо, вільнонаймана робоча сила й поділ праці. Виникали й розвивалися мануфактури. Піднесення охопило внутрішню та зовнішню торгівлю, зростало значення торгів і ярмарків. Важливими центрами торгівлі стали Київ, Чернігів, Ніжин, Стародуб, Переяслав.

Зміцнювалося і господарство Запорожжя. Щоправда, як і раніше, землеробство перебувало тут у зародковому стані. Мешканці козацьких хуторів і зимівників займалися переважно скотарством і промислами (рибальством, бджільництвом). На Січі розвивалися різні ремесла (лише ковалів 1672 р. тут працювало майже 100), споруджувалися чайки та човни, вироблялися порох і ядра для гармат. Запорожці жваво торгували, вивозячи шкури, мед, віск, рибу, хутро, коней і ввозячи хліб, сіль, зброю, сукно тощо. І хоча після національно-визвольної війни склалися умови, сприятливі для економічного розвитку, воєнні дії, постійна агресія сусідніх держав перетворили в «пустелю» Правобережне гетьманство й істотно гальмували його в Лівобережному.

Отже, архівні матеріали дозволяють заповнити існуючу прогалину у вітчизняній історії, допомагають дослідити невідомі сторінки трагічних подій в Україні.

Список використаних джерел

1. Гарнай І.А., Єсенков Ф.П., Фоланій Г.П. Деякі питання комплектування архівів документальними матеріалами // Історичні джерела та їх використання. — 1964. — Випуск 1.

2. Довгопол В.М., Литвиненко М.А., Лях Р.Д. Джерелознавство історії Української РСР. — К.: Освіта, 1996.

3. Історичне джерелознавство: Підручник // Під ред. Я.С. Калакури, І.Н. Войцехівського, С.Ф. Павленка та ін. — К.: Генеза, 2002.

4. Ковальченко И.Д. Исторический источник в свете учения об информации // История СССР. — 1982. — № 3.

5. Макарчук С. Писемні джерела з історії України. — Львів: Світ, 1999.

6. ЦДІА України у Києві, Ф.220 — Каталог колекції документів Київської археографічної комісії. — 1369–1899. — Оп. 1. — Спр. 165, 166, 174, 550; Ф. 221 — Каталог колекції документів «Новая серия». — 1505–1896. — Оп. 1. — Спр. 646; Ф.222 — Каталог колекції документів Киевского исторического общества Нестора-Летописца. — 1605–1892. — Оп. 1. — Спр. 344; Ф. 223 — Каталог колекції документів «Серия Б». — 1553–1874. — Оп. 1. — Спр. 303; Ф. 983 — Ханенко. — 661–1822.— Оп. 1.— Спр. 112.

7. ЦДІА України у Львові, Ф. 134 — Матеріали про шляхетські маєтки на території Руського, Волинського, Подільського та інших воєводств. 1633–1673. — Оп. 2. — Спр. 961, 966, 972, 977; Ф. 181 — Лянцкоронські графи. — Оп. 2. — Спр. 255, 268; Ф. 309 — Наукове товариство ім. Т.Г. Шевченка. м. Львів. — Оп. 1. — Спр. 1068, 1091, 1254, 1318, 1420, 1421, 1438, 1495, 1503, 1537, 1538, 1539, 1740, 1741, 1753, 1860, 1918, 1920, 1926, 2077, 2491, 2491, 2492, 2493, 2494, 2495, 2496, 2497, 2498, 2502, 2503.

8. ГАДА РП у Варшаві, Архів Замойських. Сигн. 3036; Архів публічний Потоцьких. Сигн. 9. Т.ІІІ; Архів Радзивілів. Від. ІІ. Кн. 18; Архів Коронний Варшавський. Відділ Козацький. Картон 42. — Од. зб. 59; Відділ Молдавський і Волоський. Картон 43. — Од. зб. 29, 30, 33, 34, 36; Відділ Татарський. Картон 60. Тека 123. — Од.зб. 59; Тека 45. — Од. зб. 377; Тека 70. — Од. зб. 402.

Савчук Григорій
кандидат історичних наук,
доцент кафедри українознавства,
документознавства та інформаційної діяльності
Української академії друкарства

Питання номенклатури спеціальності для фахівців в галузі документно-інформаційної справи

Актуальність. Постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. №266 затверджено новий перелік галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти. Спеціальність 020105 «Документознавство та інформаційна діяльність» галузі знань 0201 «Культура» згідно з цим переліком має замінити спеціальність 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» галузі знань 02 «Культура і мистецтво». Така зміна викликає ряд запитань щодо можливості пристосування навчання по спеціальності у вищих навчальних закладах до нових умов.

Мета доповіді. Метою автора є означити оптимальні терміни для комплексу дисциплін підготовки фахівця в галузі документно-інформаційної справи.

Завдання. Для досягнення мети поставлено завдання вивчити історію питання та сучасні підходи до нього. Також ставиться питання про застосування отриманих результатів у сучасних умовах України.

Джерела і література. Основними джерелами для будь-якого документознавчого дослідження є нормативно-правові акти. Це Закони України, постанови Кабінету Міністрів України, укази Президента України, інструкції різних рівнів тощо. Для вивчення питання необхідно також ознайомитися з працями основних дослідників, починаючи від Поля Отле і закінчуючи сучасними авторами — Ю. Столяровим, Г. Швецовою-Водкою та ін.

Методика. Найбільш доцільними методами дослідження даного питання вважаємо хронологічний (розгляд питання від перших досліджень і до сучасності), дедуктивний (перехід від загальних положень до конкретних явищ і зв'язків) та компаративістичний (порівняльний) методи.

Основна частина. Розглянемо історію виникнення науки, що займається вивченням інформаційних та документальних потоків. Почнемо з періоду кінця XIX — початку XX ст., що знаменується зростаючою потребою в нових способах інформування. усвідомленням необхідності вивчення каналів передачі інформації, у тому числі документальних.

Історично першою назвою науки про властивості і закономірності створення, передачі та отримання інформації в задокументованій формі є документація. Її основоположником вважається бельгійський вчений Поль Отле (1868–1944). У 1895 р. за його сприяння створено Міжнародний бібліографічний інститут (в 1931р. перейменований в Міжнародний інститут документації). На Міжнародній конференції з економіки 1905 р. П. Отле вперше вжив термін «документація». 1934 р. з'явилася його фундаментальна праця «Трактат про документацію», де було сформульовано концепцію універсального розуміння поняття «документ» та загальні засади теорії документації. Через три роки в Парижі відбувся Міжнародний конгрес з документації, що прийняв рішення на базі Міжнародного інституту документації створити Міжнародну федерацію з документації (МФД, пізніше вона отримала назву Міжнародна федерація з інформації і документації — МФІД).

Під документацією П. Отле розумів групу процесів, пов'язаних з роботою над документами, головною метою яких є надання послуг щодо швидкого й повного отримання будь-якої інформації необмеженій кількості споживачів. Основне завдання полягало в аналізі, класифікації та узагальненні знань про документ, сприянні дослідженню теоретичних і практичних аспектів терміна «документ», розробці додаткових форм й можливостей представлення

даних. Тому до об'єкту документації зараховувалося будь-яке джерело інформації, втілене в матеріальній формі. Щодо носіїв інформації в бібліотеках, архівах і музеях, П.Отле для означення науки, що ними займалася, використовував термін «книго-архіво-музеєзнавство» [1].

Стаття польського дослідника Яна Мушковського «Документація і документологія» (1946) започаткувала використання ще одного терміна — документологія, що спочатку розглядалася як наукова основа документаційної науки (документації). Вона в подальшому мала трансформуватись в інформаціологію.

З 1950-х рр. на центральне місце виступають поняття «інформація» і «комунікація». Відбувається поступовий перехід від документаційної до інформаційної науки, тому досліджувалися не тільки документальні, але й інші канали передачі інформації. Документаційні центри й інститути стали перейменовувати на інформаційні [8]. У поняття інформаційної і документаційної діяльності став вкладатися різний зміст. Водночас для вирішення кардинальних проблем формувався єдиний підхід, чим займалася Міжнародна федерація з документації і Міжнароодна організація з стандартизації. Поняття «документація» і на сьогодні використовується у деяких країнах Західної Європи як певна сукупність документальних джерел інформації незалежно від їхнього характеру і виду.

Інтерес до документаційної проблематики на рівні наукового пізнання на теренах Радянського Союзу відбувається у 1960-х рр. Основоположником науки документознавства у СРСР став К.Г. Мітяєв, що в 1963 р. підготував перші програми з курсів «Загальне документознавство» і «Адміністративне діловодство в радянських установах». Одночасно тут сформувалася і інша наукова дисципліна — документалістика (термін був уперше запропонований В.А. Успенським у 1958 р.), що пов'язував документацію з технічними засобами оброблення, зберігання й надання інформації, що міститься в документах, та інформацією про самі документи. У 1969 р. відбулося юридичне оформлення документознавства як наукової спеціальності. У 1980-х рр. воно входило до блоку спеціальностей «Інформація та інформаційні системи» разом з архівознавством та документалістикою під шифром 05.25.02, що засвідчувало її статус як дисципліни, приналежної до наук документально-інформаційного циклу (до блоку входили також бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство й напрям «інформаційні системи та процеси») [4, с.57].

В УРСР дана дисципліна практично не розвивалася, оскільки з 1970-х рр. була включена до циклу спеціальності 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни». Спеціальність «Документознавство та інформаційна діяльність» з'явилась вперше в Україні за ініціативою Харківського державного інституту культури (пізніше — Харківської державної академії культури). У 1995 р. вона була введена в освітній класифікаційний кадастр України [4, с.58]. Структуру документознавства як науки розробляли такі вітчизняні вчені як М.С. Слободяник (виділяє документологію як інтегруючу та інформаціологію як фундаментальну дисципліну) [5], Г.М. Швецова-Водка (документознавство як складова науки про інформації — інформології, загальна та спеціальна частина в документознавстві, складові документології як теорія журналістики, документознавство, архівознавство, бібліологія або книгознавство) [9], постмодерністська концепція В.Г. Бездрабко (протистояння «традиційного» документознавства «альтернативному») [2].

На сьогодні серед вчених країн пострадянського простору немає єдиного підходу щодо термінології. Одні вважають, що узагальнюючу науку про документ треба називати документологією (наприклад, Ю.М. Столяров, Н.М. Кушнаренко, М.С. Слободяник, Г.М. Швецова-Водка та ін..), інші (такі як С.Г. Кулешов) вважають, що документологією, як загальну теорію документа, можна назвати лише розділ документознавства [1; 2; 3; 6; 7; 9; 10].

Таким чином, нова номенклатура спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» може розглядатися як певний відступ, повернення до попереднього етапу розвитку. Більше того, виникають певні питання до практики підготовки фахівців з даної спеціальності. На сьогодні десятки вищих навчальних закладів готують бакалаврів з документознавства та

інформаційної діяльності. Залежно від профілю, вони готують фахівців-документознавців кожен у своїй сфері (з відповідною перевагою технічного чи гуманітарного напряму). Ще ряд навчальних закладів готують незалежно фахівців з архівної та бібліотечної справи. При інтегральній спеціальності може виникнути проблема перевантаження ринку праці випускниками широкого профілю. Частково ця проблема вирішується спеціалізацією при переході з рівня бакалавра на рівень магістра. Однак чи не варто цю спеціалізацію проводити вже на рівні бакалавра, або ширше — спеціалізацію на рівні окремих ВНЗ?

Тим часом, якщо говорити про сучасний міжнародний досвід, то нова номенклатура не відповідає у повній мірі на виклики, що постали перед наукою про інформацію та документ. З кінця 1970-х рр. почалися дослідження в області управління інформаційними ресурсами (information resources management або information management). В останні роки замість термінів «інформація» й «інформаційні ресурси» всі частіше стали вживати термін «ресурси знань» (knowledge resources), а інформаційні працівники стали називатися «фахівцями зі знань» (knowledge officers). Тобто на сучасному етапі розвитку інформації потрібен фахівець, спроможний формувати нові знання. Провідні західні спеціалісти в галузі економіки й менеджменту вважають, що забезпечення успіху фірми на ринку насамперед залежить від ступеня її оволодіння новою інформацією, новими знаннями. Для цього фірма повинна стати «організацією, що навчає» (learning organization) і спроможною ефективно використати сучасні інформаційні технології з метою одержання нових знань[4, с.8].

Висновки і рекомендації. При спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» варто залишити спеціалізацію «Документознавство та інформаційна діяльність», або, як варіант, дві спеціалізації — «Документознавство» та «Інформаційно-аналітична діяльність». Дану спеціалізацію варто проводити не на магістерському, а вже на бакалаврському рівні, при цьому враховуючи пробільність вищого навчального закладу. Диплом має містити кваліфікацію «бакалавр з документознавства та інформаційної діяльності», що полегшить орієнтацію випускника на ринку праці.

Список використаних джерел

1. Кулешов С.Г. Документологія як навчальна та наукова дисципліна / С.Г. Кулешов // Студії з архівної справи та документознавства. — 2006. — Т. 14. — С. 58–61.

2. Кулешов С.Г. Проект концепції документознавства в Україні / С.Г. Кулешов // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство. Міжвідомчий збірник наукових праць. — Вип. 9. — С.80–99.

3. Палеха Ю.І. Документологія як синергічна дисципліна / Ю.І. Палеха. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://documentoved.at.ua/publ/tezi_konferencij_dakkkim_2007/dokumentologija_jak_sinergetichna_disciplina/6-1-0-190

4. Панченко П.П.,Захарова В.І., Клименко Т.В. Вступ до фаху. Навчальний посібник для студентів спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність» / П.П. Панченко, В.І. Захарова, Т.В. Клименко. — Черкаси:СУЕМ, 2007. — 88 с.

5. Слободяник М.С. Структура сучасного документознавства / М.С.Слободяник // Вісник Книжкової палати. — 2003. — №4. — С. 18–20.

6. Слободяник М.С. Галузеве документознавство. Перспективні напрями досліджень / М.С. Слободяник // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність. Проблеми науки, освіти, практики. Матеріали 2-ї Міжнар. наук.-практ. конф.(Київ, 17–18 травня 2005 р.) — К. 2005. — С. 5–8.

7. Столяров Ю.Н. Документ — понятие конвенциональное (в порядке дискуссии) / Ю.Н. Столяров // Делопроизводство. — 2005. — №5. — С. 11–15.

8. Чурсін М., Сілютіна І. Інформаційна наук та інформаційна професія в Україні / Микола Чурсін, Ірина Селютіна. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/14207/1/29_70-71_maket-ena-ntb%28099%29.pdf

9. Швецова-Водка Г.Н. Понятие и виды документальной коммуникации / Г.Н. Швецова-Водка. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.gpntb.ru/ntb/ntb/2011/5/ntb_5_2_2011-shvetsova.pdf

10. Швецова-Водка Г.Н. Ю.Н. Столяров о документологии / Г.Н. Швецова-Водка. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.gpntb.ru/ntb/ ntb/2014/6/ntb_6_6_2014.pdf

Берест Роман
доктор історичних наук, професор
Львівський інститут економіки і туризму
Берест Ігор
кандидат історичних наук, доцент
Українська академія друкарства

Австрійські метрики кінця XVIII — початку XIX ст.: історія формування джерела

Важливу групу архівних історичних документів Східної Галичини складають австрійські поземельні кадастри кінця XVIII — початку XIX ст. Серед дослідників вони є більш відомими як документи майнового опису земель галицького населення, укладені в часи правління імператорів Йосифа II (1780–1790 рр.) та Франца (1792–1835 рр.), що відповідно надало їм назву Йосифінська та Францисканська метрики і знайшло відображення у виданому ще в 1965 році покажчику населених пунктів Галичини [1, 366 с.]. Зазначена назва покажчика умовна, оскільки у фондових збірках крім документів поземельного кадастру, зокрема, зібрані матеріали домового перепису 1788 р., урбаріальної реформи 1789 р. та ін. Зараз вони зберігаються у фондах Центрального державного історичного архіву України у Львові і складені німецькою та польською мовами. Метрики, крім докладних даних про земельні ресурси маєтків і громад, доволі детально аналізують стан і використання сільськогосподарських угідь. Їх поява має тривалу історію, яка була зумовлена, перш за все, приходом австрійської влади на українські землі, що спричинило акти поділу Речі Посполитої між Росією, Прусією та Австрією (1772 р., 1793 і 1795 рр.) та прагненням владних структур пропорційно обкласти податком місцеве населення. Для цього на землях Галичини та Західної Волині було створено нову провінцію австрійської монархії під назвою «Королівство Галіції і Лодомерії», проведено низку реформ й адміністративно-організаційних заходів [2, s. 268].

Важливо відмітити, що вже в спочатку свого утвердження на українських землях австрійська влада запровадила формування перших статистичних документів, які виступають цінним історичним джерелом, перш за все, для вивчення історії краю, історичної географії, соціального, економічного, демографічного і майнового становища місцевого та прибулого (німецькі, польські колоністи) населення, податкової політики влади, особливостей формування німецьких поселень [3, с. 102–108] тощо.

Появі метрик передувала низка урядових розпоряджень, заходів, реформ, цісарських патентів. Зокрема, у 1772–1774 рр. було введено так звані військові конскрипції (переписи населення), а згодом кілька разів владні органи здійснювали спроби впровадження податкових фасій, які фактично стали першими статистичними документами краю. Проте результати складання перших фасій на підставі імператорських розпоряджень від 16 квітня та 22 грудня 1772 р. про створення інвентарів маєтків із метою узаконення поземельного податку виявилися невдалими, адже будувалися на особистих зізнаннях землевласників про отримані прибутки від землекористування. Тому питання достовірності цих документів викликає сумнів.

Незабаром цісарський патент від 25 лютого 1774 р. зобов'язував управи доміній зібрати відомості про реальні доходи та видатки на ведення господарства з усіх маєтків, інформацію про поставки продуктів для війська, що формувало умови обкладення податком шляхти, духовенства, міщан та інших соціальних категорій, котрі володіли сільськими населеними пунктами, так званим, домінікальним податком. Появу рустикального податку пов'язують із цісарським патентом від 18 квітня 1775 р. Він охоплював землевласників, які користувалися рустикальними, тобто підданими землями, що не вказувалися у панських фасіях. Даний вид податків у межах багатьох населених пунктів спричинив поділ на рустикальну та домінікальну частини. Наприклад, у Стрийському повіті в межах одного населеного пункту виділилися Кор-

чин Шляхетський і Корчин Рустикальний, Крушельниця Шляхетська та Крушельниця Рустикальна [4, с. 86].

Перший загальний перепис землеволодінь передбачав патент австрійського цісаря Йосифа II від 23 лютого 1784 р., але його реалізація і, перш за все, через брак фахівців-землемірів, проблему встановлення ренти та інші причини виявилася незавершеною.

Закладення основ Йосифінського кадастру поклав новий цісарський патент від 12 квітня 1785 р. Для його виконання була розроблена спеціальна "Інструкція для земельних властей, мандатаріїв або їх заступників і урядників, а також для громад про те, що вони мають робити при наступному переписі, обмірі і фасіюванні або зізнанні грунтів". За умовами перепис й оцінку ренти землі мали проводити місцеві комісії, у склад яких входили громадський війт, присяжні та шість мужів довір'я, котрих обирала громада. У тих населених пунктах, де не було війта і присяжних, комісію тимчасово могла обирати місцева громада більшістю голосів. Проте найчастіше сусідні громади об'єднувались в одну кадастральну громаду, що, назагал, переслідувало основну мету влади — охопити переписом землі та нерухоме майно усіх населених пунктів.

Загалом можна констатувати, що формування актових записів відбувалося в часи правління імператора Йосифа II від 1785 до 1788 рр. та його наступника Франца від 1819 до 1820 рр. Відповідно до нового адміністративно-територіального поділу "Королівства Галичини та Лодомерії" місцеву комісію у тій чи іншій гміні мав очолити двірський урядник, делегований від домінії даного циркулу. Нагляд за роботою комісій у кожному циркулі належав урбаріальним підкомісіям (unterkommissionen). Контроль за обміром земель у межах провінції належав вищій урбаріальній комісії (oberkommissionen). Така організаційна структура на рівні гмін, доміній, циркулів забезпечувала різнорівневий контроль виконання патенту.

Роботи поземельного кадастру передбачали: опис територіальних меж громади, диференціацію земель на головні поля, ниви, городи і інші угіддя. Таким чином в окремі групи виділяли: 1) орні землі (Aeker, Role), 2) перелоги і пари (Trischaecker und Rattaecker), 3) стави (Teuche), 4) луки (Wiesen), 5) городи (Garten), 6) пасовиська і альпійські луки (Hutweiden und Alpen), 7) чагарники (Gestrippe, chrusty, krzaki, 8) винниці (Wiengarten, 9) ліси (Waldungen). Зауважимо, що графа «винниці» в усіх метриках незаповнена [5, арк. 3–16].

Не обліковувалися недоступні гори, скелі, дороги, ріки, але підлягали обміру штучно створені водойми (ставки), які можна було осушити і використовувати для сільськогосподарського виробництва. Таким чином було оподатковано не тільки водяні млини, але й водоймища, які слугували для нагромадження води. Обміри виконували в австрійських моргах. Один морг складав площу 1600 квадратних сажнів або приблизно 0,6 га [6, с. 560].

Податок із луків та долин встановлювали залежно від кількості зібраного сіна у попередні роки. Лісові масиви поділяли на деревину твердих та м'яких порід і оподатковували залежно від їх річного приросту. Приріст лісу вимірювали в сажнях. Документи складали в трьох спеціально складених формулярах, з яких один залишали на збереження у даному населеному пункті в місцевого війта або пароха.

Житлові та господарські будівлі теж були обкладені податком. Проте від оподаткування звільнялися адміністративні, культові, військові будівлі, будинки осіб, що живуть лише з сільського господарства, споруди промислового призначення, будови, які перебувають у стані ремонту, перебудови тощо.

Зазначений патент передбачав покарання громадян за приховування правдивої інформації про отримані прибутки, земельні ділянки, а також винагороду інформаторам за повідомлення владі про вчинені зловживання тощо.

У Францисканській метриці містяться картографічні матеріали, певні уточнення й описи меж земельних володінь мешканців тих чи інших населених пунктів, а також місць знаходження полів, розміру угідь, отриманого прибутку, сплаченого податку, прізвища та імена власників земельних наділів, число мешканців садиби того чи іншого поселення, реєстраційний номер

будівлі, що на загал складає унікальну наукову інформацію для проведення пошукових наукових досліджень [7, с. 103–105].

Таким чином, період кінця XVIII — початку XIX ст. історії Східної Галичини забезпечений важливими й цінними статистичними документами, які дають змогу вивчати багато сторін існування галицького суспільства, особливості державної політики правлячої династії Габсбургів на галицьких землях, особливостей та умов землекористування, суспільного устрою, впровадження певних норм, стандартів та інших характеристик, які відображали далеко не прості умови існування різних соціальних верств тогочасного населення краю.

Список використаних джерел

1. Йосифінська (1785–1788) і Францисканська (1819–1820) метрики. Перші поземельні кадастри Галичини. Покажчик населених пунктів / Склали П. Пироженко, В. Сіверська. Відп. ред. П. Захарчишина. — К.: Наукова думка, 1965. — 356 с.

2. Barviński E., Wąsowicz M. Reformy Jozefa II i jego następcow i ich pozostałości archiwalne / Barviński E., Wąsowicz M. // Ziemia Czerwieńska. — Lwow, 1935, rocz. I, z. II. — S. 268.

3. Берест Л., Берест Р. Німецька колонія Ернсдорф: історія і сучасність / Лідія Берест, Роман Берест // Туристичними шляхами Прикарпаття. Збірник наукових праць. — Львів, 2013. — Вип. 2. — С. 102–108.

4. Кубійович В. Етнічні групи південно-західної України (Галичина) на 1.1.1939. Національна статистика Галичини / Володимир Кубійович. — Wiesbaden, 1983. — С. 86.

5. Центральний державний історичний архів України, м. Львів, ф. 186 (Крайова податкова комісія м. Львів), оп. 1, спр. 432.

6. Морг // Словник іншомовних слів / За ред.О.С. Мельничука. — К.: Головна редакція УРЕ, 1985. — С. 560.

7. Берест Л., Берест Р. Німецька колонія Ернсдорф: історія і сучасність / Лідія Берест, Роман Берест // Туристичними шляхами Прикарпаття. Збірник наукових праць. — Львів, 2013. — Вип. 2. — С. 102–108.

Гимер Надія
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри українознавства,
документознавства та інформаційної діяльності
Українська академія друкарства

З історії розвитку юридичного документа на західноукраїнських теренах

На думку відомого українського мовознавця Н. Артикуци, ступінь розробленості й упорядкування, стан і глибина наукового вивчення юридичного документа — це показники рівня розвитку держави, суспільства, нації, національної свідомості і правосвідомості, правової культури у її різних проявах [1, с. 56–57]. Науковці розуміють юридичну термінологію як сукупність юридичних термінів — слів чи словосполучень, які вживаються в законодавстві і є узагальненими найменуваннями юридичного поняття, що має точний і визначений смисл. Юридичним термінам притаманна смислова однозначність та функціональна стійкість [4, с. 65]. Сучасна українська юридична термінологія є складною, динамічною, ієрархічно організованою системою термінологічних одиниць, яка, однак, не позбавлена внутрішніх суперечностей та проблем. Причини такого стану речей неможливо зрозуміти без урахування діахронічного аспекту проблеми, без звернення до історичного минулого.

Український юридичний документ пройшов довгий і складний шлях. Ті особливості, які характеризують його на даному етапові розвитку, обумовлені як внутрішніми, лінгвістичними, так і зовнішніми чинниками, причому важко сказати, які з цих чинників є найбільш визначальними. Характерною ознакою нашого часу є те, що нині українська мова знову посіла гідне місце в усіх сферах життя суспільства, і, зокрема, у правознавстві. Але так було не завжди. Протягом століть свого існування українська мова зазнавала чимало утисків та поневірянь. Розвиток юридичного документознавства в таких умовах не міг бути вільним, хоча мовна ситуація на Західній і Східній Україні у різні періоди історії суттєво різнилась. Мета нашої доповіді — простежити розвиток юридичного документа на західноукраїнських теренах.

Періодом початкового формування української юридичної документології можна вважати XI ст. Невичерпним джерелом для вивчення давньоукраїнської юридичної думки є «Руська Правда» Ярослава Мудрого і «Правда» Ярославичів (його синів). Виданий Ярославом Мудрим збірник законів був першим літописним кодексом давньої Русі-України, який об'єднував цивільне й кримінальне тогочасне право. І хоча в «Руській Правді» використовувалися й деякі закони Володимира Великого (988–1015), навіть частково запозичені основи візантійського правознавства, «тут, — як зауважував М. Грушевський, — ми здебільшого маємо споконвічне руське право» [2, с. 167]. Але розвиток давньоукраїнського права (і юридичної документа) був перерваний у XIII столітті татаро-монгольскою навалою.

Давньоукраїнська юридична документологія зберігається на теренах Галицько-Волинського князівства. З другої половини XIV — початку XV ст. до нашого часу дійшли грамоти, писані українською мовою. Це була так звана ділова мова, що на цьому етапі формувалася переважно на основі народнорозмовної. Однак з XV ст. у пам'ятках юридичного і ділового жанру, створених на українській території, дедалі більше поширюються запозичення з польської мови — зокрема, термінологічні. Поступове витіснення української мови польською з державної та правової сфери загальмувало розвиток української юридичної думки на західноукраїнських землях до XIX ст., коли на хвилі національно-визвольних змагань і революцій, що охопили Європу, склалися умови, хоч і обмежені, для розширення сфер функціонування української мови.

У середині XIX ст. австрійський уряд видав кілька законів, які регламентували вживання української мови в судових установах: вже з 1850-х років у судах Східної Галичини і Буковини

було дозволено офіційно вживати українську мову. Коли рідною мовою позивача чи відповідача була українська, то суд зобов'язаний був цією ж мовою писати протоколи про зізнання сторони. Адвокати також мали право користуватися українською мовою, якщо вона була рідною мовою сторони. Впровадження української мови в крайові державні установи та суди вимагало створення спеціального термінологічного словника, який би став основою для розвитку української юридичного документознавства. Оскільки державною мовою Австро-Угорщини була німецька, такий словник повинен був бути двомовним — німецько-українським, і містити терміни не лише юридичного, але й суспільно-політичного характеру.

Такі словники в той час були популярні в Австрійській імперії, тому що німецьку юридичну лексику активно перекладали іншими слов'янськими мовами (чеською, польською, словацькою, сербською). 1849 року у Відні організували комісію, яка планувала створити термінологію, спільну для всіх слов'янських мов. Але пізніше від цього відмовилися і вирішили створити окремі термінологічні словники для кожної із слов'янських мов. Головою комісії з укладання цих словників став словацький учений Павел-Йозеф Шафарик.

У 1851 році у Відні було видано словник «Juridisch-politische Terminologie fur die slavischen Sprachen Oesterreichs», який став першим в українській лексикографії юридичним термінологічним словником. Цей двомовний німецько-український словник включав близько 17 тисяч термінів суспільно-політичного характеру. Німецькі реєстрові слова були перекладені в словнику українськими словами, які писані кирилицею, і подані з наголосом.

Над українською частиною словника «Juridisch-politische Terminologie fur die slavischen Sprachen Oesterreichs» працювали відомий науковий діяч Яків Головацький, міністерський радник Григорій Шашкевич та журналіст і перекладач Юрій Вислобоцький.

При перекладі було широко використано термінологічний матеріал з «Руської Правди» та «Литовського статуту», багато вжито і народних слів. Варто зазначити, що правнича мова документів часів Київської Русі вже була настільки розвиненою, що забезпечувала вимоги державно-політичного життя русичів і, крім цього, могла бути базою для юридичної термінології середини XIX століття.

Важливою рисою цього першого німецько-українського словника юридично-політичної лексики є те, що він містить не лише типові західноукраїнські слова, а й велику кількість термінів, що вживалися у східних областях України. Маємо на увазі слова, як ось: **безправність, власність, голосування, господарство, жалоба, користолюбіє, народ, опіка, позичка, право, рада, самовластіє, темниця** тощо. Все це свідчило про духовну і мовну єдність розділених частин української нації [3, с. 473–474]

Чимало термінів з цього словника активно використовується у наш час у юридичних документах. Це й власне українські терміни — **закон, безправність, порука, особа, дати свідоцтво, узаконення, грошовий обіг**, і запозичені — **репліка, касація, бути на комісії, агент, адвокат, арешт, пенсія, прокурор, субординація, цензура** тощо.

Таким чином, починаючи із середини XIX століття, українське юридичне документознавство на західноукраїнських землях починає активно розвиватись. Його становлення відбувається у взаємодії з термінологією, що використовувалась у Східній Україні, яка тоді була частиною Російської імперії. Однією із актуальних проблем тогочасної української юридичної науки був розвиток її понятійного апарату, удосконалення існуючих правових термінів, понять та категорій, введення у науковий та політико-правовий обіг нових дефініцій. Прикметно, що ці проблеми є актуальними і у наш час. Після розпаду у 1991 році СРСР та здобуття державної незалежності України вирішення вищезгаданих проблем стало одним із головних завдань національної науки.

Список використаних джерел

1. Артикуца Н. Проблеми і перспективи вивчення юридичної термінології /Артикуца Н. // Право України. — 1998. — № 4.

2. Михайло Паночко. Зародження української юридичної термінології в Західній Україні в середині XIX століття // Науковий вісник Львівського національного університету імені І. Франка. Серія: Філологія. — 2004. — Вип. 34. — Ч.І.

3. Довідник з культури мови: Посібник / С.Я. Єрмоленко, С.П. Бибик, Н.М. Сологуб; За ред. С.Я. Єрмоленко. — К.: Вища школа, 2005. — 399 с.

Сірук Наталія
кандидат історичних наук,
доцент кафедри документознавства та інформаційної діяльності
ПВНЗ «Академія рекреаційних технологій та права»

Становлення документознавства в незалежній Україні

Останні роки минулого й початок XXI століття в Україні, час, на який припадає полеміка щодо формування, становлення та розвитку науки про документ — документознавства. Ці роки характеризуються радикальними змінами підходів до основ науки, в ході яких народжується постнеокласична наука.

Активне суспільно-політичне та громадське життя українців на межі століть, становлення молодої незалежної держави, зумовило потребу в пошуку та вивченні документів і джерел минулого нашої історії. Студіювання історії документознавства виступає важливою умовою успішного розв'язання вузлових теоретичних і практичних проблем генезису науки, з'ясування механізму й шляхів продуктивного вирішення протиріччя між сучасними документознавчими концепціями, дозволяє виявити основні тенденції й напрями еволюції, спрогнозувати з високою мірою вірогідності їх майбутнє.

Адже впровадження комп'ютерних технологій та потужна інформатизація суспільства в усіх сферах виробництва посилюють потребу в підготовці висококваліфікованих фахівців-документознавців. Це дозволяє стверджувати, що в сучасній системі наук документознавство займає одну з пріоритетних позицій. Масштабне упровадження в Україні системи електронного документообігу підвищує значущість документознавства як навчальної дисципліни [1], [2].

Сучасний фахівець-документознавець повинен не тільки мати глибокі теоретичні знання про документ, його генезис, розвиток і функціонування, володіти практичними навичками роботи з документами, досконало користуватися комп'ютерними технологіями, він, у першу чергу, має формуватися як спеціаліст з високим рівнем професійної компетентності. Зазначене включає в себе забезпечення суспільства якісною документованою інформацією, розв'язання концептуальних питань із теорії документної інформації в різних сферах практичної роботи.

Новітній розвиток науки підсилив актуальність її взаємодії з суспільною практикою. Документознавство народилось у лоні потужних сфер практичної діяльності — діловодства, архівної справи та історії. Міра залежності теорії від практики науки відкривається при розгляді історії документознавства з позиції зв'язків між ними та узалежнено від запитів розвитку суспільства.

Загальновідомим фактом є актуалізація питання ефективного функціонування управлінської сфери в умовах відновлення незалежності України. Це потребує успішного вирішення нагальних завдань документаційного забезпечення будь-якої галузі суспільної діяльності, що мотивує студіювання проблем керування документаційними процесами (КДП), теоретичне осмислення яких знаходиться переважно в документознавчій площині, увиразнюючи тим самим актуальність дослідження зовнішніх мотивів розвитку науки. Вивчення історії документознавства відкриває додаткові можливості для опрацювання науково обґрунтованих пропозицій щодо оптимізації державної політики у сфері КДП, що особливо важливо в світових, євроінтеграційних умовах становлення державності [3].

Відзначаючи становлення документознавства, варто відзначити, що наука стала предметом співпраці зарубіжних і вітчизняних наукових інституцій документознавчого спрямування, що позитивно впливає на вироблення й узгодження спільних дій для розв'язання актуальних теоретичних і методологічних питань. Однак суто історико-документознавчі проблеми все ще залишаються малодослідженими.

Отже, полеміка щодо формування, становлення документознавства відповідає актуальним завданням сучасного розвитку науки. Всебічне вивчення диференційних й інтеграційних міждисциплінарних процесів в документознавчій об'єктно-предметній сфері вирішить проблему співвідношення загального та спеціального знання, допоможе розкрити й осмислити чинники еволюції форми й змісту документознавства [3].

Як зазначають провідні дослідники-документознавці, якісно новий етап у розвитку українського документознавства наступив в 1990–2000-х роках і пов'язаний із формуванням наукової й освітньої інфраструктури дисципліни. Нагальну необхідність розвитку документознавства як науки, навчальної дисципліни диктував критичний стан діловодства й архівної справи в Україні. Важливою подією стало відкриття УНДІАСД в 1994 році (Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства), тематика досліджень якого вказала на успадкування від ВНДІДАС проблематики управлінського документознавства. Чільним напрямом діяльності відділу документознавства УНДІАСД стало вивчення практичного досвіду роботи з документами, розроблення оптимальної моделі організації та діяльності діловодної й архівної систем країни, створення нормативно-правової бази їх функціонування. Поступово окреслилися головні наукові напрями студій: історичний, теоретичний, науково-технологічний. Проте більшість наукових тем УНДІАСД присвячено нормативно-правовим і науково-технологічним аспектам діяльності служб діловодства й архівних установ [4], [5].

Активними учасниками документознавчих студіювань і на сьогодні виступають Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського та її Інститут рукопису й Інститут архівознавства НБУВ, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського, Інститут історії України НАН України, інші академічні установи, спеціалізовані кафедри вищих навчальних закладів, насамперед тих, що готують студентів за напрямом «Документознавство та інформаційна діяльність». Створення мережі дослідних установ із документознавства з вертикальними й горизонтальними зв'язками між ними залишається на часі.

Досягненню українського документознавства останніх років минулого й початку XXI століття в Україні сприяло формування системи фахових періодичних видань, які віддзеркалюють здобутки вітчизняної й зарубіжної науки. Провідними українськими виданнями з документознавства є «Студії з архівної справи та документознавства», «Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія», що задекларували в назві та оприсутнили у змісті відповідні розвідки. Наразі в Україні відсутні періодичні фахові видання суто з документознавства. Нерегулярно документознавчі питання розглядаються на сторінках багатьох українських періодичних видань суміжного чи спорідненого профілю. Цікавим видавничим проектом стало продовжуване видання КНУКіМ — «Термінологія документознавства та суміжних галузей знань», що має чітко задекларовану й зреалізовану спеціалізацію [3].

Важливим чинником еволюції документознавства в досліджуваний відтинок часу стало формування системи документознавчої освіти в Україні, що виявилось у заснуванні, відкритті й розвиткові навчальної спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність». Це супроводжувалося розробленням і затвердженням різнорівневих державних і галузевих освітніх стандартів, згідно з якими визначався її зміст, зокрема освітньо-кваліфікаційних характеристик й освітньо-професійних програм, типових планів для повного циклу вищої освіти всіх рівнів. Вагомим чинником розбудови спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність» стало розроблення її навчально-методичного забезпечення, зокрема типових і робочих програм фундаментальних професійних і професійно орієнтованих навчальних дисциплін, вихід у світ перших підручників, посібників із загального та спеціального документознавства, інших дисциплін документально-комунікаційного циклу. Обговорення змісту навчальної спеціальності детермінувало формування в Україні документознавчої професіології, активними провідниками якої виступають Л.І. Демчина, С.В. Дубова, С.Г. Кулешов, Н.М. Кушнаренко, О.В. Матвієнко, Ю.І. Палеха та ін. Здебільшого документологічним є підхід до формування документознавчої освіти в Україні.

Важливою складовою сучасного документознавства є управлінське, що зміцнило позиції за рахунок активізації державної політики щодо створення, зберігання та функціонування управлінської документації, розроблення методик, спрямованих на оптимізацію процесів роботи з документами, зростання ролі документації в житті держави і суспільства, діяльності наукових інституцій, які прагнуть розв'язати складні теоретичні питання — уніфікації документознавчої термінології, типологізації документації, організації зовнішнього і внутрішнього документообігу, зберіганні документів і пошуку інформації, освоєнні світових здобутків КДП. Наразі управлінське документознавство в Україні має власне предметне поле, визначення меж якого триває, підходи до тлумачення змісту поняття «документ» створюють чималі труднощі в осмисленні розмежування загального та спеціального знання в документознавстві.

За останні двадцять років побудовано розвинену інфраструктуру документознавства, основними складовими якої є підготовка наукових кадрів, документознавча освіта, система професійних видань, проведення документознавчих форумів. Формування розгорнутої інфраструктури сприяло активізації документознавчих розвідок, які проводить значна група дослідників. Найбільш активно і результативно працюють на терені українського документознавства професори В.В. Бездрабко, С.Г. Кулешов, Н.М. Кушнаренко, М.С. Слободяник, Г.М. Швецова-Водка [6; 7].

Наукові та науково-навчальні видання В. Бездрабко, М. Комової, Н. Кушнаренко, С. Кулешова, Н. Леміш, Ю. Палехи, М. Слободяника, Г.М. Швецової-Водки та інших учених засвідчують прагнення вітчизняних науковців об'єктивно, цілісно представити питання теорії документа, закономірності його генезису та еволюції, загальні для всіх наук проблеми функціонування документів, практики їхнього створення [7]. Усі наведені трактування дозволяють стверджувати, що документознавство як сукупність знань про документ та наукова дисципліна, природно, перебуває на стадії свого формування та розвитку. Спільним у визначеннях є об'єкт — документ, а відмінним — контекст існування, який впливає на специфіку його властивостей, ознак, функційність. Тому цілком зрозуміло, що мають право на існування та обговорення різні підходи дослідників даної галузі [7].

В Україні сформувалися дві документознавчі школи, лідерами яких є С.Г. Кулешов і М.С. Слободяник. До наукової школи С.Г. Кулешова в основному входять дослідники, що працюють в архівній системі України. Спираючись на вітчизняну практику, ця школа активно розвиває традиційні для колишнього СРСР напрями документознавчих досліджень. У межах цієї наукової школи успішно захистили кандидатські дисертації І.Є. Антоненко, О.М. Загорецька, Н.О. Леміш, Ю.І. Палеха, С.В. Сельченкова, Н.М. Христова. До наукової школи М. С. Слободяника переважно входять дослідники, що працюють у вищих навчальних закладах України. Ця школа в основному розвиває інформаційну концепцію документознавства, приділяючи значну увагу дослідженню ролі електронних документів у розвитку системи соціальних комунікацій. У межах даної школи захистили кандидатські дисертації та успішно працюють на терені документознавства кандидати наук О.Б. Виноградова, М.В. Вилегжаніна, О.М. Збанацька, О.А. Кравцова, І.О. Петрова, В.В. Рудюк, Ю.П. Якимюк (Юхименко); О.А. Політова та ряд інших науковців [6; 7].

Відзначаючи найвідоміших вчених, які стояли у витоків розбудови української документознавчої науки, варто зупинитися на постатях таких як, д.і.н., проф. С.Г. Кулешов, д.пед.н., проф. Н.М. Кушнаренко, д.і.н., проф. М.С. Слободяник та д.і.н., проф. Г.М. Швецова-Водка, які сміливо репрезентували науковому товариству власне бачення змісту й перспектив розвитку науки. Першим оприлюдненим авторським продуктом докладного аналізу змісту документознавства і перспектив його розвитку став підручник Н.М. Кушнаренко «Документоведение» (1997 р.), що витримав сім перевидань і, безперечно, є історіографічним фактом. Н.М. Кушнаренко виступає із твердженням, що об'єктом документознавства як науки є комплексне вивчення документа — системного об'єкта, спеціально створеного для зберігання і розповсюдження (передачі) інформації у просторі і часі [5].

Близькою за змістом до концепції документознавства Н.М. Кушнаренко є концепція Г.М. Швецової-Водки, яку можна відстежити за багатьма працями 1990-х — початку 2000-х рр. Г.М. Швецовій-Водці належить першість серед українських науковців у зверненні до документологічної проблематики — вона обрала доволі своєрідну позицію стосовно документології, відверто не оголошуючи себе ані її прихильником, ані противником: «Що є документ?» — центральний об'єкт дослідження документознавства [5], [8]. Дефініцію документознавства дослідниця подає просто й лаконічно — «наука про документ, яка досліджує процеси створення і функціонування документів». Узагальнений образ історії документознавства складається із хронологічно послідовних етапів його представлення — від накопичення емпіричних знань про документ, їх диференціації й оформлення перших галузей наукових знань (дипломатика, палеографія, сфрагістика, археографія) до виникнення окремих наукових дисциплін.

Відомим дослідником «нової версії» документознавства є М.С. Слободяник, який під «документознавством» розуміє «комплекс наукових дисциплін, орієнтованих на всебічне вивчення документа у широкому контексті; а також різноманітних утворень документів, що формують документну інфраструктуру суспільства». Помітною постаттю сучасного документознавства в Україні є С.Г. Кулешов, знаного дослідника у розв'язанні проблем практичної сфери роботи з документами. Із-поміж багатьох праць фахівця на особливе поцінування заслуговує фундаментальна монографія з історії та теоретичних засад документознавства, що побачила світ у 2000 р. — «Документознавство: Історія. Теоретичні основи» [9].

Таким чином, взявши до уваги генезис документознавства і значний внесок відомих вчених у його розвиток, варто зазначити, що документознавство пройшло великий шлях свого становлення. Сучасне українське документознавство має на своєму рахунку багато прогресивних концепцій та теорій. Його представники провадять наукові пошуки, вдосконалення і розширення наукової бази, ними написано багато книг та статей, котрі високо оцінені світовим науковим товариством. Але багато питань залишається неопрацьованими та потребують детальнішого його вивчення, де особливе значення варто приділити саме змісту, структурі науки та питанню класифікації документів. Питання розвитку, становлення та функціонування документознавства в Україні є актуальним в наш час.

Список використаних джерел

1. Палеха Ю.І., Леміш Н.О. Загальне документознавство. Навчальний посібник. — К., 2008. — 395 с.
2. Барабаш В.А. Проблеми становлення та розвитку документознавчої освіти і науки в Україні в інтерпретаціях сучасних вітчизняних учених / В.А. Барабаш. // Історія науки і біографістика. — 2014. — № 4.
3. Бездрабко В.В. Становлення і розвиток документознавства в Україні (друга половина XX — початок XXI ст.): автореф. д-ра істор. наук : 27.00.02 / Бездрабко В.В.; НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. — К., 2010. — 36 с.
4. Слободяник М.С. Основні напрями розвитку документознавства в сучасній Україні / М.С. Слободяник // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. — 2012. — № 2. — С. 4–15.
5. Бездрабко В.В. Сучасне документознавство в Україні: концепції, перспективи розвитку / Бездрабко В. // Український історичний журнал. — 2008. — №6. — С. 165–183
6. Українське документознавство (1991–2011) : наук.-допом. бібліогр. покажч. / Нац. парлам. б-ка України ; уклад.: М. С. Слободяник, О.А. Політова ; наук. ред. та авт. вступ. ст. М.С. Слободяник. — К., 2012. — 176 с.
7. Кулешов С.Г. Загальне документознавство : навч. посібник / С.Г. Кулешов. — К., 2012. — 123 с.
8. Швецова-Водка Г. М. Документознавство : навч. посіб. / Г.М. Швецова-Водка. — К., 2007. — 398 с.
9. Кулешов С.Г. Документознавство: Історія. Теоретичні основи / С.Г. Кулешов. — К., 2000. — 163 с.

Henryk Stroński
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Polska

Wynalazek papieru i nośników informacji

Od czasów starożytnych, nasi przodkowie używały różnych mediów, które mogły zostawić ślad: liści palmowych, bambus, papirus, kości zwierzęce, tarcze żółw, kora, kamień.

Grecy na kamiennych stelach wydłubywali uroczyste epitafia i inskrypcji. Arystoteles i Plutarch poinformował, że w Atenach prawa Drakonta odnotowano w drewnianych i kamiennych blokach.

Włosi do zapisywania informacji powszechnie używany metalu, w tym tablice z brązu. Jednak pierwszym podstawowym materiałem do pisania starożytnych ludów — Sumerowie i Babilończycy i później Asyryjczycy, była glina.

Początkowo dla wymiany informacji starożytnych ludów plemiennych były używane żetony wykonane z gliny obrazujących przedmiotów lub zwierząt. Przed wysłaniem te żetony, aby uniknąć oszustw wkładano do „pakietu", który zawierał wizerunki towarów i odcisk pieczęci właściciela towaru. Metoda ta jest potwierdzona przez znaleziska archeologicznych w Azji, z okresu od XI tysiąclecia pne.

Z biegiem czasu, ze względu na rosnącą wielkość handlu, pozostawiając tylko «pakiety», bez żetonów, ale przedstawiających znaki rzeczy, które są wysyłane. Następnie, zamiast «pakietów» zaczęto stosować gliniane tablicy z wizerunkami rzeczy.

Jako skuteczna innowacja, gliniane tablice z zapisaną na nich informacją, przecierpiały w swojemu rozwoju kilka etapów udoskonaleń przez kilku tysięcy lat i były najlepszem sposobem rozwiązywania swego głównego zadania — zachowania i przekazywania informacji w czasie i przestrzeni.

Początkowa forma zapisu danych przypada na V-IV tysiąclecia pne. i jest związana z potrzebami życia gospodarczego najstarszej cywilizacji i kraju na świecie — Sumeru. Te pradokumenty miały wygląd glinianych birok lub etykiet z oznakami przedmiotów, że wskazaniem ich ilości, które dostarczano z jednej miejscowości do drugiej. Etykiety z otworami przywiązano do tych przedmiotów lub pojemnika, w którym ich dostarczano. Niektórzy badacze, na przykład, I. Gelb uważają używany system znaków w tych «towarzyszących» dokumentach jako początkowy etap sumeryjskiego pisma.

Dalszy rozwój państwowości sumeryjskiej doprowadził do powstania w III tysiącleciu pne. różnych kierunków fiksacji dokumentalnej informacji, który odzwierciedla niemal wszystkich dziedziny życia sumeryjskiego społeczeństwa.

Gliniane szumeryjskie tabliczki — to nie tylko mity, liryczna medytacja, sceny bytowe, epizody nauki, ale również przedstawione w formie opisowej «historyczne» wydarzenia (gdzie jednak wiele mitologicznego), świadectwa przeprowadzonych rozpraw sądowych, przepisy niektórych ustaw i tak dalej. W życiu państwowo-ekonomicznym podobna refleksja jest spowodowana ubóstwem zasobów naturalnych Sumeru, co przełożyło się na ogromny ich rachunkowości i sprawozdawczości użytkowania. Na przykład, dla każdego drzewa owocowego w momencie posadzenia powstawała odpowiednia tablica, na której odnotowywano co roku liczbę owoców, a także fakt zrąbania (po apelacji do wyższych urzędów o pozwolenie i uzyskania zgody) i przeznaczenia na opał.

Trudno jest przecenić wkład sumeryjsko-akadskich poprzedników w kulturę dokumentowania. Po pierwsze, to wynalezienie pisma klinowego — ideograficznego piśma, w kształcie klina, które były nanoszone na glinę zaostrzonymi paleczkami z trzciny. Sumerskie pismo klinowe — najstarszą metodą nakładania pisemnych znaków, co oznaczają pewne pojęcia. Używano go w różnych modyfikacjach w ciągu trzech tysięcy lat, czyli dłużej niż współczesnego alfabetu łacińskiego. Jest to zapisy stosowane przez narody od Ormiańskich Gór do Zatoki Perskiej, od Morza Egejskiego do granic Indii.

Stając się głównym źródłem informacji, gliniane tablice, jak dokumenty już zaczęły się różnić co do treści i przeznaczenia. powstały «tablice kanoniczne», «święte tablice», «prawidłowe tablice». W aspektach tematycznych tablicy różniły się religijnymi, magicznymi, prawnymi, ekonomicznymi,

artystyczno-literackimi tekstami. W tym gatunku — to były mitoepiczni utwory, powieści, a także zbiory przepisów, rachunkowe i finansowe i dokumenty.

Gliniane tablice były wytwarzane w postaci prostokątnej płytki wielkości 38x22 cm (w przybliżeniu). Jeden dokument mógł zajmować do 10 płytek. Mała pojemność informacyjna, wzrost i szybki przepływ tych dokumentów, ich nagromadzenie i potrzeba dużych magazynów do przechowywania, wymuszało poszukiwać nowe i zręczniejsze nośniki informacji.

Alternatywnym materiałem do zapisywania dokumentów był papirus w Egipcie. Jako materiał do pisania używano go w okresie 5-6 dynastii (2563-2263 pne.), a może i jeszcze wcześniej.

Nazwa «papirus» jest egipskiego pochodzenia, i, według większości badaczy, pochodzi od egipskiego «papuro», które oznacza «to, co należy do faraona», «królewskie». Papirus produkowano z wieloletniej trawiastej rośliny o tej samej nazwie. Osiągała do 5 m wysokości i rozpowszechniona była w bagnistych dolinach Dolnego Egiptu. W starożytności różne części tej rośliny były wykorzystywane do różnych potrzeb ludności: młode pędy spożywano do potraw; z łodygi produkowano liny, sznury, maty, kosze, łodzie i in. A co najważniejsze — służyły do robienia materiału do pisania.

Starożytny grecki uczony Theophrastus w swojej pracy «Badania roślin», a później Pliniusz Starszy w swoim traktacie «Historii Naturalnej» zostawili szczegółowy opis rośliny i sposoby wytwarzania niej materiału do pisania.

Na początku pociane wzdłuż na cienkie płytki łodygi pocinały wzdłuż na cienkie blaszki, a następnie prasowały na długie cienkie paski — plahuły. Środkową część łodygi, bardziej elastyczną, cięto cienkimi warstwami, a bliżej zewnętrznej skorupy — grubszymi. Odcięte paski klasyfikowano według jakości i długości. Następnie paski składano obok siebie na stole z nachyloną powierzchnią. Na wierzchu nakładano podłużne warstwy pasków, poddawały moczeniu wodą z Niłu i sprężowały. Z włókien wydzielał się sok, który sklejał paski pomiędzy sobą.

W wyniku otrzymano arkusza na długość łodygi, a szerokość równała się od 10 do 40 cm. Połączenie kilku pasków zwiększała długość arkusza czasami nawet do 20 i więcej metrów. Po dokładnym wysuszeniu na słońcu arkuszu klejono specjalnym klejem, wykonanym z chlebowego miększa, zagotowanego w wodzie. Używano taki klej na drugi dzień po przygotowaniu. Wytrzymałość sklejonych papirusowych arkuszy osiągano dzięki materiałami z tkanki roślinnej, żadnych innych materiałów nie stosowano. Powierzchnię arkusza pokrywano klejem, aby nadać mu równość i uniemożliwić rozprzestrzenianie tuszu po włóknach. Po tym arkusz suszono na słońcu i wyrównywano narzędziami z kości słoniowej i morskich muszli. Otrzymywane arkusze papirusu sklejano przeciętne do 20 długości, tworząc zwój, zwany «Kartą» (z III. w. pne do V w. ne dla tego wykorzystywano i pergamin).

Naklejano papirus tylko z jednej strony, którą nazwano (recto), a druga zostawała nienaruszana (verso). Arkusze miały linieje tylko w kierunku wzdłużnym (widoczne smugi rośliny), a dopiero potem można na nich pisać.

Wypisany tekstem papirus zwano «tomem». Po obu stronach papirusu przyządzano rolki z drewna lub kości i otrzymywano zwój. Czasami taki zwój umieszczano w worek ze skóry lub tkaniny — «togę». Togi przechowywane na półkach z drewna cedrowego (który zachowuje najlepsze rękopisy od szkodniki) z załączonymi do nich tabliczek z nazwami utwprów.

Należy także zauważyć, że pierwszy arkusz papirusu nazywany «protokołem», a ostatni — «eshatokol». Bardzo rzadko z papirusu było robiono książki, które mają nowoczesny wygląd.

Papirus, w przeciwieństwie do glinianych tablic, był miękkim materiałem. To, po pierwsze, robiło papirus lżejszym od gliny, a po drugie, rozmiar papirus był znacznie większym, co prowadziło do zwiększenia potencjału informacyjnego samego dokumentu.

Dokumenty na papirusie były łatwiejsze do transportu, a tym samym skuteczniejszym kilkakrotnie w przekazywaniu informacji w czasie i przestrzeni. Przyczyniło się to do szerokiego rozpowszechnienia papirusu wokół Morza Śródziemnego. Poza Egiptem papirus był wykorzystywany w Grecji i we Włoszech. W Europie Zachodniej papirus był używany aż do XI w.

Chociaż papirus nie był mocnym materiałem, ale do naszych czasów zachowała się znaczna liczba starożytnych papirusów. Większość z nich znaleziono w Egipcie i Tunezji, gdzie one ze

względu na suchy klimat dobrze zachowały się. To i całe zwoje i ich fragmenty. Wśród nich są dzieła Arystotelesa, Sofoklesa, Ajschylosa, Homera.

Papirus był szeroko stosowany w kancelariach rzymskich. Na terytorium Rawenny były używane do X wieku, a w południowych Włoszech i na Sycylii, gdzie wyrabiano papirus — do XII wieku. Papieski Kancelaria pisał «bully» na papirusie niemal do początku XI w. (ostatnia «bulla» na papirusie należała do papieża Benedykta VIII (1012–1024 r.). Od średniowiecza do czasów współczesnych zachowało się około trzystu dokumentów na papirusie, a więc dzisiaj są one przechowywane jako najcenniejsze zabytki. Tak, w British Museum zachował się papirus Tapica, długości powyżej 40 metrów.

Surowiec dla produkcji papirusu uprawiano tylko w Egipcie, a sama technologia była skomplikowana. Doprowadziło to do stosunkowo wysokich kosztów. Używanie papirusu do tworzenia dokumentów, które zawierają informację bieżącą okazało się nieopłacalnym. Wyjście znaleziono w wykorzystaniu do składania dokumentu innych niedrogich i dostępnych materiałów.

Materiałem takim, który otrzymał rozpowszechnienia nie mniej niżeli papirus, były małe odłamki o nazwie «ostraka» i wapienne płytki, na których tusz trzyma się bardzo dobrze.

Ostraka miała różne kształty. Do pisania, oczywiście, wykorzystywano wewnętrzną stronę. Ostrakę wykorzystywano do sporządzania podatkowych dokumentów, listy, pokwitowań, faktur, rachunków, korespondencji. Ponadto ich wykorzystywano do tworzenia dokumentów handlowych, ćwiczeń szkolnych ect.

Pisali do początku naszej ery Egipcjanie atramentem za pomocą cienkiej i długiej pałeczki z trzciny, zmiękczonej na końcu jak pędzlem. Farby, czarna i czerwona, mieściła się w zaglebieniu na prostokątnej palecie. Niezbędną akcesorią do pisania była fiolka z wodą, gdzie pisarz maczał pióro, zanim nabierano na nie farbę z palety.

Czarna farba została stworzona z sadzy i wody. Nią pisano cały tekst czy jego główną część; czerwona farba służyła głównie do podkreślenia części tekstu. Ten zwyczaj zapożyczony został przez greckich i rzymskich pisarzy, i stąd wywodzi się termin «rubryka», od łacińskiego «ruber» — czerwony.

W III wieku pne jako narzędzie do pisania zaczęto używać «kalam» — specjalnie oczyszczony pręt z trzciny, podobny do gęsiego pióra.

Używano również innego rodzaju materiału do pisania, który później otrzymał powszechne zastosowanie — to były dębowe, lipowe lub brzozowe płyty, pokryte warstwą wosku.

Płytka pokryta warstwą wosku. Wykorzystywano zazwyczaj płytki wielkości 12x14 cm lub 9x11 cm głównie do pisania listów, ale czasem pisano teksty artystyczne i naukowe. W tym przypadku na płytce, oddalającą się od krawędzi 1-2 cm, wykonywano wgłębienie 0,5-1 cm, które wypełniano woskiem. Na takiej płycie pałeczkom miedzianom można bylo wytłoczyć linie i litery. Pałeczka na jednym końcu była zaostrzona, a na drugim miała kształt łyżeczki, którą zagładzano napisane. Pałeczkę nazywano «styl».

Takie dwie płyty kładziono jedną na drugą woskiem wewnątrz, z boku robiono otwory i przy użyciu sznurka łączęno ze sobą. Powstałą książkę nazywano «dyptyk», czasem przy połączeniu trzech — «Tryptyk». Kombinacja czterech lub więcej płyt dawała «poliptyh» lub «kodex». Wykorzystywane one były do obliczeń, szkiców i innych zapisów. Ze względów topienia się wosku przy wysokich temperaturach, przechowywano w chłodnym, osłonięte przed słońcem pomieszczeniu.

Do naszych czasów zachowały się jak same płyty, tak świadectwa pisarzy po ich stosowaniu. Ten sposób pisania miał powszechne zastosowania w Rzymie, a następnie przeniknął w kraje średniowiecznej Europy. W Paryżu do XIII wieku były warsztaty dla wykonywania płyt z wosku.

Zachowały się także wiadomości o tym, że niektóre dokumenty pisano na deskach (dębu, lipy), bielonej gipsem.

Przykładem kolekcji drewnianych tabliczek-książek jest «Velesowa książka» zawierający historię wydarzeń z życia ludzi, którzy żyli na terenie dzisiejszej Ukrainy i sąsiednich ziemiach, ich byt, religia i relacje z innymi narodami.

Pierwsze książki z kory brzozowej, jej dolnej warstwy, znalezione na terenie dawniej Rusi w Nowogrodzie, datowane są XI-XV wiekiem.

Pisali litery na tablice brzozowej za pomocą kości lub metalowym prętem (pisanie staroruske).

Były to hramoty, listy powitalne, protesty chłopów przeciwko feudalnych zależności, a także dokumenty finansowe, testamenty, weksle.

Skóra jako materiał do pisania. Bardziej zręcznym materiałem do pisania w Egipcie była skóra. Wiadomości o dokumentach pisanych na skórach odnoszą się do 4 dynastii (około 2900-2750 pne.). Jednak jakość obróbki tego materiału nie była bardzo wysoką, poza tym był on zbyt drogi, a zatem nie mógł sprostać potrzebom społeczeństwa egipskiego jako rozpowszechnionego nośnika gospodarczej i administracyjnej informacji.

Z powodu rywalizacji gospodarczej i kulturalnej Egiptu i Pergamonu, monarcha Egiptu Ptolemeusza V (II w. pne) zakazał importu papirusu z Pergamonu, który miał na celu stworzenie dużej biblioteki. W odpowiedzi Pergamon zaczął udoskonalenie techniki obróbki skóry. W rezultacie pojawiły się biało-żółte mocne arkuszy, które można było wykorzystywać do zapisywania na obu stronach. Powstały materiał od tej pory nazywano «pergamin». Rzymianie nazywali go «membrana», ponieważ dobrze obrobiona skóra była bardzo mocna i elastyczna, ją można bylo łatwo wygniotać.

W jednym ze swoich dzieł starożytny myśliciel Herodot stwierdził, że Grecy z Azji Mniejszej „od dawna nazywają książki skórami», ponieważ ich kiedyś napisano «na koźlich i owieczych skórach».

W Europie również wyrabiano pergamin. Na początku to robili mnisi w klasztorach. Wraz z rozwojem miast w XII wieku produkcja pergaminu przeniosła się do cechów rzemieślniczych. Z powstaniem uniwersytetów w Europie — w Bolonii (1154), Paryżu (1200), Oxfordzie (1214), Neapolu (1224) — monopol na tej trwały materiał do pisania przeszedł do uniwersytetów.

Najstarsze wschodniosłowiańskich, w tym i dokumenty ukraińskie, odręcznie były napisane też na pergaminie. Pergamin nazywano «kartą», a następnie «parhament», «parkomen.» Początkowo był dostarczany do nas z greckich ziem. Jakość pierwszych staroruskich rękopisów przypomina właśnie greckich manuskryptów — biały, cienki, gładki.

Do naszych czasów przetrwały pergaminowe książki, powstałe w czasach Rusi Kijowskiej: literatura tłumaczeniowa, książki religijne, a wśród nich najstarszy «Ostomyrowe Ewangelię», «Kijowskie hłahołyczne kartki» (IX–X w.), «Peresopnitske Ewangelia», «Ruska Prawda».

Dopiero w wiekach XII–XIV na Rusi przypada rozpowszechnienie pergamin własnej lokalnej produkcji. Technologia wyrobienia pergaminu na Rusi różniła się prostotą i nie wiązała się ze znacznymi kosztami. Całkowity proces obrabiania skóry obejmował oczyszczenie, ugniatanie, suszenie w ramkach oraz szlifowania.

Technologia wyrobienia pergaminu technologia była dość czasochłonną. Zazwyczaj wykorzystano skóry z owiec, kóz, wołów, ale nigdy nie używano skór osłów. Początkowo skórę umieszczano w kadzi z wapnem, a następnie oczyszczano od wełny i mięsa, ponownie moczono w wapnie, a następnie naciągnano na ramkę i skrobaczkom usuwano resztki mięsa i wełny. Rozprawić skórę pomagała pemza, a kreda pocierana po obu stronach, pochłaniała tłuszcz i dodawała bieli. W wyniku uzyskiwano gładki arkusz pergaminu, na którym było możliwe pisanie po obu stronach.

Szczególnie cennym uznano pergamin ze skóry jagniąt, które były wyciągnięte z brzucha matki. Jego nawet nazywano «dziewiczą skórą”. Kosztował bardzo drogo ze względu na złożoność przetwarzania.

Po obróbce i wybielaniu skóry, obcinano krawędzie i otrzymywano gotowy arkusz. Arkusz składano na wpół w zeszyt z dwóch części, które można była złożyć raz jeszcze w zeszyt mniejszego rozmiaru notatniku z czterech arkuszy. Zeszyty mogły zawierać od dwóch do dwunastu stron.

Ponieważ pergamin od suchości i wilgoci może zmieniać swój kształt, do rękopisów dołączano klamry lub tasiemki, z pomocą których przyciskano arkusze pergaminu. Dla ochrony arkuszy również zewnątrz przykrywano drewnianymi deskami. Z czasem ich ubierano w skóry. Z tego powodu rozpowszechnionym stało się wyrażenie „przeczytać od deski do deski”.

Papier jako główny nowoczesny materiału do druku, została wymyślony przez Cai Lunem w II w. pne. na Dalekim Wschodzie w Chinach.

Miejscowi ludzie w dawnych czasach wykorzystywali do pisania liście bambusa lub kawałki jedwabiu. Jednak jedwab był drogim, a bambus ciężkim, to korzystanie nimi stawało się utrudnionym. Wtedy było zaproponowano wykorzystywać korę z drzew i szmaty jako surowiec do wytwarzania nowego materiału włóknistego — papieru, tańszego i bardziej wygodnego. W 105 r. Cai Lun udoskonalił technologię produkcji papieru poprzez dodawania nowych elementów do mieszanki.

Tylko w III w. naszej ery papier przeniknął do Korei, Japonii i sąsiednich krajów na wschodzie. W 751 r., kiedy Arabowie podbili Samarkanda, gubernator kalifa bagdadskiego zbudował pierwszą fabrykę papieru tam. Wkrótce «samarkandski papier» otrzymał popularnością we wszystkich krajach Wschodu.

W ślad po Samarkandzie papier zaczęły robić w innych miastach kalifatu arabskiego w Syrii i Egipcie. Głównym ośrodkiem eksportu papieru do Europy był Damaszeku (w średniowieczu wieku papier nazywano «damaski list»). Z Egiptu przez Maroko technologia produkcji papieru w XII wieku dotarła do Europy Zachodniej: Hiszpanii i Sycylii, które były pod rządami Arabów.

W XIII wieku papier dostał się do Włoch, które aktywnie handlowały z innymi krajami europejskimi. Z Włoch gotowy papier eksportowano do południowej Francji, Niemiec, a później do Polski i Czech. Z Hiszpanii papier dostarczano na północ Francji, Anglii i krajów skandynawskich.

Istnieje około 600 gatunków papieru. Od połowy II w. aż do końca XVIII w. papier produkowano ręcznie z bawełnianych szmat. Wymyte i zmielone na specjalnych młynach szmaty mieszano z wodą i zamieniano w ciastowatą masę. Tę masę czerpano z kadzi i wylewano cieńką warstwę na specjalne sito, składające się z żelaznych drutów. Część cieczy uciekała przez sito, pozostająca masa gęstniała na sicie, tworząc plewę. Następnie plewę usuwano z sita, odciskano z wody i suszono. I to był papier, na którym pod światło widać nici sita — «filigranie».

Z czasem w technologii wytwarzania papieru wprowadzono szereg usprawnień. Tak, dla ułatwienia wchłaniania atramentu arkusze papierowe były pokrywane różnymi substancjami. Polepszono sposób wysuszenia włókien czym osiągano większą wytrzymałość papieru.

Od końca XIII wieku na wyprodukowanym w Europie papierze zaczęły pojawiać się tak zwane «znaki wodne». Najpierw to były zarysowe rysunki przedstawiające fabryczną markę. Później wyświetlano rok produkcji papieru oraz nazwisko właściciela.

Proces wytwarzania papieru i surowce dla niego były znacznie tańszymi niż skóre zwierząt i produkcja z niej pergaminu. Jednak powszechne użycie papieru w Europie rozpoczęło się nie od razu. Długi czas był uważany nie tak mocnym, jak pergamin i nie wierzyli w możliwość długotrwałego przechowywania. Niemiecki cesarz Fryderyk II nawet zakazał używania papieru do oficjalnych dokumentów.

Pod koniec XIV w. papier stał się powszechnie używany dla dokumentów i kodeksów, a w XV wieku zaczął z powodzeniem konkurować z pergaminem i ostatecznie zastąpił go. Co więcej, mimo stosowania pergaminu jako materiału dla dokumentów odręcznych, w Europie istniała pilna potrzeba materiału na pisanie. Na Rusi wykorzystanie tego materiału rozpoczęło się w XIV wieku. Na początku papier dostarczano z Europy Zachodniej i dopiero w XVI wieku za panowania Iwana Groźnego «papiernia» została zbudowana w pobliżu Moskwy.

Począwszy od XX wieku papier przestaje być głównym materialnym nośnikiem informacji. Biorąc pod uwagę ciągły wzrost informacji, powiązanym z ściśle z industrialnym rozwojem przodujących krajów świata, powstaje zapotrzebowanie na zwartę i mikroskopijne nośniki.

Stopniowo powstają mikronośniki informacyjne (micro-karty, mikrofilmowanie, etc.), nośniki magnetyczne (taśmy, folie, mapy magnetyczne i cyfrowe, płyty CD, itp), perfonośniki (karty perforowane, perforowane taśmy), media elektroniczne (dyskietki, dyski optyczne, flashkarty).

Szczegółowy opis nowoczesnych mediów potrzebuje oddzielnego wyświetlenia.

Literatura:

1. Bull's head and Mermaid: the history of paper and watermarks from the middle ages to the modern period, Bernstein Project, Stuttgart, Vienna 2009
2. Praca zbiorowa, 2005, Wielka Historia Świata, t. 4, Polskie Media Amer.Com
3. Hartel, Traudel. Papierschöpfen Technik, Farben, Gestalten - Taschenbuch,1997
4. Ina Kunz, Papier schöpfen, Frechverlag, Stuttgart 1995
5. Vereinigung österreichischer Papierindustrieller, Vom Holz zum Papier; Wien 1987
6. Dostęp: http://www.mt.com.pl/archiwum/03-2005_historia_wynalazkow.pdf
7. Dostęp: http://www.muzpap.pl/folder/Folderdziejepapieru.pdf

СЕКЦІЯ 2

Проблеми інформаційного забезпечення освітніх процесів

Санакуєв Микола
кандидат філософських наук, старший викладач
кафедри реклами та зв'язків з громадськістю
Київський університет імені Бориса Грінченка

Процесуально-діяльнісний характер комунікації

Комунікація здійснюється в фізичному просторі, на неї можна дивитися як на процес обміну сигналами низького рівня енергії, в результаті ж утворюється процес обміну сигналами високого рівня енергії. Інтеграційні перспективи учасника і спостерігача комунікативної взаємодії необхідно виділяти в ступені зміни перспектив, які виникають як наслідок цієї взаємодії. В аспекті поступальної побудови системи взаємодії інтеграція учасників комунікації відбувається, як зміна повністю оборотних перспектив тих хто взаємодіє.

Постановка проблеми. Під комунікацією необхідно розуміти, як процеси перекодування вербальної у невербальну та невербальної у вербальну сфери. Історично комунікацією було саме це: примус іншого до виконання тієї чи іншої дії. Тобто для комунікації істотний перехід від взаємодії теоретичної до практичної дій. Саме заради цього реалізується передача значень між двома різними автономними системами, якими є дві людини. Можна ще відзначити, що йдеться про характерне для комунікативних систем неспівпадіння першочергової інформації і до кінцевого продукту, здавалося б, звичайної комунікації. У стандартному комунікативному акті також важливі саме невербальні реакції на повідомлення, оскільки найважливіші прояви захоплення, здивування, ненависті мають підкреслено редукований вербальний компонент у вигляді різноманітних реакцій.

Тому, враховуючи актуальність розглянутих проблем, саме процесуально-діяльнісний характер комунікації в рамках проблеми інформаційного забезпечення освітніх процесів і зумовив вибір теми для дослідження, робота саме над цією темою дозволяє найбільш повно охарактеризувати особливості комунікації, як соціального феномену в аспекті освітнього процесу та комунікативної дії.

В науковій проблематиці стосовно комунікації, як соціального феномену в аспекті комунікативної взаємодії наукові доробки мають такі вчені, як Почепцов Г.Г., Журавльов О.П., Р. Селман, Дж. Флавель, В. Дамон, В. Кельнер, Хабермас Ю. та інші.

Оскільки комунікація здійснюється в фізичному просторі, на неї можна дивитися і як на процес обміну сигналами низького рівня енергії (організації), в результаті ж утворюється обмін сигналами високого рівня енергії (організації). Використовуючи для обміну мінімум, отримуємо максимум. Це виявляється можливим, оскільки кожен такий мінімальний сигнал в системі пов'язаний з сигналом максимумом. Система їх зв'язку отримала назву коду. Кожна точка плану змісту має відповідність на плані вираження. Все це дозволяє здійснювати обмін у фізичному просторі за своєю сутнісною характеристикою — не фізичними величинами.

Якщо комунікація це перекодування вербального в невербальне, то писемність виникає, як наслідок зворотної дії: перекодування невербальних характеристик в вербальні. Сучасна дійсність може створювати довгі вербальні тексти, які вже не пов'язані безпосередньо з процесами переходу у невербальну сферу [1, с. 14] .

Комунікація протікає в основному в рамках двох основних каналів взаємодії: вербального й візуального. Вербальна комунікація будується на лексично виділених одиницях, що відповідають реаліям світу. Це призводить до великої кількості одиниць словника, з яких складається нескінченне число повідомлень. Візуальна комунікація утворена за іншим принципом, вона не має подібного набору заздалегідь встановлених одиниць. Відсутність елементарних одиниць робить більш універсальним процес сприйняття саме візуальної комунікації, оскільки не вимагає попереднього знання базових одиниць для розуміння повідомлення. Однак і на візуальному рівні існують попе редні норми, що визначають форму необхідного повідомлення [1, с. 21].

Комунікація може бути ієрархічною (з пріоритетністю прямого зв'язку) і демократичною (з пріоритетністю зворотного зв'язку). Для ієрархічної схеми важливий наказ, для демократичної — переконання. Для ієрархічної схеми найбільш важлива чистота каналу зв'язку, оскільки в ній повідомлення, якщо досягне одержувача, завжди буде виконане. Не так стоїть справа з демократичною схемою, тепер одержувач має право вибору: виконувати чи ні повідомлення, яке надійшло. Найбільш поширеною є дихотомія усної / письмової комунікації. Вона помітна в запасі словесного словника (абстрактні — конкретні, довгі — короткі слова), із синтаксису (довгі — короткі пропозиції). Письмова комунікація не включає в фіксацію такі явища, як хезитации (вираз сумніву). Звідси випливає, що письмова комунікація аж ніяк не є простою фіксацією усної форми, оскільки вона вибирає з неї виключно характеристики, що сприяють посиленню авторитетності вжитого слова [1, с. 25].

Журавльов А. П розмежовує комунікативну поведінку учасників комунікативної взаємодії, що відбуваються в освітніх процесах. Тому можна виділити ще й дихотомію сильного / слабкого учасника інформаційно-комунікаційного процесу. Обмін інформацією він в принципі трактує як сферу боротьби. Наприклад: «Усякий опір учасника інформаційно-комунікативного процесу говорить про те, що отримана ним інформація виявилася недостатньо ефективна. Тоді, щоб продовжувати освітній процес, потрібно знову видати інформацію — більш значну, ніж видана раніше, щоб усвідомити, що при обміні інформації досягнуто мети її подачі» [2, с. 174]. Журавльов О.П. надає більшого значення саме сильній позиції. [2, с. 180].

Стислість та наповненість змістом в словах-аргументах, на думку Журавльова О.П., є демонстрацією сили. Він також виділяє типи професії, зайняті переважно подачею інформації (педагоги, вихователі, бібліотекарі), і ті, хто частіше споживають її (учні).

Для визначення інтеграційних перспектив учасника і спостерігача комунікативної дії необхідно виділити ступені зміни перспектив в аспекті поступальної побудови системи, яка повністю обернена перспективі взаємодіючого (Р. Селман). Тому перспективи дій у визначенні Р.Селмана поділяються на наступні ступені :

Ступінь 1. Прийняття диференційованої і суб'єктивної перспективи (між 5 і 9 роками).

Ступінь 2. Прийняття саморефлексивной (від другої особи) та взаємоспрямованих перспектив (між 7 і 12 роками).

Ступінь 3. Прийняття перспективи третьої особи та взаємної перспективи (між 10 і 15 роками) [3, с. 24].

Для першого ступеня Р. Селман постулює, що дитина хоча і розрізняє між собою перспективи тлумачення і дії, притаманні різним учасникам інтеракції, але при оцінці дій інших індивідів ще не здатна, зберігаючи свою власну позицію, перенестися в той же час на місце іншого. Тому він не може і оцінити з точки зору іншого свої власні дії. [3, с. 35].

Дитина починає відрізняти зовнішній світ від світу внутрішнього, до якого у нього є привілейований доступ; однак у нього відсутні чітко визначені базові соціально-когнітивні поняття для світу нормативних відносин, які дослідник Кольберг наводить на конвенціональному щаблі соціального становлення. На цьому рівні дитина коректно використовує розповідні і спонукальні пропозиції, пропозиції, що виражають бажання і наміри. З нормативними пропозиціям він ще не пов'язує якогось ясного сенсу; наказові пропозиції ще не розрізняються залежно від того, чи пов'язує з ними розмовляючий якесь суб'єктивне владне домагання або ж нормативне, тобто не особистісне домагання на значимість [4, с. 122].

Перший крок до координації планованих дій різних учасників комунікативної взаємодії на основі загального для них розуміння ситуації полягає в тому, щоб поширити взаємонаправлене відношення між розмовляючим і слухачем на відношення між акторами, пояснити загальну ситуацію дії у світлі тих чи інш их своїх планів, виходячи з різних перспектив. Р. Селман не випадково характеризує цей ступінь зміни перспектив через точку зору «другої особи». Адже з переходом до другого ступеня підліток навчається звертати один на одного діяльнісні орієнтації розмовляючого і слухача. Підліток може прийняти точку зору іншого індивіда і знає

що і інший може перенестися на його точку зору, в перспективі дії «Я»; «Я та Інший» можуть у міру потреби приймати у відношенні власних діяльнісних орієнтацій установку опонентної сторони. Тим самим комунікативні ролі першого і другої особи знаходять ефективність в плані координації дії [5, с. 105].

Вбудована у перформативну установку розмовляючого перспективна структура має тепер визначальне значення не тільки для досягнення взаєморозуміння, але і для самої взаємодії. Тим самим перспективи «Я-Ти» використовуються мовцем і слухачем для ефективної координації їх дій.

Отже під комунікацією необхідно розуміти, як процеси перекодування вербальної у невербальну та невербальної у вербальну сфери. Сучасна дійсність може створювати довгі вербальні тексти, які вже не пов'язані безпосередньо з процесами переходу у невербальну сферу. Комунікація у людини протікає в основному в рамках двох основних каналів сприйняття: вербального й візуального. Комунікація може бути ієрархічною (з пріоритетністю прямого зв'язку) і демократичною (з пріоритетністю зворотного зв'язку).

Найбільш поширеною є дихотомія усної/письмової комунікації. Розмежовується комунікативна поведінка на сильних та слабких учасників комунікаційної взаємодії.

Ступені зміни перспектив в аспекті поступальної побудови освітньої системи взаємодії, і як наслідок повністю оборотних перспектив визначають інтеграційні перспективи учасника освітнього процесу.

Зміни перспектив, досить чітко показують прояв критичного мислення у учасників, які керуючись власним «Его» намагаються в результаті рефлексійних дій досягти найкращого результату для себе.

Список використаних джерел:

1. Почепцов Г.Г. Теория коммуникаций / Г.Г. Почепцов — М.: Из-во «Рефл-бук», 2009. — 400 с.

2. Журавлев А.П. Звук и смысл. / А.П. Журавлев — М: Политиздат, 2001. — 439 с.

3. Selman R.L. Stufen der Rol1eniibernahme in der mitt1eren Kindheit/ Selman R.L. , Dobert R., Habermas J; Nunner-Winkler G. (Hrsg.). — Koln: Entwick1ung des Ichs, 1977. — 111 s.

4. Damon W. Zur Entwick 1ung der sozia1en Kognition des Kindes / Damon W. ,Edelstein W., Kellner M. (Hrsg.). // Perspektivitat und Interpretation, F. a. M.: — 1982. s. 110–145.

5. Хабермас Юрген Моральное сознание и коммуникативное действие [Перевод с немецкого под редакцией Д.В. Скляднева] — Санкт-Питербург : Наука, 2001. — 190 с.

Ольшанська Марина
студентка
Вінницький соціально-економічний інститут
Університету «Україна»

Веб-сайт як візитна картка ВНЗ

В умовах масової комп'ютеризації та інформатизації всіх сфер життя та інтеграції України в світовий інформаційно-освітній простір важливого значення набуває ефективне використання інформаційно-комунікаційних технологій у сфері освіти. Суттєва роль при цьому належить веб-технологіям, які швидко проникають в усі сфери суспільства, в тому числі і в освіту, мета якої забезпечити перехід від індустріального суспільства до інформаційно-технологічного через новаторство у навчанні, вихованні та науково-методичній роботі. Упровадження веб-технологій у систему вищої освіти прискорить перехід України до інформаційного суспільства та забезпечить отримання нею гідного місця у світовому освітянському просторі [3, с. 8].

Тому метою статті є визначення поняття «веб-сайт» та вивчення основних характеристик й чинників популярності веб-сайту ВНЗ як комунікаційного середовища.

Характерними рисами сучасного розвитку ВНЗ є розвиток та розширення комунікації в системі освіти, зокрема в освітньому полі Інтернет-простору. Цей напрям обумовлений активним розвитком інформаційних ресурсів, зростаючою доступністю нових каналів розповсюдження інформації, впровадженням в освітні установи локальних комп'ютерних мереж та організацією доступу до Інтернету [1, с. 35]. Визначається особлива цінність швидко зростаючої і популярної мережі Інтернет, оскільки вона надає широкі можливості у сфері науки, культури й освіти; формує нову сферу інформаційної обміну, сприяє виникненню нових видів суспільних відносин. Комунікація в Інтернеті охоплює елементи зворотного зв'язку та створює небачені можливості для живого, відкритого та всебічного спілкування людей, які розділені величинами простору. Завдяки функціонуванню Інтернету, формується масова, постійно зростаюча спільнота людей, об'єднаних інтересами, прагненнями, соціокультурними орієнтаціями, незважаючи на етнічні, соціально-політичні та інші відмінності [7].

Сьогодні вже мало мати доступ до Інтернету для того, щоб надавати своїм користувачам можливість послуговуватись чужими ресурсами, потрібно ще зуміти показати свої. А тому ВНЗ в останнє десятиріччя активно створювали і створюють свої сайти та розміщують на них власні інформаційні ресурси. У ВНЗ відбувається процес обміну соціально значущою інформацією з використанням новітніх ІКТ.

Веб-сайти викликають особливу увагу як складні об'єкти, оскільки вони різноманітні та знаходяться в постійному розвитку, їх визначення є приблизними, незакінченими. На сьогодні не існує єдиного термінологічного стандарту щодо різновидів веб-сайтів. Термінологія наводиться в ISBDR(ER), в міждержавних стандартах ГОСТ 7.82–2001, ГОСТ 7.83–2001; ряд термінів наводиться у форматі бібліографічного опису UNIMARS та у стандарті метаданих «Дублінське ядро» [7]. Деякі терміни також подані в довідниках і словниках з інформаційних та комп'ютерних технологій та у наукових публікаціях відповідної тематики. Поняття «веб-сайт» широко застосовується, як спеціалістами в галузі ІКТ, так і документознавцями. Отже, веб-сайт — це інформаційний ресурс, що складається з пов'язаних між собою гіпертекстових документів (Web-сторінок), розміщений на Web-сервері і має індивідуальну адресу.

Створення веб-сайтів є однією з найважливіших технологій розробки ресурсів Інтернет. Розглянемо веб-сайт ВНЗ та його значення для розвитку комунікації в освітньому середовищі. Сайти освітніх установ відносяться до групи освітніх сайтів. Під освітнім веб-сайтом розуміється сукупність веб-сторінок з повторюваним дизайном, що несуть в собі цілеспрямований процес навчання і виховання в інтересах особистості, суспільства, держави, об'єднаних за змістом, навігаційно і фізично знаходяться на одному сервері. Комунікаційні

властивості веб-сайту висвітлено в роботах: Ж.В. Бабенко, В.М. Бебика, Л.В. Калашнікової, Г.Г. Почепцова та ін.

Кожен з цих дослідників вивчає веб-сайти як канали комунікації, але під різним кутом зору. Так, Ж.В. Бабенко, В.М. Бебик та Г.Г. Почепцов зазначають, що веб-сайти, є каналами комунікації, оскільки вони мають наступні особливості: масова інтерактивність, загальнодоступність, зберігання результатів комунікації, інтегрованість, оперативність комунікації, загальний єдиний простір комунікації [7].

Сайти навчальних закладів умовно можна розділити на [3, с. 33]:

- шкільні сайти з організацією дистанційних батьківських зборів, проведенням конкурсів, з інформаційною підтримкою, з комунікаціями із зовнішнім світом;
- сайти факультетів ВНЗ;
- сайти ВНЗ (можуть містити сторінки факультетів).

Умовою успішного функціонування ВНЗ в освітньому просторі є реалізація його інформаційного потенціалу за допомогою використання інноваційних каналів комунікації. Веб-сайт на сьогодні призначений стати центральним елементом комунікаційної політики ВНЗ.

Створення веб-сайту — подія, що підвищує імідж освітньої установи. Хороший сайт, вбираючи в себе всю корисну інформацію, є найкращою візитною карткою освітнього закладу, працюючи на них у будь-який час доби. Безумовно, це сучасно і престижно. Це прекрасна можливість продемонструвати всім свої досягнення, розмістити актуальну інформацію для зацікавлених осіб (студентів, абітурієнтів, викладачів, колег з інших навчальних закладів). На сайті можна розміщувати тексти статей, звіти про проведені заходи (у тому числі фото та відеоматеріали). Це спосіб розповісти про свої успіхи, подякувати спонсорів і т.д. Все це буде доступно мільйонам користувачів Інтернету.

У ході профорієнтаційної роботи абітурієнт на ярмарку або в довіднику одержує загальне уявлення про навчальний заклад, а додаткову інформацію, як правило, хоче подивитися на сайті, вважаючи, що саме там містяться найбільш актуальні й повні відомості і надається можливість спокійно поспілкуватися зі співробітниками. Крім того, Інтернет-сайт навчального закладу відіграє важливу роль в організації освітньої діяльності (у тому числі дистанційного та заочного навчання), забезпечення інформаційної підтримки студентів (особливо заочного відділення), методичної допомоги колегам споріднених навчальних закладів і спеціальностей, обмін досвідом та інформування професійного співтовариства.

Для викладачів сайт — це майданчик для обміну досвідом, зав'язування контактів зі своїми колегами з інших міст і навіть країн, участь у партнерських програмах в рамках українських і зарубіжних освітніх програм з обміну методичними матеріалами і педагогічним досвідом.

Для абітурієнтів та їх батьків сайт — це перш за все інформаційний ресурс. Використовуючи сайти різних освітніх установ, абітурієнти можуть порівнювати їх і робити вибір на користь кращих.

До основних характеристик освітніх сайтів відносяться:

- зміст освітнього інтернет-сайту — єдність всіх основних елементів (текстових та графічних) освітньої інформації;
- дизайн освітнього інтернет-сайту — процес вибору та організації графічних компонентів з метою досягнення певної мети, яка може бути або естетичною, або мати функціональне підґрунтя, а часто переслідуються обидві цілі;
- технічна реалізація освітнього інтернет-сайту — вибір компонентів, інтегрування технологій, програмних продуктів і технічних засобів для донесення освітньої інформації до користувача;
- експлуатація освітніх інтернет-сайтів — характеристики, що інформують про використання освітніх сайтів користувачами.

На популярність будь-якого сайту в Інтернеті впливають наступні чинники:

1. контент (або вміст сайту) — у більшості випадків найголовніший фактор. Користувач Інтернету приходить на сайт не просто так, а в пошуку якоїсь інформації (текстової, візуальної,

звукової та іншої). Якщо на сайті немає корисної інформації — користувач його покине і навряд чи повернеться ще. Звідси випливає, що важливим також є періодичне наповнення сайту свіжим контентом, що дозволить сформувати постійну аудиторію відвідувачів сайту.

2. дизайн (або оболонка сайту) — ще один важливий фактор якісного сайту, адже іншими словами дизайн — це обличчя сайту (а контент — його душа). Від дизайну багато в чому залежить, чи стане взагалі користувач переглядати сайт, чи порекомендує його своїм друзям, співрозмовникам.

3. юзабіліті (або зручність користування) — в деяких випадках більш важлива складова сайту навіть у порівнянні з контентом (особливо для різних сервісів, наприклад, e-mail). Юзабіліті — це міра комфорту, яку відчуває користувач, переміщаючись по сторінках сайту. І якщо сайт містить цінну інформацію, але до неї важко дістатися — не можна вважати такий сайт якісним. Тому чітка і логічна структура розміщення інформації на сайті — передумова успішного перебування на ньому багатьох відвідувачів.

4. грамотність — привабливий сайт також не містить орфографічних та граматичних помилок (до речі багатьох читачів помилки дратують, і вони не стануть читати сайт і тим більше радити його іншим).

Веб-сайт ВНЗ, як канал комунікації має низку особливостей та переваг, а саме [7]:

- інтерактивний характер комунікації;
- багатофункціональна модель комунікації, що лежить в основі освітнього Інтернет-середовища, дозволяє реалізувати різноманітний спектр видів комунікаційної взаємодії, виходячи з потреб користувачів та засобів, що ними застосовуються;
- наявність контролю над пошуком та отриманням інформації дозволяє користувачам займати активну позицію в процесі комунікації;
- широкий спектр видів надання інформації;
- висока гнучкість та масштабованість;
- можливість нелінійного пошуку документованої навчальної інформації, обумовлена гіпермедійним способом її надання.

Створення Web-сайту починається із створення інформаційної моделі сайту, тому в технічному завданні на створення офіційного Web-сайту необхідно сформулювати вимоги до інформаційного наповнення, завдання, що мають бути вирішені через створення офіційного сайту.

Офіційний веб-сайт має такі додаткові комунікаційні властивості [7]:

- надзвичайно оперативної передачі на будь-які відстані навчальної інформації різного обсягу, виду (візуальної та звукової, статичної та динамічної, текстової та графічної);
- зберігання цієї інформації у пам’яті комп’ютера на протязі необхідного часу, можливість її редагування, обробки, роздрукування тощо;
- інтерактивності за допомогою спеціально створеної з цією метою мультимедійної інформації та зворотного зв’язку;
- організації електронних конференцій, у тому числі в режимі реального часу, комп’ютерних аудіо- та відео-конференцій;
- діалогу з будь-яким користувачем;
- можливість скопіювати отримані матеріали на носій або накопичувач, роздрукувати їх та працювати із ними тоді, коли це зручно студенту.

Таким чином, дослідження веб-сайтів ВНЗ доводить, що вони на сьогоднішній день є важливими каналами комунікаційної взаємодії користувачів та доповнюють традиційні навчальні документи для суб’єктів інформаційно-комунікаційного простору сучасного ВНЗ, суттєво підвищують повноту та оперативність надання користувачам освітніх послуг.

Сучасні ВНЗ стають частиною єдиної комунікаційної системи нашого суспільства, що ефективно адаптується до змін світового соціокомунікаційного середовища. Без веб-сайту процес входження вітчизняних ВНЗ у світовий інформаційний простір стає не можливим.

Таким чином, веб-сайт ВНЗ — це побудована за єдиними правилами та алгоритмами веб-структура, яка має свою адресу, сприймається як багатомірна цілісність, певна лінія зв'язку. Це визначає веб-сайт, як комунікаційний канал, що забезпечує користувачам доступ до інформації про ВНЗ.

Отже, цінність веб-сайтів, як комунікаційного середовища, обумовлена саме їх комплексністю, яка не досягається та не може бути досягнута традиційними виданнями. Адже веб-сайти широко відображають напрямок діяльності ВНЗ. Вважаємо, що перспективним напрямом дослідження веб-сайту ВНЗ з позицій документознавства та соціальних комунікацій є визначення критеріїв оцінки наповнення веб-сайтів ВНЗ з метою розробки типової інформаційної моделі офіційного веб-сайту освітнього закладу України.

Список використаних джерел

1. Аноприенко А.Я. Информационное обеспечение деятельности университета в условиях открытого общества / А.Я. Аноприенко, Е.А. Башков, А.А. Минаев // Донбасс-2020: наука и техника производству : материалы II науч.-практ. конф., (Донецк, 30-31 мая 2006 г.) — Донецк: ДонНТУ, 2006. — С. 34–37.
2. Калашнікова Л.В. Інтернет-сайти вищих навчальних закладів як інноваційні канали комунікацій в умовах формування інформаційного суспільства України : Дис. канд. соціол. наук / Л.В. Калашнікова. — Харків, 2005. — 175 с.
3. Методика використання освітніх веб-ресурсів у процесі підготовки майбутніх учителів інформатики: Монографія / Г.В.Ткачук. — Умань: Видавець «Сочінський», 2011. — 177 с. http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream/6789/215/1/monografia.pdf
4. Старова Т.С. Типология образовательных веб-сайтов [Электронный ресурс] / Т.С. Старова, А.В. Могилев // Вопросы Интернет-образования. — 2001. — Вып № 2. — Режим доступа к журн.: http://center.fio.ru/vio/vio 02Me£аик.^т#. — Загл. с экрана.
5. Федоров А.В. Проблемы медиаобразования (научная школа под руководством А.В. Федорова) : монография / [А.В. Федоров, И.В. Челышева, А.А. Новикова и др.]. — Таганрог : Изд-во Таганрог. гос. пед. ин-та, 2007. — 212 с
6. Фещенко А.В. Веб-сайт университета в современном информационно-коммуникационном пространстве [Электронный ресурс] / А.В. Фещенко. — Режим доступа: http://ido.tsu.ru/files/pub2010/Feshenko.pdf. — Загл. с экрана.
7. Шелестова А.М. Веб-сайт ВНЗ як комунікаційне середовище функціонування електронної навчальної документації [Электронный ресурс] / А.М. Шелестова. — 2011. — № 4. — С. 47–53. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/bdi_2011_4_10.pdf. — Загол. з екрану.
8. Шелестова А.М. Веб-сайт ВНЗ як складова документальної комунікації в освітньому Інтернет-просторі / А.М. Шелестова // Інформаційні технології і системи в документознавчій сфері : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., (Донецьк, 30 березня — 01 квітня 2011 р.). — Донецьк : ДНУ, 2011. — С. 46–48.

Колодіна Лариса
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри документознавства та
інформаційно-аналітичної діяльності
Державний університет телекомунікацій

Сучасні інформаційно-комунікаційні технології віртуального типу у навчальному процесі

Головною рисою сучасної епохи є перетворення інформації на один із головних виробничих ресурсів. Значні соціальні зміни, пов'язані з розвитком інформаційних технологій та телекомунікаційних систем, зокрема розвиток соціальних мереж та віртуальних спільнот, істотно впливають на розвиток сучасної освіти. Тому професійна підготовка майбутніх фахівців будь-якої галузі, їх інформаційна культура та готовність до використання інформаційних технологій вимагають особливої уваги та виступають гарантією впровадження інформаційно-комунікативних технологій до усіх сфер діяльності суспільства, у тому числі і до навчального процесу.

Аналіз попередніх досліджень, який здійснювався науковцями в галузі підвищення ефективності навчального процесу на основі використання інформаційних технологій свідчить, що ця проблема завжди буде актуальною у зв'язку зі стрімким технічним розвитком людства. Питання інформатизації освітніх технологій досліджували В. Биков,

Р. Гуревич, М. Жалдак, І. Захарова, Ю. Машбиць, І. Роберт та інші. Акцентуючи увагу на ефективності використання саме засобів віртуального типу, П. Гороль, М. Вороліс, Л. Коношевський, вчені зазначають, що такий спосіб подання інформації дозволяє за один і той самий термін часу викласти і засвоїти значно більший обсяг навчального матеріалу [2, с. 157].

Доцільність використання інформаційних технологій зумовлена об'єктивними законами фізіології людини, а саме: у процесі засвоєння знань переважають органи відчуття, зокрема, візуальний і слуховий аналізатори інформації. Так, 90% усіх знань про навколишній світ людина отримує за допомогою зору, 9% — за допомогою слуху та 1% — за допомогою інших органів відчуттів. Система «вухо-мозок» пропускає за секунду 50 одиниць інформації, а система «око-мозок» — 500 [4, с. 78].

Метою дослідження є вивчення сучасних інформаційно-комунікаційних технологій навчання, зокрема віртуального типу, визначення їх переваг та специфіки використання з метою підвищення ефективності навчального процесу і відкриття нових можливостей для викладача і студента.

Поняття інформаційно-комунікативні технології визначається як сукупність методів і технічних засобів організації, збереження, опрацювання, передачі й подання інформації за допомогою комп'ютерів та комп'ютерних комунікацій [1, с. 80], тобто електронні тексти, комп'ютерні навчальні програми, мультимедіа, віртуальна реальність та моделювання тощо.

Аналіз процесу впровадження та використання інформаційних технологій в навчальному процесі дозволяє виділити такі етапи та охарактеризувати названі технічні засоби:

1. електронізація — етап, який характеризувався широким впровадженням до навчального процесу електронних засобів, обчислювальної техніки (600–70-ті рр. XX ст.);

2. комп'ютеризація — етап, який пов'язаний з використанням потужних комп'ютерів, програмного забезпечення, побудови діалогового спілкування людини з комп'ютером та відкриття широких можливостей в освітній галузі (напр., тренажери, репетитори, електронні задачники та системи контролю знань). Їх використання дозволяє організувати самостійну роботу студента, самопідготовку до контрольних заходів тощо.

3. етап інформатизації, а саме: використання сучасних комп'ютерів, електронних накопичувачів інформації, Інтернету, соціальних мереж, баз даних, сервісів тощо [1, с. 69].

Саме на етапі інформатизації виникла можливість побудови штучно створеного віртуального світу, який відображає й у певний спосіб перетворює реальний світ, утворюючи віртуальне середовище, яке відповідає уявленням та цілям тих, хто його будує. Поняття віртуальне навчальне середовище тлумачать як середовище, «яке сприяє виникненню й розвитку процесів інформаційно-навчальної взаємодії між студентами, викладачами і засобами інформаційних технологій, а також формує пізнавальну активність студентів за умови наповнення компонентів середовища предметним змістом певного навчального спрямування» [1, с. 72].

Наведемо основні вимоги до віртуального середовища: персональність, тобто можливість відтворювати особистісні характеристики, що дозволяють розпізнати характер учасників комунікації; виразність — можливість виразити невербальну інформацію (напр., смайлики, англомовні абревіатури, пролонгація певних звуків, викривлення норм орфографії, інтонаційне забарвлення за допомогою розділових знаків тощо); конструктивність, креативність, тобто створення об'єктів віртуального середовища та маніпулювання ними; спільність справ — формування на базі засобів інформації групи за інтересами (напр., форуми, блоги, чати тощо).

Віртуальна реальність (як і моделювання) з'явилися із виникненням комп'ютерних ігор. Вона дозволяє керувати екранними моделями в реальному часі у віртуальному тривимірному просторі, які генеруються спеціально розробленими програмно-апаратними засобами.

Таким чином, віртуальна реальність — це реальність або середовище, відмінне від дійсного, матеріального світу, основою якого будуть нематеріальні поняття — інформація, думки й образи. Сенс віртуальної реальності — це «відчуття присутності» у віртуальному середовищі. Термін віртуальна реальність буде доречним до будь-якої ситуації, коли штучно створюється відчуття перебування людини в певному середовищі. Так, наприклад, створення віртуального банку, офісу, літака, автомобіля тощо, в яких з максимальним наближенням до реальності створені усі необхідні структурні компоненти, що допомагають зануритись у специфіку роботи організації або пристрою, тобто адаптуватися. Вперше термін «адаптація» (від лат. adaptation, що означає — прилаштовування, пристосування) став використовуватися Х. Аубертом у XVIII столітті для опису здатності живого організму пристосовуватися до зовнішніх умов, що змінюються, а у вузькому значенні — для позначення змін чуттєвості органів почуттів під впливом подразників. На сьогодні це поняття використовується в багатьох галузях знань: кібернетиці, менеджменті, педагогіці, психології, соціології, фізіології, економіці тощо.

Мета адаптивних технологій — занурити студента у віртуальне, наближене до реального, середовище, в якому він буде максимально використовувати здобуті компетенції, знаходити прогалини у своїх знаннях, що прискорить процес навчання, зробить його автоматичним та невимушеним. У такий спосіб інформаційно-комунікаційні, адаптивні засоби навчання віртуального типу, інтегровані у навчальний процес, дозволяють моделювати навчальні та робочі ситуації не тільки для автоматичного запам'ятовування матеріалу, а й для для імітації реального комунікативного середовища. Саме це є безцінним досвідом формування професійних навичок майбутнього працівника.

Одним із найбільш поширених технічних досягнень у сучасному навчальному процесі є використання можливостей мультимедіа, що може одночасно поєднати три види інформації: цифрову (тексти, графіка, анімація); візуальне зображення (відео, фотокартки, картини); звукове відтворення (мова, музика, інші звуки). Найпопулярнішою формою подання нової інформації за допомогою мультимедіа є комп'ютерна лекція. Вона демонструється на екрані або інтерактивній дошці і може складатися зі слайдів, звукових та відеофрагментів.

Ще одним універсальним технічним засобом візуальної комунікації і навчання, який використовується у власному практичному досвіді, є інтерактивна дошка. Цей пристрій дозволяє використовувати різні стилі навчання: візуальні, слухові або кінестетичні, демонструючи таблиці, діаграми, що пересуваються, схеми, відомості електронних словників тощо. Робота з відеоматеріалами значно розширює об'єм інформації, що сприймається. Такий

віртуальний засіб зображення навчального матеріалу цілком відповідає потребам сучасних студентів у динамічній візуальній інформації та зоровій стимуляції, а саме: побудові навчання навколо студента (віртуальна оболонка дозволяє студентам навчатися у будь-який час, у будь-якому місці, відповідно до їхнього індивідуального стилю навчання, інтересів, розкладу); відповідність реаліям навколишнього світу (можливість навчатися у реальному часі); співпраця (використання електронних дискусій (форумів), електронної пошти, конференцій стимулює взаємодію, співпрацю, командну роботу.

Таким чином, використання інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі сприяє:

- підвищенню мотивації студентів до навчання;
- реалізації практичної складової дисциплін;
- інтенсифікації процесу навчання;
- розвитку особистості студента;
- розвитку навичок самостійної роботи з навчальним матеріалом;
- підвищенню ефективності навчання за рахунок його індивідуалізації.

Отже, застосування комп'ютерів в освіті привело до появи нового покоління інформаційних освітніх технологій, які дозволяють підвищити якість навчання, створити нові засоби впливу, ефективніше взаємодіяти педагогам зі студентами.

Список використаних джерел

1. Антоненко В.М. Сучасні інформаційні системи і технології: навч. посіб./ В.М. Антоненко. — К.: КСУМП, 2009. — С. 67–80.

2. Гороль П.К. Методика використання технічних засобів навчання: навч. посіб. / П.К. Гороль. — К.: Освіта України, 2007. — С. 157–169.

3. Григор'єв С.Г. Мультимедіа в освіті / С.М. Григор'єв. — Х.: Педагогіка, 2012. — С. 345–354.

4. Розін В.М. Візуальна культура і сприйняття: Як людина бачить і розуміє світ / В.М. Розін. — М.: Владос, 1996. — С. 77–89.

Мина Жанна
кандидат історичних наук, старший викладач
Ярка Уляна
кандидат фізико-математичних наук, доцент
Національний університет «Львівська політехніка»

Використання та розвиток репозитаріїв для підвищення якості наукової комунікації

Через швидкі темпи накопичення і передачі інформації, насьогодні виникло протиріччя між виробництвом інформації та можливостями її споживання, переробки і використання. Одне з важливих завдань, яке стоїть перед науковими працівниками − продуктивний пошук і використання відповідних інформаційних матеріалів, адже, інформація для дослідника є предметом і результатом його праці. Аналізуючи та опрацьовуючи інформацію науковець створює якісно нову інформацію. Важливим при цьому є швидкий і оперативний пошук.

Не дивлячись на велику кількість інформації досить часто можна не отримати відповіді на свої запити. Основна причина − інформаційні установи не в змозі оперативно її опрацьовувати. Серед інших причин можна виділити:

- розсіювання інформації через множинність її локалізації;
- низький рівень технічного оснащення інформаційних установ;
- недоступність накопиченої інформації для користувачів;
- неповне розкриття документів;
- низький рівень інформаційної культури користувачів;
- недостатній рівень кваліфікації працівників

Якість задоволення попиту споживача спонукає інформаційні установи до освоєння широкого спектру інформаційно-аналітичних, освітніх, редакційно-видавничих послуг, послуг віддаленого доступу та передачі інформації, співставлення технологій інформаційного обслуговування в локальному та мережному режимах. Саме запити користувачів визначають попит на конкретні продукти і послуги та обумовлюють їх вартість та привабливість.

Фахівці інформаційної сфери дійшли висновку, що основою виникнення інформаційної потреби є базова діяльність споживача, до основних видів якої відносяться:

1. професійна діяльність (наукова, виробнича, творча, педагогічна);
2. учбова діяльність;
3. виховна діяльність;
4. популяризаторська діяльність;
5. дозвіллева діяльність;
6. самоосвітня діяльність.

Важливим є уміння науковців використовувати нові засоби комунікації у науковому процесі. Це забезпечує можливість швидкого обміну результатами власних досліджень і впливає на результативність наукової діяльності.

Починаючи з середини XX століття проводиться аналіз різноманітних аспектів науки і наукової діяльності, одне з центральних місць в дослідженні якої займає питання творчої взаємодії вчених в процесі їх роботи — наукової комунікації [8].

Комунікація в науці — це вид взаємин і спілкування вчених і тому її можна розуміти як одну з умов процесу наукового пізнання.

У процесі наукового спілкування учених не лише відбувається рух інформації, а й встановлюються певні соціальні відносини — вирішуються питання про пріорітет, науковий престиж, відбувається стратифікація наукового співтовариства [8].

Важлива роль в науковій комунікації належить інституційним репозитаріям — електронним архівам для тривалого зберігання, накопичення та забезпечення довготривалого та

надійного відкритого доступу до результатів наукових досліджень, що проводяться в установі. Університетський інституційний репозиторій може містити наступні матеріали:

- наукові статті;
- автореферати дисертацій та дисертації;
- навчальні матеріали;
- книжки чи розділи книг;
- студентські роботи;
- матеріали конференцій;
- патенти;
- зображення, аудіо- та відео-файли;
- веб-сторінки;
- комп'ютерні програми;
- статистичні матеріали;
- навчальні об'єкти;
- наукові звіти [5].

Отже, провідна роль в інформуванні споживачів належить, поряд з органами науково-технічної інформації, бібліотекам.

Різноманітність і надмірність інформації, необхідність правильного її відбору, переробки і вимагає від бібліотек трансформуватись у інформаційно-аналітичні центри сучасного зразка. В середині XX ст. починається співіснування в суспільстві документального, інформаційного та когнітивного рівнів комунікативних стосунків. Бібліотека із суто документально-комунікативної структури перетворюється на багаторівневу комунікативну, в якій традиційна документально-комунікативна діяльність виявляється як згасаюча діяльність. Традиційно визначають три контури інформаційної аналітики в структурі бібліотечної діяльності: рівень підготовки управлінських рішень у своїй сфері; узагальнення підходів до аналізу інформації, що циркулює в суспільстві на різних рівнях його функціонування, і створення інформаційно-аналітичних продуктів для використання в різних галузях; рівень опрацювання знань, який виявляється через нову організацію праці — аналітика, нові технології, нові продукти — практично є перехідним до іншої роботи і діяльності [6] .

Насьогодні потрібна перш за все, цілісна державна концепція модернізації бібліотечної справи, розробка відповідної стратегії, інноваційність розвитку, комплексне впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, удосконалення мережевих сервісів. Розвиток техніко-технологічних складових повинен стати першочерговим.

Більшість інституційних репозитаріїв засновані на вільному програмному забезпеченні. Використання та розвиток репозитаріїв підвищує якість наукової комунікації та сприяє підтримці наукової діяльності. Зокрема, підвищується індекс цитувань праць, забезпечується постійне або тривале їх зберігання. Так, у електронному науковому архіві − інституційному репозиторії НУ «Львівська політехніка» розміщено повнотекстові матеріали конференцій, журналів, вісників, ін. Науковцям пропонується розміщувати свої опубліковані роботи з метою їх популяризації у мережі Інтернет. Електронний варіант наукової роботи у форматі pdf, doc, rtf. Репозитарій постійно індексують такі пошуківці як Google, Google Scholar, український харвестер, OpenAIR, Registry of Open Access Repositories, OpenDOAR. Електронний науковий архів Науково-технічної бібліотеки Національного університету «Львівська політехніка» наявний у багатьох міжнародних каталогах, реєстрах та спеціалізованих базах 249 даних. Документи електронного архіву відмінно індексуються пошуковими системами. Це сприяє їх легкому виявленню, що відповідно підвищує ймовірність їх активного використання та цитування іншими науковцями. Станом на 2014 р. у Світовому рейтингу репозитаріїв (The Ranking Web of World repositories) електронний архів посідав 392 місце серед 1746 світових і 3 місце серед 36 репозитаріїв України. Для розміщення наукових та навчальних документів у електронному архіві надсилається лист адміністратору, у якому зазначається посада та тематика досліджень.

Документи перед розміщенням у архіві проходять модерацію. Для перегляду зібрань електронного наукового архіву НУ «ЛП» можна вибрати наступні фонди: відкритий науковий архів, у якому містяться документи, що були розміщені зареєстрованими користувачами; електронний архів Науково-технічної бібліотеки, який містить електронні матеріали, що були передані від видавництва Національго університету «Львівська політехніка», фізичних та юридичних осіб; матеріали партнерів, у якому містяться документи, що не потрапили у вищенаведені фонди [4; 7].

Таким чином, інституційний репозитарій забезпечує відкритий доступ до результатів наукових досліджень через самоархівування; дає доступ до наукових досліджень для світової спільноти; зосереджує матеріали в одному місці; дозволяє зберігати інші електронні матеріали, в тому числі неопубліковані та всебічно сприяє підвищенню якості наукової комунікації.

Список використаних джерел

1. Бауман З. Невелике доповнення до довгої соціальної історії часу. Публічна лекція/ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http: // www.youtube.com/watch?v=0KowDzD65Nc

2. Воскобойнікова-Гузєва О. Модернізаційна стратегія розвитку вітчизняної бібліотечно-інформаційної сфери / О. Воскобойнікова-Гузєва // Бібліотечний вісник. — 2012. — № 5. — С. 16–18

3. Дурєєва Т. Застосування інформаційних технологій у бібліотечній сфері / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http: //archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vkp/2009_1/st4.pdf

4. Електронний науковий архів Науково-технічної бібліотеки Національного університету «Львівська політехніка» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http:// http://ena.lp.edu.ua:8080/

5. Інституційний репозитарій [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http:// http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%

6. Кобилєв О.М. Інформаційно-аналітична діяльність бібліотек як соціокомунікаційний феномен/ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http: // archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vkp/2009_10/V_10/st7.pdf

7. Сайт Науково-технічної бібліотеки Національного університету «Львівська політехніка». Електронний науковий архів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http:// library.lp.edu.ua/naukovyy-arhiv.

8. Скиба О.П. Наукові комунікації в інформаційну епоху [Електронний ресурс] / О.П. Скиба. Режим доступу: file:///C:/Users/home/Downloads/Vnau_f_2012_1_13.pdf

Якубовська Марія
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри українознавства,
документознавства та інформаційної діяльності
Українська академія друкарства

Формування культурологічної компетентності студентів під час викладання предметів гуманітарного циклу у ВНЗ технічного профілю

Завдання статті: розглядаються теоретичні проблеми формування культурологічної підготовки студентів ВНЗ технічного профілю; частково обгрунтовано варіативні технології забезпечення основ культурологічної підготовки майбутніх професіоналів-фахівців, з'ясовано окремі науково-теоретичні аспекти сутності культурологічної спрямованості та методологічних підходів до її вивчення

Ключові слова: системний, компетентнісний, особистісно-діяльнісний, культурологічний та аксіологічний методи, культурологічна компетентність, професійна освіта.

Концепція сучасної професійної освіти вимагає формування у випускників технічних навчальних закладів творчого мислення, яке передбачає готовність фахівців до генерування неординарних ідей; вміння виявляти суть проблем, оцінювати їх та визначати шляхи їх вирішення; знання методології наукового пошуку і методів наукового дослідження тощо. Дані завдання можуть ефективно вирішуватися лише при умові формування культурологічної компетентності майбутніх фахівців-професіоналів.

Розглядаємо культурологічну компетентність як важливу складову професійної компетентності — характерну властивість особистості, яка визначає світоглядні позиції, систему цінностей, професійно-творчий потенціал, культурологічне ставлення до навколишнього світу, певний спосіб образу життя тощо. Дана концепція відповідає напрямкам сучасної освіти, зорієнтованої на міжнародні стандарти, згідно з якими сучасний фахівець-професіонал повинен бути компетентним, зі стійкими загальнокультурними цінностями, потрібними для здійснення професійної діяльності, інтегрованої у соціальне середовище. На нинішній час існує цілий ряд досліджень даної наукової проблеми, серед яких виділяємо наступні напрямки: аксіологічний підхід у формуванні культурологічної компетентності (В. Андрєєв, С. Анісімов, В. Андрущенко, О. Асмолов, Г. Бал, І. Бех, Т. Бутківська, О. Вишневський, Б. Грушунський, В. Грехнєва, В. Кремінь, Н. Ничкало, Ю. Пелех, В. Сластьонін, Е. Соколов та ін); особистісний напрямок (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, О. Асмолов, П. Блонський, Л. Божович, Й. Боришевський, Л. Виготський, В. Давидов, У. Джеймс, П. Жане, Г. Костюк, М. Ланге, О. Леонтьєв, Ф. Лерш, А. Маслоу, В. Мерлін, В. Моляко, Г. Олпорт, П. Пелех, К. Платонов, К. Роджерс, С. Рубінштейн, І. Сікорський, В. Сухомлинський, К. Ушинський, Е. Шпрангер, В. Штерн, І. Якиманська) [5, 47].

У сучасному світі гостро стоїть питання загальнокультурного виховання молоді. У сьогоднішніх умовах трансформації і становлення якісно нових моральних цінностей особливі надії покладаються на гуманітарну сферу освіти, на звернення до національно-культурних традицій та їх відродження в контексті загальнолюдської культури. І. Зимняя пояснює поняття «підхід» як визначену позицію, точку зору, що обумовлює дослідження, проектування, організацію ідеєю, концепцією і зосереджується на основних категоріях. Він може розглядатися як: «а) світоглядна категорія, в якій відображаються соціальні установки суб'єктів навчання як носіїв суспільної свідомості; б) глобальна і системна організація і самоорганізація освітнього процесу, яка включає всі його компоненти, самих суб'єктів педагогічної взаємодії учителя (викладача) і учня (студента)» [3, 10]. І. Зимняя виділяє три основні етапи становлення компетентнісного підходу в освіті: перший етап (1960–1970 рр.) характеризується введен-

ням у науковий апарат категорії «компетенція» і створенням передумов розмежування понять «компетенція» і «компетентність»; другий етап (1970–1990 рр.) — використанням категорій «компетенція» і «компетентність» у теорії й практиці навчання мови, в управлінні, керівництві та менеджменті; третій етап (початок 1990-х рр.) визначається дослідженням компетентності як наукової категорії освіти [3, 11].

Дослідники проблеми формування культури виділяють різні наукові підходи у процесі досягнення педагогічної цілі. О. Литвинова у процесі дослідження формування культури професійного спілкування виділяє такі наукові підходи як: діяльнісний, компетентнісний, особистісно-орієнтований, культурологічний. М. Чорній, досліджуючи формування міжкультурних взаємин, додатково виділяє аксіологічний та системний підходи. Досліджуючи формування культурологічної компетентності, Л. Маслак виділяє також: функціональний, комунікативний, інтегрований, особистісно-діяльнісний, герменевтичний наукові підходи. Важливою є думка Л. Маслак, яка вважає, що набуття молоддю знань, умінь і навичок має бути спрямоване на вдосконалення їхньої компетентності, інтелектуальний та культурний розвиток особистості [6, 86].

Формування культурологічної компетентності об'єднує у собі дослідницький потенціал, накопичений науками, які вивчають культуру (філософією культури, теорією культури, мистецтвознавством, психологією культури, соціологією культури, історією культури та ін.) і реалізує різнобічне дослідження культури як феномену. У даному випадку культура розглядається як система, що складається і функціонує у взаємодії: об'єктивної і суб'єктивної; раціональної й емоційно-чуттєвої [6, 47].

Під культурологічною парадигмою в освіті розуміється сукупність методичних прийомів, які забезпечують аналіз будь-якої сфери соціального та психологічного життя через призму культурологічних норм та цінностей, культурологічної діяльності [7, 79–80].

Формування особистості майбутнього фахівця технічного профілю — процес складний і тривалий. Він потребує створення чіткої системи культурологічної освіти. При цьому особливого значення набуває вузівський етап такої освіти. Системоутворюючим чинником тут виступають мотиваційні цілі професійної підготовки фахівця якісно нового типу.

Важливу роль у формуванні всебічно розвиненої особистості відіграє література. Художні твори містять в собі культурологічні компоненти, які дозволяють залучити студентів до матеріальних і духовних реалій вітчизняної та світової культури.

Культурологічний аспект викладання літератури передбачає практичну реалізацію принципів гуманізації та гуманітаризації освіти. Важливим для формування світогляду, а відтак і культурологічної компетентності студентів є розгляд літературних творів не тільки як самостійних художніх текстів, а у їхньому зв'язку з надбаннями вітчизняної і світової, історії мистецтва, філософської думки, у взаємозв'язках з іншими мистецькими явищами. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває дослідження формування шляхів забезпечення становлення культурологічної компетентності учнів у процесі вивчення літератури. Кожне мистецтво як вид духовно-творчої діяльності за своєю природою поліфункціональне.

Література з-поміж інших видів мистецтва виділяється тим, що поєднує в собі весь комплекс його функцій у повному вигляді. Звідси її здатність охоплювати всі сфери й аспекти буття, її багатоаспектна універсальність. Література за своєю природою є мистецтвом часово-просторовим, воно, як визначає у своїх працях М. Бахтін, вводить час у простір, а простір у час, поєднує їх у креативну цілісність [1, 62].

У літературознавчому творі «час згущується, стає художньо видимим, простір же інтенсифікується, втягується в рух часі, історії. Прикмети часу розкриваються у просторі, і простір осмислюється і вимірюється часом» [1, 19]. Здатність розуміти твори мистецтва, відчувати прекрасне є не лише показником рівня розвитку людини, а й виступає стимулом для розвитку власних творчих здібностей, передбачає той чи інший рівень духовного спілкування особистості. М. Бахтін розглядає літературу як філософську антропологію, а її тексти як тек-

сти-монади, що віддзеркалюють і втягують в себе безліч існуючих і можливих текстів, всю культуру в її буттєвому змісті [1, 32].

Художня література і читач починають будувати між собою взаємини через художнє слово, і це залежить певною мірою від здібностей і рівня розвитку читача, від його вміння сприймати твори художньої літератури. Виховуючи вміння «бачити», література розширює та поглиблює пізнання світу [1, 34]. Ось чому вивчення літератури є одним із важливих засобів у формуванні культурологічної компетентності майбутнього професіонала-фахівця.

М. Каган слушно зазначав, що «людство вступило в таку фазу свого розвитку, коли від кожного народу, кожної держави, кожного типу культури і кожної особистості вимагаються невідомі всій попередній історії самосвідомість і розуміння сутності цієї нової, безпрецедентної соціокультурної ситуації… Природознавство, природничі та технічні науки, математичні розрахунки є лише компонентами певного системного цілого, в якому природне буття нерозривно пов'язане з людським, матеріальне з духовним, макрокосмічне з мікрокосмічним, загальнолюдське з особистісним. Пізнання цього зв'язку і стає життєво важливим для людства завданням, гуманітарною за своєю суттю задачею. Адже її розв'язання залежить безпосередньо не від знань Людини, що відображають закони буття, а від її позиції щодо до іншої Людини» [4, 64–65]. Одним з ефективних шляхів вирішення цих проблем стало формування загальної культурологічної компетентності й виявлення психолого-педагогічних умов ефективного її формування як інтегративної особистісної системи.

Список використаних джерел

1. Бахтин М. М. Этика словесного творчества. — М., 1979. — с. 285

2. Гриньова В. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспекти): Автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. К., 2000.

3. Зязюн І. Філософські проекції освіти і освітніх технологій // Шлях освіти. 1996. № 1. С. 4–9.

4. Каган М. Перспективы развития гуманитарного знания в XXI веке // Личность. Культура. Общество. М., 2005. Вып. 4.

5. Ковальчук Л. Основи педагогічної майстерності: Навч. посіб.. Львів, 2007.

6. Крылова Н. Культурологизация образования. М., 2000.

7. Педагогика: Учеб. пособие / В. Сластенин, И. Исаев, А. Мищенко, Е. Шиянов. М., 2000.

8. Семчишин М. Тисяча років української культури: Історичний огляд культурного процесу. К., 1993.

9. Стельмахович М. Українська національна школа і народна педагогіка // Початкова школа. 1992. № 7–8. С. 3–4. 10. Сухомлинський В. Як виховати справжню людину. Вибр. тв.: У 5 т. К., 1977. Т. 2. С. 149–416.

СЕКЦІЯ 3

Інновації в документознавстві

Кудряшова Альона
аспірант
Українська академія друкарства

Робота та обмін документами в режимі реального часу

Зберігання та обмін документами в режимі реального часу здійснюється на основі хмарного сервісу.

Хмарний сервіс є особливою клієнт-серверною технологією, яка надає можливість мати власне місце для зберігання документів у віддаленому сховищі під загальним веб-профілем. Хмарний сервіс використовує технології віртуалізації і автоматизації обслуговування платформ, які базуються на принципах стандартизації, автоматизації та реплікації. [1, с. 228–239; 9]

Ефективність впровадження хмарного середовища та сучасного програмного забезпечення у документознавство полягає у:

- скороченні витрат: на папір, тонер чи фарбу для друку, на логістику документів;
- скороченні часу: виключається необхідність виведення документа на паперовий носій інформації, обмін документами здійснюється миттєво;
- підвищенні ефективності використання кадрового ресурсу: скорочується як чисельність задіяного персоналу так і кількість людино-годин на всіх етапах проходження документа;
- забезпеченні конфіденційності: є можливість відслідковування та захисту документів паролем, відкриття доступу лише перевіреним користувачам, що спричиняє зменшення впливу людського фактора;
- мобільності: робота над документами здійснюється у будь-які моменти часу при використанні доступного апаратного та програмного забезпечення в режимі on-line та off-line (з обмеженим функціоналом) і є не прив'язаною до місця знаходження виконавця чи групи виконавців; [5]
- екологічності: значне зменшення використання паперу сприяє зниженню інтенсивності вирубування лісів, а як результат отримуємо сповільнення зміни кліматичних процесів на Землі. [9]

Результатом впровадження програмно-апаратних засобів є переведення максимально можливого потоку документів у площину електронного документообігу. Передбачається зберігання інформації як на фізичних електронних носіях, так і у хмарному середовищі, яке, залежно від умов постачальника послуг, надається користувачу на платній чи безоплатній основі. [3]

Необхідними компонентами для впровадження хмарних технологій є доступ до мережі Інтернет, відповідне апаратне та програмне забезпечення, компанія, яка надає доступ до хмарного середовища та наявність кваліфікованих кадрів.

Велика кількість програмних пакетів побудовані на основі хмарного середовища, яке сприяє швидкій комунікації клієнтів. Сучасне програмне забезпечення дозволяє не лише здійснювати обмін робочим матеріалом, а й реалізовувати всі етапи створення та обробки документів, включаючи етап їхнього затвердження. Неабиякою перевагою є те, що дані технології не потребують введення в експлуатацію додаткового апаратного забезпечення. Для підприємств, офісів чи корпорацій достатньо наявної базової кількості комп'ютерних систем. Щодо персональних користувачів, як складових ланок загального виробничого процесу: достатньо пристроїв, якими вони користуються на побутовому рівні у повсякденному житті, таких як персональні планшети та комунікатори. Стає можливим повноцінне виконання тих чи інших завдань поза межами стаціонарного робочого місця. Обмін даними можливий лише за наявності підключення до мережі Інтернет. Однак в режимі off-line робота не припиняється. Більшість програмних продуктів дозволяють користувачу повноцінно працювати з документами без доступу до Інтернету (створювати, обробляти, редагувати). Відсутність доступу до

мережі Інтернет унеможливлює доступ до хмарного середовища, а, відповідно, й обмін документами та комунікацію з іншими користувачами.

На ринку програмного забезпечення пропонують такі найпопулярніші продукти для створення та роботи з документами на основі хмарного середовища, як Adobe Document Cloud, Microsoft Office 365 та Google Docs. [4; 6; 7]

Adobe Document Cloud — розроблений компанією Adobe програмний продукт, який включає в себе комплекс інтегрованих сервісів обробки документів PDF із загальним веб-профілем і особистим місцем для зберігання документів. Крім того, завдяки вбудованим сервісам можливе додавання електронного підпису у складі інтегрованого продукту, а можливість використовувати такі підписи доступна всім клієнтам. Adobe Document Cloud дозволяє редагувати, підписувати, відправляти і відстежувати документи на настільних комп'ютерах, мобільних пристроях і в веб-браузері незалежно від місцезнаходження користувача. [4]

Microsoft Office 365 — розроблений компанією Microsoft програмний продукт, що поєднує набір веб-сервісів, який поширюється на основі передплати і має кілька тарифних планів. Набір надає доступ до різних програм та послуг на основі платформи Microsoft Office, електронної пошти бізнес-класу, функціоналу для спілкування та управління документами. Усі тарифні плани Microsoft Office 365 включають Office Online. [2; 7]

Google Docs — розроблений компанією Google безкоштовний мережевий офісний пакет, що включає текстовий, табличний редактор і сервіс для створення презентацій. Утворений у результаті злиття Writely і Google Spreadsheets. Ця програма є веб-орієнтованою і працює в рамках веб-браузера без встановлення на комп'ютер користувача або за допомогою мобільного додатку. Google Docs дозволяє спільне використання та синхронізацію файлів на основі інтернет-сервісу хмарного сховища даних з функцією файлообміну. Створені документи зберігаються на сервері Google, або можуть бути збережені у файл. [6]

Основними недоліками та перешкодами на шляху впровадження даних технологій є:

• необхідність безперебійного підключення до мережі Інтернет для повноцінного використання всіх можливостей аналізованого програмного забезпечення;

• компанія, яка надає доступ до хмарного середовища повинна мати бездоганну репутацію в плані забезпечення безпеки персональних даних користувача;

• наявність кваліфікованих, «гнучких» та «пластичних» робочих кафрів;

Створення та вдосконалення аналізованих технологій триває. Програмне забезпечення постійно оновлюється, а функціонал розширюється. Основною тенденцією, яку дотримуються усі компанії-розробники програмних продуктів є свобода дій користувача, його творчість та незалежність. Завдяки цьому робота з документами переходить на новий, досконаліший рівень, що дозволяє знизити витрати та підвищити коефіцієнт корисної дії будь-якої установи.

Список використаних джерел

1. Гудзовата О.О. Інформаційна безпека хмарних сервісів. Науковий вісник 2´2013 Львівського державного ун-ту внутрішніх справ. — 2013. — с. 228–239

2. Новий Office. Кращі можливості для співпраці. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.office.com/

3. Тесленко Т.І., Коровецька Н.А. Національний ун-т ДПС України. Порядок формування архіву документів, створених в електронній формі — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/ecnof_2013_10(4)__43.pdf

4. Adobe Document Cloud. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://acrobat.adobe.com

5. Anne Tülek, Scott Morin. AIIM. Transform the Way You Work with Modern Processes and Improved Workflows in All Parts of Your Business. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.aiim.org/Events/Webinars/Archived/20151007-webinar#sthash.aCebWbPp.dpuf

6. Google Docs — create and edit documents online, for free. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.google.com/docs/about/

7. Office 365. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://products.office.com/ru-ru/business/explore-office-365-for-business

8. Straight Talk: How to Cut Through Cloud Complexity and Implement Successful Cloud Solutions in your Company. Information booklet. — 12 s. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.fujitsu.com/ua/Images/FS-WP-Stratecast-Fujitsu-012913-CM-r6-29th-Jan-2013.pdf

9. Take the paper out of «paper work». Paperless 2013. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.paperless2013.org/

Титарекно Алла
Науковий керівник:
Колодіна Лариса
Державний університет телекомунікацій

Електронна книга в інформаційному просторі

Сучасний світ володіє великим об'ємом інформації, і для її безпечного і зручного зберігання та редагування людство перетворило її в електронний вигляд. Науковий прогрес змінив первинний вигляд документу. Як будь-який новий напрямок діяльності, електронне книговидання переживає період становлення. Тому дана тема є актуальною.

В останні десятиліття XX століття у зв'язку з швидким вдосконаленням та розвитком електроніки та комп'ютерних інформаційних технологій, майже всі видавництва перейшли на комп'ютерний набір і верстку книг, журналів, газет. Повністю зверстаний і підготовлене до друку видання, збережене в пам'яті комп'ютера, вже можна було назвати «електронним виданням». Такі макети зберігалися в пам'яті комп'ютера до моменту виведення видання до друку. [5, с. 17–29]

Потім поступово почався розвиток суперництва між електронними та друкованими виданнями. Електронні видання поширювалися масово за допомогою Інтернету та інших соціальних мереж, а так само на компакт-дисках. Отже, спочатку електронні видання існували як аналог друкованих, на машинному носії.

Термін «Електронна книжка» походить від англійського словосполучення «Electronic Book» і в сучасній мові найчастіше зустрічається як скорочення eBook або e-Book. Електронна книжка це всього лише ще один носій інформації, тому традиційно складається з двох складових понять — носій і вміст.

Носієм служить електронний пристрій. В англійській термінології використовується поняття «device», тобто переклад за змістом — «пристрій». Він може бути пристосованим або спеціалізованим. Наприклад телефон, основна функція якого здійснювати дзвінки, — це пристосований для читання пристрій, а спеціалізований якраз розрахований, в основному, тільки для читання книг.

Вміст іноді називають «контентом» від англійського слова «content». Ми поки не визначилися як українською правильно вживати цей термін і використовуємо поняття «книга», «журнал» і навіть просто «текст» або «вміст». Це будь-яка форма зберігання інформації, наприклад текст, відео, аудіо чи інші електронні форми. Найчастіше в якості вмісту електронної книжки використовується текст з ілюстраціями, аналогічно до звичайної книги. [1, с. 560]

У процесі розвитку суспільства і науки розвивалися і подання про книгу. Від трудомістких рукописних фоліантів людство поступово перейшло до друкованих видань. Але на цьому еволюція книги не закінчилася. Вік комп'ютерних технологій вніс свої корективи в розвиток книги і книжкової науки в цілому, представивши світу якісно нове явище. На зміну паперовим палітурки сьогодні приходять електронні книги.

У результаті накопичення нових засобів комунікації поняття «книга» стало тлумачитися розширено. У нього стали включати аудіо-, відео-, грамзапису і т.д., тобто сформувався нетрадиційний підхід до вивчення книги. Книгу стали розглядати як одну з різновидів документа, який може існувати в будь-якій формі і на будь-якому матеріальному носії.

Таким чином, електронна книга отримала широке поширення після впровадження в побут компактних оптичних та інших дисків в якості зовнішньої пам'яті комп'ютера (CD-ROM), на яких можна вмістити до 150 тисяч сторінок друкованого тексту. Щорічно випускається в електронній формі велика кількість журналів та книг. [3, с.5–15]

Можливість маніпулювати текстами цих видань викликала до життя нові форми організації текстів (наприклад, гіпертекст, тобто таку форму їх організації, при якій смислові

одиниці (фрази, абзаци, розділи) представлені не в лінійній послідовності, а як система зазначених можливих переходів або зв'язків між ними), а також нові питання і проблеми розвитку книгознавства та документознавства.

Все це зробило необхідним перегляд існуючих стандартів у галузі видавничої справи, книгознавства, документознавства. Тому були введені нові терміни, наприклад, електронне видання, електронний документ, електронна книга. Більша частина основних термінів, пов'язаних з електронним виданням книжок, його видо — типологічної структурою були оформлені в окремий ГОСТ 7.83-2001 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Електронні видання. Основні види і вихідні відомості».Крім того, почалося активне вивчення даного питання і пов'язаних із ним проблем.

Електронне видання — це електронний документ (група електронних документів).

Електронне видання — повністю зверстаний і підготовлене до друку видання, збережене в пам'яті комп'ютера або в спеціальному пристрої тривалого збереження. [2, с. 60]

Інший не менш важливий термін, що фігурує в ГОСТ 7.83–2001 — це термін «електронний документ».

«Електронний документ — це документ на машино-читаному носії, для використання якого необхідні засоби обчислювальної техніки».

Електронну книгу купує в основному молодь, але до неї звертаються і представники старшого покоління.

Крім того, при розмові про читацькому адресу електронних книг, не можна не згадати людей з ослабленим зором, сліпих або тих, хто з тих чи інших причин має проблеми з читанням. У даному випадку електронна книга стає просто необхідна. Для таких людей виробники роблять продукти «схожі на книгу». Це аудіо файли, записані на певні носії, багато з яких виконані у формі кодексу.

Разом з тим зростає число тих, хто хоче читати, займаючись одночасно яких-небудь іншою справою (керуючи автомобілем, займаючись господарськими справами і т.п.)

Дослідники відзначають, що видавець, активно використовуючи можливості нових інформаційних технологій, отримує в своє розпорядження різні способи уявлення читачеві видавничого продукту.

По-перше, він може скористатися традиційним способом виготовлення тиражу і розповсюдження книги через оптові та роздрібні мережі, доводячи її до покупця, який є найчастіше споживачем — читачем. На всіх етапах книго розповсюдження нові інформаційні технології посідають помітне місце.

По-друге, отримує поширення так званий випуск книг на вимогу, здійснюваний видавцем тільки в тих випадках, коли знаходиться покупець, який замовляє один або кілька примірників книги. Перевагами такого випуску книг є економія витрат на складування тиражу, а також продовження життєвого циклу книги.

Нарешті, видавець може взагалі не випускати книгу у звичному «паперовому» форматі, якщо вона з самого початку не планувалась до випуску і розповсюдженню традиційним шляхом, хоча це і можливо. У цьому випадку контент направляється будь-якому охочому як мережевий продукт, що відрізняє його від звичайної електронного запису.

Електронні видання зайняли міцне місце в структурі українського книжкового ринку. Продаж цього виду продукції в книжкових і інтернет-магазинах, обов'язкове експонування на книжкових та тематичних виставках поряд з поліграфічною продукцією стали звичайними явищами. Бібліотеки при комплектуванні фондів приділяють значну увагу не тільки практичним питань придбання електронних видань, але і розробці критеріїв їх оцінки та відбору, а також профілів комплектування.[1, с. 16]

Таким чином, електронне книговидання на сучасному книжковому ринку поправу зайняло свою нішу і знайшло свого споживача. Електронні книжки зручні і володіють у порівнянні з друкованими великою кількістю переваг: мобільність, зручність.

Список використаних джерел

1. ГОСТ 7.83 — 2001 СИБИД. Електронні видання. Основні види та вихідні відомості: Введ. 2002–07–01. М.: Изд-во стандартів, 2001. — 16 с., Прил.

2. ГОСТ 7.60 — 2003 СИБИД. Видання. Основні види. Терміни та визначення: Введ. 2004–07–01. М.: Изд-во стандартів, 2003. — 60 с.

3. Баренбаум І.Є. Книгознавство й електронна книга/І.Є. Баренбаум// Книга: дослідні. і матеріали: Сб 76. — М.: ТЕРРА, 1999. — С. 5–15.

4. Вуль В.А. Електронні видання: навч. посібник/В.А. Вуль. — СПб.: БХВ — Петербург, 2003. — 560 с., Іл.

5. Гіляревскій Р.С. Про тенденції розвитку електронних видань/Р.С. Гіляревскій// Книга: дослідні. і матеріали: Сб 87: у 2ч. Ч.2 — М.: Наука, 2007. — С. 17–29.

Химиця Наталія
кандидат історичних наук, доцент
Глинянська Марія
студентка
Національний університет «Львівська політехніка»

Прес-кліпінги: створення та використання у віртуальному просторі

Одним з актуальних завдань організацій, підприємств та установ є модернізація та оптимізація їх інформаційної діяльності. Ефективна інформаційна діяльність залежить не тільки від швидкого впровадження нових інформаційних технологій, що визначається фінансовими ресурсами та організаційними можливостями. Альтернативним та ефективним способом оптимізації інформаційної діяльності може бути використання нових інформаційних продуктів і послуг. Експоненційне зростання кількості цифрової інформації зумовлює потребу розширення асортименту електронних аналітичних документів, використання яких має дуже важливе значення на всіх етапах діяльності організації, особливо під час прийняття важливих рішень чи розробки стратегічних планів.

Вивчення інформаційних документів, в тому числі аналітичних сьогодні є предметом особливої уваги. Вітчизняні науковці Н.М. Кушнаренко [1], А.А. Соляник [2], В.І. Захарова, та Л.Я. Філіпова [3], а також зарубіжні — Д.Л. Веймер, М. Грегорі, Пол Леслі, Пол Браун [4] акцентують увагу на загальних теоретико-методологічних питаннях створення аналітичних документів. Також актуальним проблемам аналітики приділяється значна увага з боку дослідників, які розглядають важливі аспекти аналізу, аналітичної діяльності, такі, як: А.О. Дегтяр [5], В.А. Ребкало [6], С.О. Телешун [7], Г.В. Сілкова [8].

Метою статті є аналіз прес-кліпінгів як інноваційних електронних аналітичних документів, вивчення інформаційних особливостей та комунікативних можливостей прес-кліпінгів, характеристика вимог до оформлення прес-кліпінгів.

Провідні інформаційні служби (агентства) у портфоліо аналітичних інформаційних продуктів і послуг включають :

- дайджести;
- оглядові довідки;
- бібліографічні, реферативні, аналітичні і прогностичні огляди;
- звіти (про маркетингові дослідження, про патентні дослідження, про результати комунікативного аудиту, про результати бібліографічних досліджень (рубрикатори перспективних напрямів, атласи напрямів наукових досліджень);
- довідкові видання (адресно-фірмові, бібліографічно-довідкові, статистично-довідкові, цінові довідки, бізнес-довідки);
- бази даних (фактографічні, об’єктографічні, повнотекстові, лексикографічні, числові, текстові, гіпертекстові).

У мережі інтернет, зростає попит на прес-кліпінги — аналітичні документи, які містять результати ретроспективного моніторингу засобів масової інформації, відскановані сторінки друкованих ЗМІ та копії комп’ютерного екрану Інтернет-сайтів з певних тем. Такий моніторинг інформації в ЗМІ має важливе значення, оскільки дозволяє відстежувати активність конкурентів, їх стратегію, дає можливість ознайомитися з громадською думкою.

Основою для створення прес-кліпінгу виступають ресурси Інтернет, електронні архіви періодичних видань і спеціальне програмне забезпечення, що забезпечує швидкий пошук за заданими користувачем параметрами.

Видова різноманітність аналітичних документів зумовлена диференціацією інформаційних ресурсів, накопиченням великих інформаційних масивів та необхідністю їх опрацювання за різними критеріями. Розрізняють такі види кліпінгу :

- предметний кліпінг — підбірка публікацій, в яких згадується фірма, товар, бренд, предмет;
- подієвий кліпінг — підбірка матеріалів про подію яка відбулася;
- персональний кліппінг — підбірка публікацій, а також аналіз матеріалів, у яких згадується персона;
- тематичний кліпінг — підбірка інформаційних матеріалів, що публікуються з певної теми;
- галузевий кліпінг — підбірка, новин, публікацій, інформаційних матеріалів про події, людей в межах однієї галузі.

Інформаційне наповнення прес-кліпінгу має такі особливості:

- у документі містяться відомості, які отримані із засобів масової інформації і мають важливе значення для прийняття рішень чи розробки стратегічних планів
- аналітика, яка отримана в процесі моніторингу і створення прес-кліпінгу — це актуальна і цінна інформація для організації (вдосконалення) виборчої кампанії.
- інформація прес-кліпінгу дає можливість визначити своє місце серед конкурентів і адаптувати свою діяльність по зв'язках з громадськістю
- прес-кліпінг містять інформацію про кризові явища (чутки, перекручування фактів або негативну думку), яку потрібно завжди тримати під контролем.

Підбірка та аналіз матеріалів прес-кліпінгу дозволяє виявити рівень лояльності ЗМІ, отримати інформацію про якість поінформованості преси про предмет дослідження та рівень ефективності проведених маркетингових заходів. Прес-кліпінг може містити простий перелік публікацій з певної або аналіз і зведену статистику по публікаціям.

Інформаційна складова стандартного прес-кліпінгу включає :

- статистику за кількістю згадувань;
- кількість позитивних відгуків;
- кількість негативних відгуків;
- ТОП-10 найактивніших інформаційних каналів (інформаційних джерел);
- ТОП-10 найактивніших авторів публікацій;
- регіональний рейтинг публікацій;
- тексти самих повідомлень (публікацій).

За результатами прес-кліпінгу може проводиться контент-аналіз публікацій, може коригуватися PR-стратегія або модернізуватися рекламно-інформаційна діяльність.

Прес-кліпінг надається PR-компаніями, наприклад, у вигляді файлу формату PDF або JPG, може супроводжуватися статистичними даними — місце тексту, площа тексту, площа ілюстрацій, кількість символів у тексті повідомлення.

Поширеною практикою стало оформлення прес-кліпінгів у форматі презентацій, що дозволяє ефективно використовувати аналітичний документ у рекламних та презентаційних цілях. Комунікативний аспект таких інформаційно-аналітичних продуктів добре демонструє прес-кліпінг Global ukrainiansForum (Рис. 1)

Рис. 1. Прес-кліпінг Global ukrainians Forum — глобальна платформа українських лідерів.

Висновок. Прес-кліпінги — інноваційні електронні аналітичні документи, які відрізняються актуальним інформаційним наповненням, оскільки створюються на основі медіа-моніторингу (ефективного способу одержання відкритої інформації про об'єкт дослідження). Прес-кліпінги передають важливу інформацію у зручній та наочній формі та містять консолідований інформаційний продукт, тому вони є цінним ресурсом для прийняття важливих рішень чи розробки стратегічних планів.

Список використаних джерел

1. Кушнаренко Н.М. Наукова обробка документів: підручник / Н.М. Кушнаренко, В.К. Удалова — К.: Вікар, 2003. — 328 с.

2. Соляник А.А. Документні потоки та масиви: навч. посіб. для вищ. навч. закладів культури і мистецтв / А.А. Соляник; Харк. Держ. академія культури. — Х.: [Б.в.], 2000. — 112 с.

3. Захарова В.І., Філіпова Л.Я. Основи інформаційно-аналітичної діяльності: навч. посіб. / В.І. Захарова, Л.Я. Філіпова — К.: «Центр учбової літератури», 2013. — 336 с.

4. Янг Е. Як написати дієвий аналітичний документ у галузі державної політики: практичний посібник для радників з державної політики у Центральній і Східній Європі / Е. Янг, Л. Куінн; пер. з англ. С. Соколик ; наук. ред. пер. О. Кілієвич. — К.: К.І.С., 2003 — 120 с.

5. Дєгтяр А.О. Державно-управлінські рішення: інформаційно-аналітичне забезпечення / А.О. Дєгтяр. — Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2004. — 224 с.

6. Ребкало В.А. Політична аналітика та прогнозування : навч. посіб. / В.А. Ребкало, О.Л. Валевський, Ю.Г. Кальниш. — К.: Вид-во УАДУ, 2002. — 60 с.

7. Телешун С.О. Політична аналітика, прогнозування та політичні консультації / С.О. Телешун, А.С. Баронін. — К.: Вид. Паливода А.В., 2001. — 112 с.

8. Сілкова Г.В. Інформаційно-аналітична діяльність як напрям інформаційної діяльності / Г.В. Сілкова // Вісник Кн. палати. — 1999. — № 3. — С.15–16.

9. Прес-кліпінг Global ukrainiansforum — глобальна платформа українських лідерів [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://www.slideshare.net/bookinbag/global-ukrainiansforum-bookinbag-clipping

СЕКЦІЯ 4

Документознавство та інформаційна діяльність в сучасному світі

Захарова Ірина
кандидат історичних наук, доцент,
завідувач кафедри документознавства та
інформаційної діяльності
Східноєвропейський університет економіки і менеджменту

Формування змісту навчальної дисципліни «Електронне документознавство»

У структурі сучасного документознавства, окрім загальнотеоретичної проблематики, що стосується документа як узагальненого поняття, розвиваються т. зв. спеціальні документознавчі науки (або спеціальне документознавство), досліджуються й окремі види документів, специфічні види документної діяльності, зокрема: теорія документних потоків, управлінське документознавство, кінофотофонодокументознавство, електронне документознавство, картознавство та інші.

Один з промоторів сучасного документознавства С.Г. Кулешов серед напрямків науково-технологічних досліджень у документознавстві виділяє проблему опрацювання практичних проблем створення електронних документів (комплекс технічного, технологічного, програмного, лінгвістичного забезпечення у зв'язку з традиційною технологією діловодства) і вирішення питань, пов'язаних з подальшим користуванням цими документами у їхньому динамічному стані (поточному, оперативному) та під час зберігання в архіві [1, с. 69]. На думку вченого, цей напрям досліджень настільки поширений і проблемний, що заслуговує на окремий розгляд як перспективний і як самостійний у майбутньому вид документознавства — електронний. Дослідники електронної документації концентрують увагу на загальних проблемах створення, функціонування, зберігання електронних документів в установі та передавання їх на постійне зберігання в державний архів. Водночас не виключається, що електронне документознавство буде впливати на «паперове», оскільки паралельне існування паперових та електронних документів у загальному документообігу в установі буде ще тривалий час. З іншого боку, слід врахувати, що зазначені технології фактично спричиняють кардинальну зміну щодо уявлення про архівний документ, оскільки в умовах реалізації систем електронного документообігу до архіву на постійне зберігання передають не документ, а власне його інформацію.

Актуальність з'ясування сутності електронного документа, виявлення його характеристик, властивостей, атрибутів та інших аспектів обумовлена необхідністю формування змісту навчального модуля «Електронне документознавство» у структурі обов'язкової навчальної дисципліни під узагальненою назвою «Документознавство», яка уведена в освітню програму підготовки фахівців з документознавства та інформаційної діяльності у вищих навчальних закладах України.

Своєрідність предметної області електронного документознавства полягає у тому, що її проблематика зосереджена у недокументознавчій площині. Це зумовлюється, передусім, тим, що обіг електронних документів — з формальних позицій, це гра за правилами державного управління, економіки і права, сучасні стратегії розвитку котрих (електронне урядування, електронний бізнес, електронна юстиція) виступають основними замовниками й водночас рушіями електронного документообігу. Відтак, наукова та навчальна дисципліна «електронне документознавство» повинна вивчати організацію, процеси, структури, засоби, цільові групи та інші аспекти адміністративної, економічної, правової діяльності. Метою цієї дисципліни має стати підготовка документознавців до оптимізації цих видів діяльності при впровадженні нової форми документальних — електронних комунікацій.

Інша, але зовсім не другорядна причина: електронний документообіг, який забезпечує рух електронних документів, має в основі використання технологій, сервісів, інструментів Інтернет та інших електронних каналів комунікації, що примушує електронне документознав-

ство до «технократизації», проте, не дозволяє йому обмежуватися дослідженням програмно-апаратних засобів опрацювання й передачі електронних документів у просторі та часі.

Об‘єктом електронного документознавства є електронний документ як явище і сутність, що має «технотронну» природу походження та функціонування якого в соціальному просторі забезпечене відповідним нормативним регулюванням [2].

Визнання науковим співтовариством факту перебування науки про документ на стадії формування її об‘єкт-предметної бази, понятійного апарату, складання системи законів тощо, зумовлює появу різноманітних підходів щодо її змісту і структури, визначення основних напрямів розвитку і завдань в площині теоретико-фундаментальних, теоретико-прикладних та інших досліджень.

Змістовне наповнення навчальної дисципліни «Електронне документознавство» обумовлюється авторським баченням сутності електронного документа, що впливає на розроблення самостійних авторських програм з курсу, зважаючи на відсутність типової програми і навчальної літератури для вищої школи з тематики курсу.

У тему «Електронний документ як базове поняття», яка відкриває програму курсу для студентів спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність», викладачами-розробниками Східноєвропейського університету економіки і менеджменту (м. Черкаси) уведені наступні проблемні питання:

1. розвиток поняття «документ», яке є родовим по відношенню до поняття «електронний документ»;

2. ґенеза документа від машиночитаної до електронної форми;

3. визначення співвідношення понять «документ» і «електронний документ»».

У тему «Електронний документ як нове системне явище» рекомендовано до розгляду наступні питання:

1. аналогове і електронне середовище існування документа (виклад на основі концепції російських вчених В.А. Гадасіна і В.А. Конявського) [3];

2. електронний («технотронний») документ (автор терміну і розглянутої дефініції — українська дослідниця Г.М. Швецова-Водка) [4, с. 48];

3. електронний документ як особливий вид документа;

4. типологічні ознаки електронного документа (за типами ресурсів, видами носіїв, видами ресурсів та режимами використання) [5].

В темі «Формування понятійного апарату електронного документознавства» обґрунтовується в предметну область електронного документознавства уведення терміна «електронний ресурс».

Розвиток інформаційних технологій та Інтернету ініціювали дискусії та дослідження щодо сутності ЕД, його відмінностей та особливостей порівняно з документом з паперовим носієм, тому в означеному курсі достатню увагу приділено з‘ясуванню сутності, визначенню компонентів, властивостей, ознак, моделей та функцій електронного документа, а також віртуальності електронного документа [6]. Таким чином, аналізуючи значну джерельну базу, доходимо висновку, що в структурі електронного слід виділити три основні елементи: зміст, реквізити і носій, що в цілому відповідає прийнятому в документознавстві визначенню документа і визначенню електронного документа.

В окремій темі курсу розглядаються основні формати електронних документів: відкритого тексту, графічних зображень, структурованого тексту; узагальнено відомості щодо класифікації носіїв інформації для електронних документів.

Таким чином, з появою електронних документів на перший план виходить не об’єктно-матеріальний, а інформаційний характер документа. Акцент зміщується з носія інформації на саму інформацію, тому всі дії над документом оцінюються, насамперед, з точки зору інформаційної цілісності та інформаційної безпеки. Таким чином, електронний документ — це відносно новий феномен віртуального світу. Цей феномен народився трохи пізніше після на-

родження самого віртуального світу, а фактично став помітним після впровадження Інтернету і Інтранету. У нормативному полі і науковому середовищі даються різні визначення цьому поняттю. Шукати в цій множині визначень єдино вірне було б неправильним. Як стверджують філософи, істина не може бути повністю пізнана при її вивченні лише з одної точки зору. Це твердження сповна відноситься й щодо усвідомлення такого явища, як «електронний документ». Сприйняття цього поняття також не може бути однозначним, тому порівняльний аналіз множини визначень поняття «електронний документ» може стати підґрунтям майбутніх дослідницьких пошуків.

Список використаних джерел

1. Кулешов С.Г. Проект концепції розвитку документознавства в Україні (матеріал для обговорення) / С.Г. Кулешов // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство: міжвідомч. збірн. наук. праць. — Вип. 9. — К., 2007. — С. 69–76.

2. Семилетов С.И. Электронный документ как продукт технологического процесса документирования информации и объект правового регулирования / С.И. Семилетов // Государство и право. — 2003. — № 1. — С. 92–93.

3. Гадасин В.А. От документа — к электронному документу. Системные основы / В.А. Гадасин, В.А. Конявский. — М,: ВНИИПВТИ, 2001. — Режим доступа : http://www.accord.ru/index_fromdoc.html

4. Швецова-Водка Г.М. Документознавство : навч. посіб. / Г.М. Швецова-Водка. — К. : Знання, 2007. — 398 с.

5. Баркова О.В. Путь онлайнового документа в библиотечном технологическом процессе / О.В. Баркова // Б-ки нац. акад. наук: пробл. функционирования, тенденции развития. — К.: НБУВ, 2003. — Вып. 2. — С. 209–216.

6. Цивін М.Н. Віртуальність як властивість електронного документа [Електронний ресурс] / М.Н. Цивін, Д.В. Дубов. — Режим доступу : http://documentoved.at.ua/load/2-1-0-29. — Назва з екрану.

Вірьовкіна Наталія
старший викладач
Східноєвропейський університет економіки і менеджменту

Сучасні тенденції підготовки фахівців з документознавства та інформаційної діяльності

Відомо, що для ефективної діяльності будь-якого підприємства, установи, організації чи фірми необхідне якісне інформаційне забезпечення його системи управління. Важливою ознакою такого забезпечення є шлях раціонального управління інформаційними процесами та ресурсами. Тому, виникає потреба у спеціалістах, які зможуть якісно забезпечити інформацією установу чи підприємство для прийняття управлінських рішень, керування великим обсягом інформації тощо.

Сьогодні в Україні багато вищих навчальних закладів готують фахівців зі спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність».

Проблеми та перспективи підготовки фахівців з документознавства та інформаційної діяльності були розглянуті Власовою Г.В. [3], Кушнаренко Н.М. [7] та Філіповою Л. [11].

Зокрема, Власова Г.В. [3] наголошує та тому, що у зв'язку із стрімким розвитком в Україні інформаційного суспільства, з'явилися актуальні питання, що пов'язані з проблемою підготовки кадрів для інформаційної діяльності. Можна цілком з нею погодитися в тому, що дійсно виникає потреба у фахівцях, які працюватимуть саме з інформацією, а не з розробкою програмного оснащення інформаційної діяльності. Тобто, у таких спеціалістах, які зможуть здійснити інформаційне забезпечення управління, при цьому, професійно використовуючи комп'ютерну техніку та різноманітне програмне забезпечення.

Кушнаренко Н.М. розглядає спеціальність «Документознавство та інформаційна діяльність» як дві рівноправні змістовні складові освіти — документну та інформаційну [7] та наголошує на тому, що підготовлені спеціалісти за вказаною спеціальністю зможуть виконувати широке коло професійних видів діяльності.

Сучасна науково-технічна революція ввела нове поняття — інформаційне століття. Як відомо, на зміну аграрному суспільству прийшло індустріальне суспільство, в наш час на зміну індустріальному — приходить інформаційне суспільство, основою якого є інформаційні процеси та інформаційні технології.

Інформація — це єдиний ресурс, який не можна вичерпати повністю. Цей ресурс не тільки не вичерпується, а й увесь час поповнюється. Тобто, інформація є тим ресурсом, який необхідний як для процесу прийняття рішень, так і для визначення стратегічних, тактичних та оперативних завдань.

На світовому ринку інформацію прийнято розмежувати на основні сектори, які є актуальними і для України: сектор ділової інформації, сектор правової інформації, сектор інформації для спеціалістів, сектор масової інформації (інформації для користувачів), сектор технічних та програмних засобів.

Для ефективної діяльності підприємства необхідна інформація з усіх секторів, але успіх управління перше за все залежить від сектору ділової інформації. Цей сектор охоплює:

- біржову й фінансову інформацію, тобто інформацію про котирування цінних паперів, валютні курси, дисконтні ставки, ринок товарів і капіталів, інвестиції, ціни, інформацію про надання біржами, спеціальними службами біржової й фінансової інформації;
- економічну й статистичну інформацію — числову економічну, демографічну, соціальну, інформацію у вигляді рядів динаміки, прогнозних моделей, оцінок і т.д.;
- комерційну інформацію — інформацію з підприємств, фірм, про їхню продукцію, ціни, керівників і т.п.;

- інформацію комерційних пропозицій — інформацію про купівлю/продаж по певних товарних групах;
- ділові новини в галузі економіки й бізнесу;
- політичні, економічні новини, які цікавлять представників різних соціальних груп. Головними факторами тут є оперативність, відповідність фактам та достовірність (вірогідність).

Інформаційне забезпечення є базою для побудови управлінської діяльності. Інформацію можна розглядати як деяку сукупність різних повідомлень, даних про предмети, явища, відношення тощо. Ці зібрані дані систематизуються та перероблюються у вигляд (форму), що придатна для використання, та грають в управлінні виключну роль.

Тобто, для забезпечення інформаційної діяльності будь-якого підприємства, установи, чи організації необхідно використовувати взаємопов'язану сукупність заходів, яка включає в себе сукупність інформаційних процесів, які поєднані у логічну, послідовну, цілеспрямовану систему та виконуються за допомогою комп'ютерних систем.

Саме тому, при підготовці фахівців з документознавства та інформаційної діяльності особлива увага приділяється розвиненню навичок та вмінь щодо організації інформаційного забезпечення управління. Адже прогрес в організації інформаційної діяльності тісно взаємопов'язаний з розвитком таких технологічних процесів, як обробка повідомлень та їх передача [6]. Ці процеси зазнали великих змін із впровадженням персональних комп'ютерів та новітніх цифрових технологій. Навчальним планом спеціальності передбачена велика кількість дисциплін, які тісно пов'язані з новітніми інформаційними технологіями (інформаційні системи в праві, інформаційні системи обліку та управління, системи корпоративного автоматизованого документообігу, інформаційно-пошукові системи та ін.), організацією інформаційної діяльності та системним аналізом інформаційних процесів тощо.

Крім того, навчальним планом спеціальності передбачені дисципліни, які у майбутніх фахівців розвивають вміння щодо аналітичної та синтетичної переробки інформації (документів). А це дає змогу забезпечити керівників своєчасною, якісною та релевантною інформацією.

Отже, сучасний фахівець з документознавства та інформаційної діяльності зможе реалізувати свій професійний потенціал у державних та громадських організаціях, забезпечуючи інформацією усі управлінські процеси за допомогою новітніх методик обробки й аналізу документації; у комерційних структурах, організовуючи служби інформаційного забезпечення підприємницької діяльності, правовий та технічний захист комерційної інформації; у архівах (державних чи відомчих), створюючи і використовуючи архівні банки даних, переводячи архівні фонди у машиночитану форму; у рекламних чи видавничих агентствах тощо.

Важливість підготовки таких спеціалістів викликана відповідальністю управлінських рішень; величезним обсягом інформації, яку необхідно опрацювати для ухвалення правильного рішення; відсутністю часу і професійних навичок у керівників, які не володіють багатьма прийомами збору, обробки та аналізу даних.

На спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність» вивчаються не лише сучасні технології обробки інформації (інформаційно-комп'ютерний блок дисциплін: інформатика, міжнародні інформаційні системи, бази даних, комп'ютерне і програмне забезпечення діяльності сучасного офіс-менеджера, криптографія, основи веб-дизайну), а й логічні (логіка — формальна і неформальна), лінгвістичні (вступ до мовознавства, стилістика і літературне редагування тексту, вступ до структурної лінгвістики, психолінгвістика, текстологія), психологічні (педагогіка і психологія, соціальна психологія, політична психологія, психологія управління, психотехнології в рекламі), соціологічні (вступ до соціології, якісні і кількісні методи соціологічних досліджень, соціологія масових комунікацій, соціологія громадської думки, етносоціологія, соціально-текстологічний аналіз, методи аналізу друкованих ЗМІ) основи переробки інформації в процесі її використання (інформаційно-комунікативні

дисципліни: риторика, теорія і практика комунікацій, теорія і практика масових комунікацій, теорія і практика зв'язків з громадськістю, менеджмент, маркетинг, системологія та системний аналіз, інформаційно-аналітична робота), а також іноземні мови, що дає можливість працювати з інформацією на різних мовах.

Практичний контекст підготовки базується на специфіці застосування документознавчих знань та особливостях інформаційних відносин у різних сферах суспільного життя. Підготовка ведеться за такими напрямками:

- документознавчий цикл дисциплін (загальне документознавство та архівознавство — це науки, що вивчають історію, теорію документа, формують поняттєво-категоріальний апарат документознавства та розробляють методику роботи з документами; галузеве документознавство розглядає основні сфери застосування різних видів документів (загальне діловодство або документаційне забезпечення в управлінській діяльності, кадрове діловодство, спеціалізоване діловодство (документація в рекламній діяльності, дипломатичні документи, документи в науковій діяльності та ін.); документаційно-управлінська система, яка складається із нагромадження документних фондів, технічних засобів їх зберігання, опрацювання та пошуку інформації та система управління нею);
- комунікаційно-інформаційне забезпечення менеджменту включає процеси взаємодії всередині організації та з зовнішньою громадськістю (теорія та практика комунікацій, етика ділового спілкування, конфліктологія та теорію ведення переговорів, маркетингові комунікації (реклама, стимулювання збуту, спонсорство, виставки тощо), зв'язки з громадськістю (PR), теорія пропаганди, міжетнічні комунікації, теорія та практика менеджменту (менеджмент, менеджмент у сфері PR), політичний консалтинг, іміджелогія;
- цикл інформаційно-аналітичних дисциплін (аналітико-синтетична обробка документів, інформаційно-аналітична робота, теорія та практика масової інформації, соціологія масових комунікацій, методи аналізу друкованих засобів масової інформації;
- цикл інформаційно-технічних дисциплін включає: теорію інформації (природа інформації, системи кодування інформації, особливості передачі інформації тощо), криптографію (шифрування та дешифрування повідомлення, електронний цифровий підпис), міжнародні інформаційні системи, бази даних, web-дизайн, комп'ютерне забезпечення сучасного офісу.

Такий зміст підготовки знайшов своє відображення у наступних професійних функціях спеціалістів документно-інформаційного напряму: вивчення та аналіз інформаційних потреб; аналітико-синтетична обробка документів; управління документно-інформаційними потоками та системами; визначення інформаційної політики організації (стратегічних та тактичних завдань); забезпечення документообігу; створення/отримання, класифікація, трансформація, захист документної інформації; використання сучасних інформаційних технологій. Вказані професійні функції дають можливість випускникам спеціальності працювати у державних і недержавних організаціях (відділах кадрів, архівах, бібліотеках, органах державної влади та місцевого самоврядування); відділах PR (Public Relations); рекламно-інформаційних агенціях; інформаційно-консалтингових центрах; інформаційно-аналітичних та психолого-аналітичних службах; в центрах науково-технічної інформації, стандартизації та сертифікації; патентних та маркетингових підрозділах підприємств та в науково-освітніх установах, відділах (організаціях) електронного постачання документів; ЗМІ.

Список використаних джерел

1. Арістова І.В. Державна інформаційна політика: організаційно-правові аспекти / І.В. Арістова. — Х.: УВС, 2000. — 368 с.

2. Верба В.А. Організація консалтингової діяльності / В.А. Верба, Т.І. Решетняк. — К.: Вид-во КНЕУ, 2000. — 224 с.

3. Власова Г.В. Проблеми і перспективи підготовки фахівців з документознавства та інформаційної діяльності / Г.В. Власова // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. — 2004. — № 1. — с.13–15.

4. Кузнецов И.Н. Учебник по информационно-аналитической работе / И.Н. Кузнецов. — М.: Яуза, 2001. — 320 с.

5. Кузнецова Т.В. Специальность «Документоведение и документационное обеспечение управления» (Введение в специальность) / Т.В. Кузнецова // Делопроизводство. — 2002. — № 1. — с. 15–21.

6. Кулицький С.П. Основи організації інформаційної діяльності у сфері управління: навч. посібник / С.П. Кулицький. — К.: МАУП, 2002. — 224 с.

7. Кушнаренко Н.М. Складові змісту спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність»: питання методології / Н.М. Кушнаренко // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. — 2004. — № 1. — с.15–21.

8. Лазарєва С.Ф. Економіка та організація інформаційного бізнесу : навч. посібник / С.Ф. Лазарєва. — К.: КНЕУ, 2002. — 667 с.

9. Правове регулювання та використання інформаційних ресурсів. Електронні документи. Зб. законів та нормативних актів / Укладачі З.І. Тимошенко, Я.О. Чепуренко. — К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2004. — 98 с.

10. Твердохліб М.Г., Шарапов О.Д. Організація інформування керівників / М.Г. Твердохліб, О.Д. Шарапов. — К.: вид-во КНЕУ, 1997. — 180 с.

11. Філіпова Л. Перспективна спеціальність у підготовці фахівців інформаційно-документної сфери України / Л. Філіпова // Вісник Книжкової палати. — 2003. — № 10. — с. 29–31.

12. Філіпова Л. Інформаційна діяльність як фахова навчальна дисципліна: змістовний аналіз / Л. Філіпова // Вісник Книжкової палати. — 2005. — № 2. — с. 29–30.

13. Філіпова Л. Інформаційна діяльність як фахова навчальна дисципліна: змістовний аналіз / Л. Філіпова // Вісник Книжкової палати. — 2005. — № 2. — с. 29–30.

Герасимюк Леся
викладач кафедри документознавства та інформаційної діяльності
ПВНЗ «Академія рекреаційних технологій і права»

Особливості електронного документообігу в Україні

Збільшення кількості інформації, необхідної для прийняття управлінських рішень, призводить до того, що традиційні методи роботи з документами стають все більше нерентабельними. Традиційні методи, для яких характерний високий ступінь емпіризму, перестають себе виправдовувати у сучасному документаційному забезпеченні управління. У зв'язку з цим стала нагальною потреба автоматизації існуючих систем документообігу та переходу на електронний документообіг — високотехнологічний і прогресивний підхід до суттєвого підвищення ефективності роботи з документами.

Відсутність необхідності вручну розмножувати документи, відслідковувати переміщення паперових документів всередині установи, контролювати порядок передачі конфіденційної інформації тощо, істотним чином дозволить знизити трудовитрати діловодів. Впровадження наскрізного автоматичного контролю виконання всіх етапів роботи з документами сприяє підвищенню якості роботи виконавців, робить терміни підготовки документів більш прогнозованими й керованими. Потреба в ефективному керуванні документами призвела до створення автоматизованих систем електронного документообігу (СЕД), що включають в себе створення електронних документів, їх обробку, передачу, збереження та вивід релевантної інформації, що необхідна установі, організації чи підприємству, на основі використання сучасних комп'ютерних технологій [3].

Призначення СЕД — автоматизувати весь комплекс робіт із електронними документами: введення у систему, їх реєстрацію, розподіл і розсилання, редагування, оперативне збереження, пошук і перегляд, відтворення, контроль виконання, розмежування доступу до них тощо. Впровадження СЕД сприяє підвищенню культури діловодства, забезпеченню суттєвої економії коштів на тиражування та пересилання значної кількості документів, що вкрай актуально нині за умов обмеженого фінансування державних органів. Крім цього, застосування СЕД дозволяє прискорити терміни опрацювання документів, удосконалити механізм організації та виконання документів, автоматизувати виконання однотипних операцій, спростити використання інформації документів за рахунок розширення можливостей їхнього пошуку.

Сьогодні для розв'язання багатьох завдань необхідно мати можливість легкого доступу до інформаційних ресурсів та скорочені часові витрати на розв'язання задач, що пов'язані з обслуговуванням громадян. Правова регламентація інформаційних систем документообігу в Україні основним чином здійснюється такими Законами України, як «Про Національну програму інформатизації» від 04.02.98 р. № 74/98, «Про Концепцію Національної програми інформатизації» від 04.02.98 р. № 75/98, «Про інформацію» від 02.10.92 р. № 2657–XII , «Про електронний цифровий підпис» від 22.05.03 р. № 852–IV.

Аналізуючи законодавство, що регламентує державну політику у сфері впровадження ефективних систем документообігу в Україні можна зробити висновок, що основними стратегічними завданнями такої політики є:

- організація та забезпечення функціонування механізмів систематичного наповнення, надійного захисту та збереження інформації в системах документообігу;
- забезпечення реалізації права кожного знайомитись з документами та інформаційними матеріалами, а також збирати та зберігати інформацію у всіх органах державної влади, якщо таке право передбачено законом;
- спрощення роботи працівників апарату держави;

- забезпечення дотримання системності та конструктивності у законотворчій, правозастосовній діяльності;
- розвиток системи «відкритих дверей»;
- розвиток інформаційних технологій, як інструменту забезпечення формування, захисту та використання національних інформаційних ресурсів;
- розвиток електронних інформаційних ресурсів.

Такі завдання сьогодні можна вирішити лише шляхом впровадження електронних систем з подальшою їх інтеграцією в Єдину глобальну національну систему інформаційних ресурсів. Таке впровадження можливе лише після вирішення цілого спектру проблем [3].

Відповідно до Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» електронний документ — це документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа. Електронний документ може бути створений, переданий, збережений і перетворений електронними засобами у візуальну форму.

Візуальною формою подання електронного документа є відображення даних, які він містить, електронними засобами або на папері у формі, придатній для приймання його змісту людиною [7].

Електронний документообіг (обіг електронних документів) — сукупність процесів створення, оброблення, відправлення, передавання, одержання, зберігання, використання та знищення електронних документів, які виконуються із застосуванням перевірки цілісності та у разі необхідності з підтвердженням факту одержання таких документів.

Порядок електронного документообігу визначається державними органами, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями всіх форм власності згідно із законодавством [7].

Історія виникнення і розвитку електронного обміну даними датується 60-ми роками, у зв'язку з тим, що несумісність окремих фірмових технологій обробки даних не давала змоги інтегрувати їх в єдину систему, яка б забезпечила комплексну автоматизацію операцій.

На сучасному етапі електронний обмін даними діє або впроваджується практично в усіх країнах. Питання розвитку електронного простору України наразі є дуже актуальним.

22 травня 2003 року Верховна Рада України прийняла два Закони: «Про електронні документи та електронний документообіг» і «Про електронний цифровий підпис», однак існує проблема відсутності єдиних стандартів та регламентів функціонування системи електронного документообігу, обмеженість можливостей систем електронного документообігу органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Як зазначає Ж.В. Кудрицька, електронний документообіг є високотехнологічним і прогресивним підходом до суттєвого підвищення ефективності роботи органів державної влади і місцевого самоврядування. Причому він забезпечується сукупністю технологій, які не тільки значно оптимізують, але й суттєво змінюють роботу. На думку дослідниці, головною проблемою при впровадженні такої системи є її масштабність: система не може бути впроваджена «з нуля», оскільки стосується всіх основних сторін діяльності. Одночасне впровадження може викликати тривалу зупинку у діяльності органу влади, збої в роботі у підлеглих установах.

Таким чином, перед розгортанням етапів впровадження системи електронного документообігу та діловодства необхідно виважено оцінити готовність усіх органів державної влади і місцевого самоврядування, яких це стосується, до якісно нових технологій» [3].

Основними ж цілями впровадження електронного документообігу в організації є підвищення ефективності управлінської діяльності, прискорення руху документів у організації та зменшення трудомісткості опрацювання документів.

Як справедливо зауважує В.І. Корбутяк, «впровадження електронного документообігу сприятиме створенню умов для досягнення європейських стандартів якості послуг, відкритості та прозорості діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування» [2, с. 70].

Як влучно зауважує В. Писаренко, «системи електронного документообігу мають певну особливість: система або повинна бути впроваджена повсюдно, на всіх робочих місцях, пов'язаних із створенням, редагуванням і зберіганням інформації, або ефективність від її використання буде мінімальною. Така постановка питання відразу виявляє одну з основних проблем впровадження: у будь-якій організації знайдуться співробітники, які прагнуть уникнути чогось нового.

Консерватизм персоналу звичайно обумовлений небажанням навчатися і перенавчатися, а також, можливо, низькою освіченістю. Ця проблема може завести в глухий кут весь процес впровадження. Особливо це стосується організацій, в яких сама кадрова політика дуже консервативна і ніхто, навіть керівник, не вільний у переміщенні або оновленні кадрів» [5, с. 34].

Отже, СЕД — це ефективний інструмент у діяльності кожної установи. Електронний документообіг значно зменшить час створення та роботи з документами (використовуючи нетрадиційні комунікаційні канали зв'язку), відстежує поточні технологічні показники (тобто оперативно використовує необхідну інформацію щодо стану виробництва), та значно покращує роботу установи загалом. Однак, на сучасному етапі система електронного документообігу потребує вдосконалення, а для якісного функціонування вона повинна впроваджуватись на масштабному рівні.

Список використаних джерел

1. Домашенко С.В. Інформаційні технології в управлінні підприємством: електронний документообіг [Електронний ресурс] / С.В. Домашенко // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). — 2013. — № 2(3). — С. 103–112. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/znptdau_2013_2(3)__14.pdf

2. Корбутяк В.І. Електронний документообіг та ефективність роботи органів державної влади [Електронний ресурс] / В.І. Корбутяк // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія : Управління. — 2013. — Вип. 1. — С. 69–76. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nvamu_upravl_2013_1_11.pdf

3. Кудрицька Ж.В. Проблеми ефективності реалізації електронного документообігу [Електронний ресурс] / Ж.В. Кудрицька // Державне управління: удосконалення та розвиток. — 2011. — № 5. — Режим доступу: http://www.dy.nayka.com.ua/index.php.

4. Матвієнко О. Основи організації електронного документообігу: навч. посіб. / О. Матвієнко, М. Цивін. — Київ : Центр учбової літератури, 2008. — 112 с.

5. Писаренко В.П. Переваги електронного документообігу в діяльності органів державної влади та проблеми впровадження [Електронний ресурс] / В.П. Писаренко // Публічне управління: теорія та практика. — 2012. — №3. — С. 31–35. — Режим доступу до журналу: http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/putp/2012-3/doc/1/06.pdf.

6. Про електронний цифровий підпис: Закон України від 22.05.2003р. №852 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua.

7. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 р. № 851 [Електронний ресурс] // Закони України. — Режим доступу http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/851-15.

Ярка Уляна
кандидат фізико-математичних наук,
доцент кафедри СКІД
Мина Жанна
кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри СКІД
Національний університет «Львівська політехніка»

Електронна публікація документів

Останнім часом весь цивілізований світ переходить на електронні ресурси. Це електронні документообіги, електронні бібліотеки, електронні архіви, електронні приймальні і т.д. Звичайно, що електронний ресурс є більш економічний, компактний та трудозберігаючий. З появою електронних даних появились і проблеми при їх електронній публікації: розмір публікації, якість публікації, відповідність оригіналу, швидкий перегляд, захист даних публікації. Почалися електронні крадіжки. Як крадіжки бізнес-даних так і особистих даних співробітників та клієнтів. Часто комерційні дані, що містяться в документах є комерційним капіталом, це несе за собою не аби яку небезпеку.

Тому першочерговим є правильна публікація та захист електронних даних. В даній статті розглянемо публікацію даних.

Електронні публікації, на відмінну від паперових видань, завдяки переконливо нижчим коштам видавництва, уможливлюють щораз більшу кількість підприємств, видавництв, бібліотек публікувати власні документи,праці , архівувати поточну документацію і т.д.

Для бібліотек, а також для архівів документів появляється можливість нового представлення власних фондів, ефективного доступу до документів за посередництвом локальних (або глобальних) сіток, а оцифровування і нові інформаційно-комунікативні технології стали основою для створення інтерактивних та мультимедійних публікацій, завдяки яким користувачі одержали нову якість отриманої інформації, особливо старих рукописів, до яких доступ був заборонений,чи обмежений, з огляду на безпеку.

Публікація інформації не може бути залежною від її вигляду: чи це текст, чи графіка, таблиці чи кольорові фотографії. Важливим є також паперовий друк електронного документу в добрій якості.

Зусиллям математиків компанії AT&T понад 10 років тому появився новий формат файлів DjVu. Формат DjVu — це формат для зберігання, публікування та друку інформації.

Звичайно цьому формату важко конкурувати з форматом pdf, що на 10 років старший. Формат DjVu появився, як відповідь на наростаючу кількість побажань і критичних зауважень до можливостей формату pdf.

Розглянемо переваги формату DjVu:

1. Документи в форматі DjVu не можуть бути модифіковані, а тому відповідають оригіналу;
2. Формат DjVu є відкритим форматом. Тобто всі охочі мають вільний до нього доступ;
3. Цей формат є зрозумілий, майже, для всіх операційних систем;
4. Розмір документа в форматі DjVu є надзвичайно малий, що не впливає на його якість;
5. Даний формат має можливість завантажувати окремі сторінки документу, без потреби завантажувати його в цілому та попередніх сторінок. Відкриває 1050 сторінку, так само скоро, як і сторінку номер 3. Це впливає на швидкість завантажування документа в цілому;
6. Навігація по документах формату DjVu є блискавичною (скановані карти, великі плакати, технічні рисунки);
7. Документ даного формату має високу якість , як перегляду, так і їх друку;
8. Розпізнавання документу верствами (верства фону і змісту), дає великі можливості для зберігання старовинних документів, для яких має важливе значення фон, пожовклий

папір, його структура. А також можливість приховати верству фону, дає комфорт розпізнання суті документа;

9. Не має проблем з висвітлюванням інформації отриманої за допомогою менш популярних шрифтів (наприклад Greek і т.д.), які може не мати заінстальованими користувач.

Поява формату DjVu не означає, що всі документи повинні зберігатися лише в ньому. Найбільша його проблема – це інтеграція в текстові процесори, на місце старого і улюбленого багатьма користувачами формату pdf. Простота встановлення програми DjVu Browser (вона не інсталюється, а викликається), а також її основних 9 переваг дає можливість осмисленого вибору альтернативного продукту.

Список використаних джерел

1. Закон України № 851–15, чинний, поточна редакція. — Редакція від 24.06.2005, підстава 2599–15. «Про електронні документи та електронний документообіг». [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/851-15

2. Мелащенко А.О. Формат довгострокового зберігання електронних документів // Мелащенко А.О., Перевозчикова О.Л., Скарлат О.С. Компьютерная математика. — 2011. — № 1. — С. 106–115.

3. Єсіна О.Г. Електронні підручники: переваги та недоліки використання/ О.Г. Єсіна, Л.М. Лінгур // Вісник соціально-економічних досліджень. — 2012. – Вип. 1 (44). — С. 181.

4. Муане Ж. Приватне копіювання в порівняльному праві. Французький досвід / Муане Ж. Авторське право і суміжні права. Європейський досвід. — К., 2001. — С. 88.

5. Леонтьєв К. Авторское право в Интернете: три стадии одного процесса / Центр «Право и СМИ» — М., 1999. — Вип. 7

6. Комова М. Діловодство: Навч. посібн. для студентів вищих навчальних закладів/ Марія Комова,; Мін-во освіти і науки України, Нац. ун-т «Львівська політехніка». — Львів: Тріада плюс, 2006. — 217 с.

Микитин Тетяна
старший викладач кафедри КіКД
Українська академія друкарства

Основні аспекти інформаційно-комунікаційного простору виставково-ярмаркових заходів

Інформаційні та комунікаційні технології відіграють важливу роль у житті сучасної людини і є невід'ємною складовою, супроводжуючи її у всіх сферах життя. Відтак формується певний інформаційно-комунікційний простір, який, у свою чергу, може бути частиною соціокультурного простору, що активно формується. А в самому інформаційно-комунікаційному просторі виділяють підпростори науково-технічної, економічної, політичної, культурної та інших видів соціальної інформації. Їх об'єднує єдність форм комунікаційної діяльності та її інформаційний характер.

На сьогодні не існує єдиного трактування поняття «інформаційно-комунікаційний простір», хоча багато науковців з різних галузей за кордоном і у нас активно займаються його розробкою. Зміст, який вони вкладають у це поняття, визначається мовою, контекстом і постановкою завдання. А сам термін використовують стосовно технічних пристроїв і засобів комунікації, джерел інформації та сфери діяльності. Інформаційно-комунікаційний простір – це також системно організована сукупність інформаційного, організаційного, методичного та програмного забезпечення, що сприяє виникненню й розвитку взаємодії між суб'єктами і засобами комунікаційного процесу.

Виставково-ярмаркова справа, як важлива галузь економіки і сфера діяльності, має власний інформаційно-комунікаційний простір. Це місце зустрічі виробників, постачальників, споживачів, клієнтів, партнерів, а також представників влади і засобів масової інформації не лише своєї країни, а й поза її межами. У сучасному світі концентрованих, а часом і неструктурованих потоків інформації, коли розвиток технологій стимулює інтелектуальний розвиток суспільства, ставлячи перед все вищі вимоги, проґавити чи не засвоїти необхідну інформацію дуже легко. Тому участь у виставках і ярмарках є дуже важливою, оскільки дає можливість встановити нові контакти, поновити або підтримати старі, вивчити ринок, обмінятись досвідом, розрекламувати товар, послугу чи діяльність самої компанії, створити позитивний імідж і т. п.

Інформаційно-комунікційний простір виставково-ярмаркових заходів, як і будь-якого підприємства має свою інфраструктуру, котра визначає інформаційні зв'язки, типи інформації, її кількість, час, місце використання у технологічному процесі, джерела, способи пошуку і передавання та ін. Отже, поєднує у собі всі форми і засоби інформаційного маркетингу. Таке середовище умовно поділяється на три складові: внутрішнє середовище, мікросередовище та макросередовище.

Внутрішнє маркетингове середовище формується компанією-організатором виставки-ярмарку, яка збирає, опрацьовує і поширює різноманітними каналами інформацію про учасників, гостей та відвідувачів, а також про цілий комплекс платних і безкоштовних послуги, які їм надаються. Мова йде про умови участі, каталог учасників, програму заходів, план експозиції, рекламно-інформаційні і організаційні матеріали, фахові консультації та інше. Завдяки активному розвитку і удосконаленню комп'ютерних технологій організатори все частіше здійснюють віртуальний супровід заходу, тобто вся ця інформація дублюється на інтернет-сторінці виставки-ярмарку, у мобільних додатках, надсилається електронною поштою.

Мікросередовище виставки-ярмарку формують учасники, гості та відвідувачі, а також субпідрядники, технічні та інформаційні партнери, підприємства сфери обслуговування, конкуруючі фірми-організатори і громадськість. Без цих суб'єктів діяльності комунікаційний процес був би неможливим, бо саме вони забезпечують фаховий і культурний діалог в середині виставково-ярмаркового заходу та сприяють подальшому поширенню інформації. Більшість з

них доповнюють інформаційне середовище, сформоване організаторами заходу, власними робочими та різноманітними рекламно-інформаційними матеріалами, статтями та репортажами у пресі й на телебаченні. Певне смислове навантаження мають також експозиційна площа і представлений на ній асортимент продукції чи зразки. Важливим місцем для обміну інформацією є різноманітні презентації, «круглі столи», фахові дискусії та ціла низка культурно-розважальних заходів. Виставки та ярмарки дають їх учасникам найновітнішу оперативну інформацію не лише про стан і тенденції розвитку галузі, а й уявлення про очікування суб'єктів ринку.

Однак повноцінний інформаційно-комунікаційний процес можливий тільки при тісному взаємозв'язку з макросередовищем, на яке впливають демографічні, економічні, політичні, освітні, соціальні та культурні чинники. Вони формують потенціал, задають тональність і напрям руху, впливають на розвиток або виступають каталізатором процесів, що відбуваються у суспільстві. Варто зазначити, що ця питання є дуже важливим і масштабним, тому вартує окремого дослідження.

Виставково-ярмаркові заходи мають ряд особливостей. Насамперед, вони є багатоцільовим маркетинговим засобом безпосередньої комунікації. Саме комплексний характер комунікації з можливістю встановлення оперативного зворотного зв'язку є їх основною конкурентною перевагою як джерела інформації. Між усіма сторонами комунікаційного процесу виникає інформаційний потік, рух якого може відбуватись як в одному напрямку, так і в обопільному, з урахуванням інтересів сторін. Участь у виставково-ярмаркових заходах дозволяє досягти максимального результату при мінімальних затратах часу і фінансів. І якщо сам захід обмежений у часі, то інформаційний резонанс від цього комунікаційного процесу традиційно розтягується у часі та просторі.

Отже, інформаційно-комунікаційне середовище вистаково-ярмаркових заходівсфери є результатом збільшення обсягів інформації та комунікативних контактів у суспільстві й інтенсивним розвитком галузі. Сучасний стан виставок і ярмарків наочно свідчить про їх трансформацію із засобу презентації товарів для безпосереднього продажу на засіб глобальної комунікації. На відміну від інших інструментів маркетингу, вони користуються перевагами безпосередньої комунікації й живого контакту з суб'єктами ринку, товарами та послугами. Тому виставково-ярмаркова галузь на сьогоднішній день має великі перспективи розвитку не лише всередині країни, але і за її межами.

Список використаних джерел

1. Дубас О.П. Інформаційно-комунікаційний простір: Поняття, сутність, структура [Текст] / О.П. Дубас // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. — К., 2010. — Вип. 19. — С. 223–232.

2. Єжова Л.Ф. Інформаційний маркетинг [Текст] : Навч. посібник / Л.Ф. Єжова – К. : КНЕУ, 2002. — 560 с.

3. Захаренко Г.Ф. Выставка: техника и технология успеха [Текст] / Геннадий Захаренко. — М.: Вершина, 2006. — 232 с.

4. Калмыков А.А. Что такое информационно-коммуникативное пространство? [Електронний ресурс] / Александр А. Калмыков // Оптимальные коммуникации (ОК): [сайт]. — 2010. — Режим доступу: http://jarki.ru/wpress/2010/03/10/1004/ (дата звернення 05.11.2015). — Назва з екрана

5. Пекар В.О. Основи виставкової діяльності [Текст]: навч. посібник / В.О. Пекар. – К. : Євроіндекс, 2009. — 348 с.

6. Швидка О.Б. Комунікаційне середовище в теорії та практиці формування освітнього простору / О.Б. Швидка // Вісник Харківської державної академії культури. — 2012. — Вип. 35. — С. 56–65. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/hak_2012_35_7.pdf

СЕКЦІЯ 5

Документ як джерело наукової роботи

Голод Ігор
кандидат мистецтвознавства, професор
Українська академія друкарства

Книга як документ і артефакт

Документи, що можуть іменуватися «артефактами» є особливою соціально-культурною цінністю, наділеною рисами, не властивими «документу» в його загальному й усталеному значенні. Артефакти (стосовно документів вживається також означення «артефактні документи») — це документальні пам'ятники, передовсім писемності, що становлять частину культурного надбання народу та охороняються спеціальними законами. До них належать, зокрема, рукописи й стародруки (манускрипти, палімпсести, інкунабули та ін.), раритети, рідкісні друковані видання і т.п. «Десятки тисяч років існували численні способи передання інформації за допомогою рисунків, знаків, зображень, — слушно зауважує Ж. Жан, — але тільки писемність змогла ясно означити все, що думає, відчуває або прагне виразити людина» [1, с. 12]. Поширеним є ще поняття «книжковий пам'ятник», що поступово стало узагальнюючим для таких понять, як «рідкісна» і «коштовна книга» (І. Розанов, Я. Запаско, Я. Ісаєвич, А. Маркушевич, М. Куфаєв, С. Соболевський та ін.).

На початку XIX ст. були започатковані певні сприятливі умови для систематичної праці з історичного вивчення книги як документу й артефакту. Серед факторів, які найбільше спричинили початок теоретичного осмислення національної книжкової спадщини став розвиток європейської науки про книгу, зокрема, активні процеси формування історіографії, бібліографії, бібліотекознавства, книгознавства, поява перших теоретичних праць книгознавчої тематики (І. Франке, Г. Дебюр, М. Деніс, Г. Пеньо, Ж.Ш. Брюне, Т.Х. Хорн, Ф.А. Еберт та ін.). Одночасно виникає перша теоретична концепція бібліології в Україні (П. Ярковський та ін.).

Книга — це документ, вербально-художнє наповнення якого пов'язане з такими системами, як «мова», «слово», «зображення», реалізованими у письмовій, вираженій знаками (літери, ієрогліфи і т.п.) й образній (зображення, образи, символи) формах. Для української культури ставлення до книги як культурного феномену можна простежити вже від часів Київської Русі XI–XII ст., коли «незалежно від свого змісту, котрий не легко було контролювати й оцінювати, письмо й книга проголошувалися річчю майже святою для суспільного загалу» [3, с. 35]. Але цінність книги не одразу спонукала до початку свідомого дослідження історії вітчизняної книжності. Як самостійна наука історія книги в Україні остаточно сформувалася лише у 20–30-х рр. XX ст., в основному завдяки діяльності вчених Інституту книги (Ю. Меженко) у структурі ВУАН.

Ще одним важливим фактором започаткування в XIX ст. історичного вивчення книжкових пам'яток в Україні став розвиток вітчизняної науки, освіти та друкарства, навіть з урахуванням жорстких утисків української мови з боку російського самодержавства, що тривали аж до початку XX ст. Книга почала відігравати все більшу роль у суспільстві, що викликало об'єктивну потребу в її науковому осмисленні. Відповідно, з'являються праці, спеціально присвячені книзі, її історії й ролі в розвитку культури, а серед наукових організацій, в діяльності яких простежується увагу до даної тематики, можна назвати археографічні комісії, університети, духовні академії, наукові товариства тощо.

Загальновизнаними центрами збереження книжкових документів є бібліотеки. Фонд рідкісних і коштовних видань у бібліотеках становлять такі групи документів, як давні рукописи різних періодів (манускрипти, інкунабули, палеотипи й т.д.), першодруки; рідкісні видання XV–XVIII ст., надруковані глаголицею, кирилицею, латиною, що є, власне, артефактами — пам'ятниками значної історичної важливості.

Книжковий пам'ятник за змістом і формою може бути науковим, історичним, релігійним, літературно-художнім і т.д.; він також несе інформацію про те, де, коли, ким він був виготов-

лений, тобто інформацію про книжкову культуру часу, відбиту в кожному конкретному виданні (документі) сучасної йому історії й культури суспільства. Групу книжкових пам'ятників становлять видатні в історико-культурному відношенні видання: 1) створені на початкових етапах історії книги; 2) найбільш значні досягнення, що втілили результати розвитку різних галузей; 3) видання, що дають інформацію про розвиток самої книги, її репертуар, типи, види, текстологічні й редакторські особливості, довідковий апарат, художнє оформлення, поліграфічне виконання та ін. [2, с. 30]. Названі показники є критеріями цінності книги, які можуть бути доповненими показником рідкісності видання — незначної кількості збережених екземплярів.

Підставою віднесення книги до категорії документальних пам'ятників можуть слугувати її індивідуальні особливості, зумовлені специфікою виготовлення (створення), наслідками побутування в конкретному середовищі — «доля» книги; наявність автографів, пам'ятних записів авторів або видатних діячів, приналежність до визначних приватних колекцій, збірок музеїв книги, відділів рукописів, стародруків, рідкісних і коштовних видань тощо.

Книга, як документ є передовсім носієм вербальної інформації. Але до її документальної характеристики на даний момент можуть бути включені зображальні (образотворчі), картографічні, нотні фрагменти, які теж є важливими інформаційними носіями. Так само до класифікації книги, як документа, рідко включаються машинописні аркуші, магнітні фонограми, перфострічки, диски, дискети та інші супроводжуючі або додаткові матеріали. Книга — документ призначений для загального користування і зазвичай виготовлений у вигляді численних копій. Це тиражований документ, що має уніфіковані вихідні дані та призначений для широкого розповсюдження Певний виняток можуть становити книги для сліпих — тактильні документи — що сприймаються специфічним мануальним способом.

Документальний пам'ятник є ціннісною категорією, що акумулює результати людської діяльності, відбиває історичні особливості розвитку культури людства. Цінність — це особлива соціальна значимість книги як документа. Визнаючи особливу цінність книги, держава бере її на облік, забезпечує особливі умови зберігання й раціонального використання. Експертиза цінності документа здійснюється з урахуванням ціннісних критеріїв — комплексу науково обґрунтованих ознак, на підставі яких визначається власне документальна, суспільна, історико-культурна, змістова, вербальна, естетична і т.п. цінність документа.

За цими критеріями розрізняють — коштовний, унікальний і рідкісний документи. Цінний документ має політичне, соціально-економічне, наукове, культурне значення й на цій підставі підлягає державному обліку й прийняттю на т. зв «державне зберігання» (особливий статус). Цінність — якісна характеристика коштовного документа, що представляє особливу соціальну значимість за змістом, формою, умовами побутування у внутрішньому або зовнішньому середовищі. Особливо коштовний документ має для держави надзвичайне (раритетне) значення і незамінний у випадку втрати.

Термін «рідкісна» книга (відповідно, у контексті даної теми — унікальний документ) з'явився у XVIII ст. завдяки бібліофілам — колекціонерам книжкових рідкостей. Рідкісний документ існує у відносно малій кількості екземплярів і має вербальну, художню, наукову, культурну, бібліографічну або іншу цінність. Рідкісним можна назвати екземпляр книги-документа, що володіє характерними (неповторними) прикметами, які відрізняють її від іншого документа, зокрема, факсимільними, технологічними елементами, можливо особливим способом переплетення, додатковими оригінальними деталлями, наприклад, спеціальним футляром і т.п.

Головною ознакою рідкісної книги як документа є обмежена кількість існуючих або вцілілих екземплярів, що мають особливу соціально-культурну (загальну) або вузько профільну (галузеву) цінність. «Рідкісніть» може носити природний або штучний характер. Природна рідкісність — це плановано малий тираж цінної книги, штучна рідкісність — залишок тиражу внаслідок терміну обставин функціонування (віку, «старіння») книги. Якщо перша характеристика зумовлена обставинами видання книги, то друга — умовами побутування книги в суспільстві (фактор зношуваності, суспільно-політичні фактори, наприклад, нищення

ідеологічними інститутами, цензурою, стихійні лиха і т.п.). У даному аспекті важливу роль відіграє фактор часу — книги-документи більш ранніх періодів майже автоматично зараховуються до категорії рідкісних.

Отже, підсумовуючи можна зазначити, що «книга» має багато ознак повноцінних «документа», оскільки є його повноправним різновидом. Разом з тим для книги як документа характерна певна специфіка, що дозволяє відрізнити її від інших видів документів.

У визначенні книги як продукту людської думки, культурного артефакту, естетичного витвору і, відповідно, документа виділяють, зазвичай, дві сторони: змістову і формальну, а тому теза про дуалістичну природу книги як документа стає аксіомою не лише книгознавства, але й документознавства.

На перший план виходить змістова сутність книги, як документа. Її форма звичайно розглядається в аспекті матеріалу, особливостей формальної конструкції, естетично-художніх якостей та ін. (матеріально-конструктивна, семіотична, знакова, художня форма).

До поняття «документ» найчастіше відносять «рідкісну книгу», що найбільш повно наділена ознаками документа, забезпечена власною класифікацією, а також спеціальною термінологією (наприклад, означення і базові поняття «стародрук», «цінна книга», «унікальна книга», «книжковий пам’ятник» і т.п.).

Список використаних джерел

1. Жан Ж. История письменности и книгопечатания / Ж. Жан. — М.: АСТ: Астрель, 2005. — 224 с.: ил.

2. Ковальчук Г. Книжкове пам’яткознавство / Г. Ковальчук // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. — 2005. — № 4. — С. 28–32

3. Шульженко С. Документальна пам’ять України: проблеми збереження і використання / Г. Ковальчук // Вісник Книжкової палати. — 2006. — № 4. — С. 34–36

Годлевська Валентина
доктор історичних наук, професор
кафедри суспільно-політичних наук
Вінницький національний технічний університет

Функціонування суспільних інститутів Іспанії в умовах консолідації демократії (1982–1996 рр.). Огляд джерельної бази

В останній чверті XX ст. Іспанія здійснила успішний перехід від авторитарного до демократичного суспільства. Трансформація франкістського авторитарного режиму в демократичний пройшла через класичних три етапи: підготовчий (лібералізація), етап прийняття рішень (встановлення демократії) та фазу адаптації (консолідації або утвердження демократії). Період консолідації демократичного режиму припав на час правління Іспанської соціалістичної робітничої партії (1982–1996 рр.).

Важливе значення для практики наукового історичного дослідження має окреслення й аналіз джерельної бази проблеми. Дослідження джерел дає можливість отримувати об'єктивно значущі знання про людину, суспільство, цивілізації. Розмаїтий спектр проблем, пов'язаних з історією та розвитком закономірностями та особливостями демократичного транзиту післяфранкістської Іспанії віддзеркалені у комплексах різнопланових та різножанрових документальних джерел, більша частина з яких має офіційний характер.

Стрижень джерельної бази функціонування суспільних інститутів складають Конституція та законодавчі акти досліджуваного періоду. Конституція Іспанії являє собою демократичну модель управління державою і включає преамбулу, вступні положення, розділи, додаткові, перехідні та прикінцеві положення. В преамбулі і перших статтях закріплені ідеологічні й політичні основи держави. До основних принципів Конституції Іспанії відносяться: права громадянина Іспанії, правовий, демократичний, соціальний статус держави [1].

Аналіз основного закону дає можливість дослідити конституційний статус уряду, парламенту, монархії, функціонування судової влади, особливості їх взаємодії та контролю, а також основні політичні, економічні, соціальні та культурні права громадян (право на створення політичних партій, право на об'єднання в профспілки, право на підприємницьку діяльність, на соціальне забезпечення, на освіту, на охорону здоров'я тощо).

Нормативно-правова база Іспанії міститься в щоденному офіційному виданні «Офіційний бюлетень держави» (Boletín Oficial del Estado). У ньому публікуються:

а) загальні положення державних органів, міжнародні договори та конвенції;

б) загальні положення автономних співтовариств, відповідно до положень Статуту автономії;

в) рішення конституційних органів держави, згідно з положеннями відповідних органічних законів;

г) другорядні положення, рішення управлінь міністерств і інших державних органів;

д) оголошення, повідомлення, нагородження тощо.

Рада Міністрів може виключно домовитися про публікації звітів, документів або офіційних повідомлень, поширення яких становить суспільний інтерес.

Крім того, бюлетень містить окремий додаток, в якому публікуються постанови, заяви і акти Конституційного суду.

Так, досліджуючи становлення основних суспільних інститутів, було використано низку законів, які доповнювали основні положення конституції. Наприклад, досліджуючи діяльність Кортесів були опрацьовані персональні статути Генеральних кортесів за 1983 р. та 1989 р. [2; 3]

Крім того, важлива інформація міститься на офіційному сайті іспанського парламенту. Так, зокрема, можна дослідити діяльність конгресу депутатів та сенату. Інформація розміщена досить зручно. Для опрацювання нормативних документів, матеріали розташовані по каденціям [4].

Вивчаючи особливості реформування судової системи обґрунтовано використання законів «Про народного захисника» (1981 р.), «Про право на спростування опублікованої інформації» (1984 р.), «Про судову владу» (1985 р.), «Про судову поліцію» (1987 р.), «Про юридичні конфлікти» (1987 р.) та інші. Їх опрацювання дає можливість визначити основні заходи щодо оновлення системи правосуддя, приведення у відповідність до сучасних світових норм [5–10].

Аналізуючи діяльність засобів масової інформації варто звернути увагу на дослідження: «Статуту радіо і телебачення» (1980 р.), закон, який регулює надання коштів засобам масової інформації та інформаційним агентствам (1984 р.), закону «Про регулювання телекомунікацій» (1987 р.), закону «Про приватне телебачення». Ознайомлення з матеріалами цих актів дозволяє прослідкувати процес оновлення ЗМІ, їх часткову комерціалізацію, створення регіональних осередків, надання більшої свободи слова тощо [11–14].

Окремим предметом дослідження є процес становлення національної та регіональної партійної систем, а також особливості формування виборчої системи. У цьому контексті важливо використати такі законодавчі акти: закон «Про політичні партії» (1978 р.), королівський декрет-закон «Про виборчі норми» (1977 р.), органічний закон «Про загальний виборчий режим» (1985 р.), органічний закон «Про фінансування політичних партій» (1987 р.), органічний закон «Про внесення змін у закон про загальний виборчий режим для регулювання виборів у Європейський Парламент» (1987 р.), закони про вибори до автономних парламентів тощо. На підставі їх аналізу можна виявити, що влада послідовно, планомірно вживала заходів щодо формування демократичної партійної та виборчої систем [15-22].

Значна кількість правових документів необхідно опрацювати для вивчення автономізації Іспанії. В першу чергу це стосується статутів автономних співтовариств, які були прийняті наприкінці 70-х початку 80-х років, і які дозволили прослідкувати зазначений процес. Окремо необхідно виділити закон, який викликав суттєві дискусії, «Про автономний процес» (1983 р.) [23]. Згідно з конституцією, автономії отримали право на розширення своїх компетенцій. Це було відображено у реформованих статутах в 1994 р., з текстами яких теж можна ознайомитись в «Офіційному бюлетені держави» .

Досліджуючи процес трансформації суспільних інститутів особлива увага може бути сфокусована на питанні національної та суспільної безпеки. Серед законодавчих актів, вміщених в «Офіційному бюлетені держави», що стосуються іспанської армії, варто виокремити такі: органічний закон «Про основні критерії національної оборони і військової організації» (1980 р.), Королівський указ «Про затвердження правил сухопутних військ» (1983 р.), Королівський указ «Про затвердження правил військово-морського флоту» (1984 р.), Королівський Указ, за яким визначається організаційна структура Міністерства оборони (1987 р.), Королівський указ «Про затвердження правил військово-повітряних сил» (1984 р.), закон «Про військову службу» (1984 р.), органічний закон «Про військово-кримінальний кодекс» (1985 р.), закон «Про скасування смертної кари у воєнний час» (1995 р.), органічний закон «Про дисциплінарний режим Збройних сил» (1985 р.), органічний закон «Про компетенції та організацію військової юрисдикції» (1987 р.), закон «Про створення Юридичного корпусу військової оборони» (1988 р.), закон «Про військовий професійний персонал» (1989 р.) та інші [24–33]. Отримана інформація дає можливість дійти висновку, що в умовах консолідації демократичного режиму модернізація армії призвела до підвищення її професійного, технічного рівня. Збройні сили були поставлені під цивільний контроль.

Іспанія — одна з небагатьох країн світу, де Конституція визначає місце поліцейських органів у рамках державного механізму. Крім того, їх діяльність регулюється низкою законодавчих актів: закон «Про поліцію» (1978 р.) [34], Королівський указ «Про структуру і функції органів державної безпеки» (1984 р.), органічний закон «Про служби та органи безпеки» (1986 р.), Королівський указ «Про дисциплінарний режим Вищого поліцейського корпусу» (1984 р.), органічний закон «Про дисциплінарний режим Цивільної гвардії» (1991 р.), Королівський указ «Регламент дисциплінарного режиму Національної поліції» (1989 р.), органічний закон «Про за-

хист безпеки громадян» (1992 р.) [35] та інші. У зв'язку з перенесенням деяких компетенцій від центральної влади до автономій, в досліджуваний період було ухвалено низку законів про координацію місцевих поліцій, які були використані в ході опрацювання зазначеної проблематики. Аналіз перерахованих законодавчих актів дозволяє дослідити особливості реформування правоохоронних органів Іспанії, формування їх місцевого, автономного та центрального рівнів.

Таким чином, джерельна база даної проблеми цілком репрезентативна, достовірна й різноманітна. Її аналіз дає можливість простежити дії владних структур, діяльність опозиції, механізм заміни авторитарної політичної системи демократичною, запровадження та застосування демократичних процедур у виконавчій та судовій гілках влади, шляхи розв'язання соціально-політичних, економічних та національних проблем тощо.

Список використаних джерел

1. Испания. Конституция и законодательные акты. — М.: Прогресс, 1982. — 351 с.
2. Estatuto del Personal de las Cortes Generales // Boletín Oficial del Estado. — 1983. — № 154. — P. 18103–18108.
3. Estatuto del Personal de las Cortes Generales // Boletín Oficial del Estado. — 1989. — № 177. — P. 23864–23872.
4. Cortes Generales. Режим доступу: http://www.cortesgenerales.es.
5. Real Decreto 769/1987, de 19 de junio, sobre regulación de la Policía Judicial // Boletín Oficial del Estado. — 1987. — № 150 (24 de junio). — P. 18989–18992.
6. Ley 50/1981, de 30 de diciembre, por la que se regula el Estatuto Orgánico del Ministerio Fiscal // Boletín Oficial del Estado. — 1982. — № 11 (13 de enero). — p. 708–714.
7. Ley Orgánica 3/1981, de 6 de abril, del Defensor del Pueblo // Boletín Oficial del Estado. — 1981. — № 109 (7 de mayo). — P. 9764–9768.
8. Ley Orgánica 2/1984, de 26 de marzo, reguladora del derecho de rectificación // Boletín Oficial del Estado. — 1984. — № 74 (27 de marzo). — p. 8387–8387.
9. Ley Orgánica 2/1987, de 18 de mayo, de Conflictos Jurisdiccionales // Boletín Oficial del Estado. — 1987. — № 120 (20 de mayo). — p. 14622–14625.
10. Ley Orgánica 6/1985, de 1 de julio, del Poder Judicial // Boletín Oficial del Estado. — 1985. — № 157 (2 de julio). — p. 20632–20678.
11. Ley 29/1984, de 2 de agosto, por la que se regula la concesión de ayudas a Empresas Periodísticas y Agencias Informativas // Boletín Oficial del Estado. — 1984. — № 185 (3 de agosto). — p. 22628–22629.
12. Ley 4/1980, de 10 de enero, de Estatuto de la Radio y la Televisión // Boletín Oficial del Estado. — 1980. — № 11 (12 de enero). — p. 844–848.
13. Ley 31/1987, de 18 de diciembre, de Ordenación de las Telecomunicaciones // Boletín Oficial del Estado. — 1987. — № 303 (19 de diciembre). — p. 37409–37419.
14. Ley 10/1988, de 3 de mayo, de Televisión Privada // Boletín Oficial del Estado. — 1988. — № 108 (5 de mayo). — p. 13666–13669.
15. Ley 54/1978, de 4 de diciembre, de Partidos Políticos // Boletín Oficial del Estado. — 1978. — № 293 (8 de diciembre). — p. 27781–27782.
16. Real Decreto-ley 20/1977, de 18 de marzo, sobre Normas Electorales // Boletín Oficial del Estado. — 1977. — № 70 (23 de marzo). — p. 6584–6600.
17. Ley Orgánica 5/1985, de 19 de junio, del Régimen Electoral General // Boletín Oficial del Estado. — 1985. — № 147 (20 de junio). — p. 19110–19134.
18. Ley Orgánica 3/1987, de 2 de julio, sobre financiación de los Partidos Políticos // Boletín Oficial del Estado. — 1987. — № 158 (3 de julio). — p. 20169–20170.
19. Ley de 13 de agosto de 1985 de elecciones al parlamento de Galicia // Boletín Oficial del Estado. — 1985. — № 248 (16 de octubre). — p. 32642–32647.
20. Ley de 2 de enero de 1986, electoral de Andalucía // Boletín Oficial del Estado. — 1986. — № 28 (1 de febrero). — p. 4542–4547.
21. Ley 28/1983, de 25 de noviembre, de Elecciones al Parlamento Vasco // Boletín Oficial del Estado. — 2012. — № 92 (17 de abril). — p. 30077–30112.
22. Ley 5/1990, de 15 de junio, de Elecciones al Parlamento Vasco // Boletín Oficial del País Vasco. — 1990. — № 134 (6 de julio). — p. 6149–6209.
23. Ley 12/1983, de 14 de octubre, del Proceso Autonómico // Boletín Oficial del Estado. — 1983. — № 247 (15 de octubre). — p. 27969–27972.

24. Ley Orgánica 6/1980, de 1 de julio, por la que se regulan los criterios básicos de la defensa nacional y la organización militar // Boletín Oficial del Estado. — 1980. — № 165 (10 de julio). — P.15750–15753.

25. Real Decreto 2945/1983, de 9 de noviembre, por el que se aprueban las Reales Ordenanzas del Ejercito de Tierra // Boletín Oficial del Estado. — 1983. — № 285 (29 de noviembre). — p. 32276–32292.

26. Real Decreto 611/1986, de 21 de marzo, por el que se aprueba el Reglamento de la Ley del Servicio Militar // Boletín Oficial del Estado. — 1986. — № 79 (2 de abril). — p. 11574–11602.

27. Real Decreto 1024/1984, de 23 de mayo, por el que se aprueban las Reales Ordenanzas de la Armada // Boletín Oficial del Estado. — 1984. — № 129 (30 de mayo). — p. 15232–15252.

28. Real Decreto 1/1987, de 1 de enero, por el que se determina la Estructura Orgánica Básica del Ministerio de Defensa // Boletín Oficial del Estado. — 1987. — № 2 (2 de enero). — p. 75–80.

29. Real Decreto 494/1984, de 22 de febrero, por el que se aprueban las Reales Ordenanzas del Ejército del Aire // Boletín Oficial del Estado. — 1984. — № 61 (12 de marzo). — P. 6869–6886.

30. Ley 19/1984, de 8 de julio, del Servicio Militar // Boletín Oficial del Estado. — 1984. — № 140 (12 de junio). — p. 16936–16940.

31. Ley Orgánica 13/1985, de 9 de diciembre, de Código Penal Militar // Boletín Oficial del Estado. — 1985. — № 296 (11 de diciembre). — p. 39085–39099.

32. Ley Orgánica 11/1995, de 27 de noviembre, de abolición de la pena de muerte en tiempo de Guerra // Boletín Oficial del Estado. — 1995. — № 284 (28 de noviembre). — p. 34269–34270.

33. Ley Orgánica 12/1985, de 27 de noviembre, de Régimen Disciplinario de las Fuerzas Armadas // Boletín Oficial del Estado. — 1985. — № 286 (29 de noviembre). — p. 37769–37775.

34. Ley 55/1978, de 4 de diciembre, de la Policía // Boletín Oficial del Estado. — 1978. — № 293 (8 de diciembre). — p. 27782–27785.

35. Ley Orgánica 1/1992, de 21 de febrero, sobre Protección de la Seguridad Ciudadana // Boletín Oficial del Estado. — 1992. — № 46 (22 de febrero). — P. 6209–6214.

Берест Ігор
кандидат історичних наук,
доцент кафедри українознавства,
документознавства та інформаційної діяльності
Українська академія друкарства
Нестор Юрій
студент
Львівський національний аграрний університет

Приготування та культура споживання їжі в УПА, на основі документів

Приготування їжі. У відділах УПА під час таборування їжу готували спеціально призначені для цього люди — кухарі. Згадки про їхню наявність є у різних повстанських спогадах [1]. Під час маршів, особливо невеликими групами практикували колективне приготування їжі найпростішими способами (запікання, варіння на відкритому вогні у лісі). «Печемо на патичках м'ясо. Потім їмо смачну партизанську зупу» [2, с. 14]. Кулірія часто могла проходити в екстремальних умовах: «Горох вже був намочений, біб пікся на кухні, декотрі вже місили муку змелену на жорнах, щоб пекти пляцки. Та на жаль цю щиру та запопадливу роботу перервали серії кулеметів та вибухи гранат» [3]. Зупинившись перепочити, «повстанці варили і пекли бульбу і біб»[4]. Інколи повстанці самі робили ковбасу [5, арк. 236], але найчастіше отримували її від господарських структур ОУН. Станичний на Підгаєччині Андрій Галайбіда згадував, що у 1944 р. він був співорганізатором коптильні, в якій виробляли велику кількість різних ковбас для повстанців, переробляючи щотижня 15 корів чи волів [6, с. 245]. В умовах перманентних боїв просто не вистачало часу куховарити: «Добре, що бодай раз на добу можна щось вночі зварити» [7, с. 114].

Під час тривалого перебування у криївках готували по черзі, або призначали відповідальну за це особу. На прикладі процесу приготування їжі простежується домінуючий у підпіллі патріархальний розподіл гендерних ролей. У випадку коли в повстанському загоні перебували і чоловіки, і жінки то готувати їжу приходилося переважно другим. При цьому чоловіки у цей час могли відпочивати [8], або виконувати інші завдання: «Зв'язкова зорганізувала харчів, дівчата зварили обід. З провідником «Вишенським» та двома вояками, що були при ньому, пішли за село Князі, в лісок, де знаходилась решта його охорони, а станичний пішов шукати зв'язків» [9].

Зважаючи на превалюючи простоту меню та умови щоденного життя повстанців, можна стверджувати, що механічні пристрої для приготування їжі використовувалися не завжди. Технологічно процес приготування їжі ускладнювався у просторі криївок, де готували на гасницях [10, с. 362]. «[…] каша на такому «пристрої» варилася впродовж 3 годин, чай — близько двох» [11, с. 293]. У деяких великих криївках були печі, застосування яких вимагало спорудження спеціальної системи димовідведення [12].

Невід'ємною частиною культури споживання є способи організації трапези. В УПА вони були найрізномантфнішими і залежали від конкретних умов, в яких в той чи інший час перебували повстанці. Тому організація трапези могла бути як урочистою — з молитвою, промовою провідника, так і спрощеною і навіть хаотичною (в умовах тривалого бою). Головною особливістю її організації стала нівеляція особистого простору трапези, практикування колективних її форм, рівного розподілу порцій («знаходимо кілька недоїджених сухарів хліба, розділяємо на 8 рівних частин (один міг би наїстися) і з великим смаком і радістю їх з'їдаємо [7, с. 202])»), однакового для всіх складу їжі, що виконувало функцію підняття бойового духу, формуванню атмосфери братерства та спорідненості. Відчуття егалітарності повстанського соціуму формувалося також за допомогою відповідної поведінки командирів, які відмовлялися від так званого «престижного споживання» і найчастіше їли разом зі своїми бійцями і саме те, що їли вони. Їжа в даному випадку не була маркером соціального статусу вояків УПА.

Чотовий Олекса Конопадський-‘Островерха’ згадує про доброту і дбайливість командира Станіславівського ТВ-22 «Чорний ліс» Василя Андрусика-‘Різуна’, ‘Грегота’, якого дуже любили його бойовики: «Вечером прийшов від командира Різуна перебраний в цивільний одяг стрільчик зі старим дідусем та виніс нам бульбяник, яким поділилося 40 стрільців» [13].

Режим харчування і чіткий поділ на сніданок, обід і вечерю зі встановленим часом існував лише у статичних умовах, коли відділ таборував, перебував на вишколі, мав перерву у боях. Боєць чоти «Підкови», що розташовувалася один час у Люблинецькому лісі згадує порядок денний: «Вставали в 4 годині. Пів години руханки, снідання. Пів години відпочинку. Потім слідували Полеві вправи поза табором до години 11.30. Вернувши ми мали одну годину обідової перерви. По обіді були вправи від 13–15 години. Опісля був вільний час аж д вечора. Той час стрільці використовували на те, щоб пристарати харчів і дров до кухні» [14]. З повстанських спогадів випливає, що сніданок був між 8.00 та 9.00, обід — 13.00–14.00, вечеря — 18.00–19.00 год[15]. Особливість сніданку полягала в прочитанні молитви перед ним [16, с. 216]. В УПА не заохочувалися додаткові порції і «перекуси», сприяли цьому також далеко розташовані від таборів польові кухні: «Мали ми там також військову польову кухню. Щоправда, вона була далеко від нашої чоти, так що по «репету» багато охотників не ходило. Я сам ходив хіба по «репету»горохової юшки, яку я дуже любив»[17, с.147].

Командири заохочували вояків бути пильними при споживанні їжі поза табором: «Старатися взагалі не їсти по хатах. А вже зовсім недопустимим є їсти в підозрілих хатах. При споиванні харчу в хаті попросити когось з хати, щоб разом сідав споживати харч… ніколи не їсти всім в одній хаті… при споживанні харчів старанно їх оглянути (напр. яйця можуть мати дірки заліплені вапном) понюхати чи не воняють, добре скуштувати чи не мають зміненого смаку і щойно тоді споживати» [18, арк. 318], позаяк випадки навмисного отруєння бойовиків, координованого чекістами, були поширеним явищем, особливо з другої половини 1940-х рр. Зокрема, радянські агенти підсипали в страви і напої підпільників снодійно-паралітичний спецпрепарат «Нептун-47» [19, с. 159]. В цілях безпеки повстанцям дозволяли заводити кішок, які мали дегустувати продукти перед їх споживанням вояками [18, арк. 318].

Особливого символізму трапезування набувало під час великих християнських свят, які відзначали в УПА. Поширені практики споживання їжі в таких випадках та церемонії, пов’язані з цим, не були стихійними. Загальні вимоги до їх організації прописували в офіційній документації керівництва ОУН та командування УПА [20, арк. 33]. Боєць куреня «Месники» ‘Василь’ згадує, що на Різдво 1945 р. курінь не міг повечеряти за великим столом, бо надворі було дуже холодно, тож вечеряли малими групами по землянках: «По вечері хлопці колядували та приходили одні других колядувати» [21]. Святкування Різдва 1947 р. у відділі Володимира Щигельского-‘Бурлаки’ почалося з промови командира: «… з’ясовує вагу свят, обставин, в яких знаходимося і складає побажання. Подібні промови виголошують виховник Євген, д-р Шувар, д. Вир. Бунчужний відчитав побажання від РО [районного осередку — Авт.]. Після цього увесь відділ заколядував «Бог предвічний», Нова радість стала» і відспівав многолітствія. Потім рзстрільною сходить до с. Керманичі, де роями засідає до свят-вечері» [22, с. 13]. Повноцінну обрядову вечерю згідно з усіма народними традиціями 6 січня вояки могли мати тільки квартируючи у домівках різних сімей. Однак, траплялися випадки, коли повстанцям щастило мати на столі 12 страв та дотримуватися певних традицій їх споживання. «Старшини кидали кутю на стелю, а стрільці ловили зернятка пшениці та говорили про врожаї» [23, с. 153].

«Островерха» згадує святкування Великодня в с. Березка на Лемківщині. Розпочалося воно привітанням сотенного Степана Стебельського-‘Хріна’ «Христос Воскрес» і гучною відповіддю «Воскресне й Україна». Далі «командир виголосив промову та побажав усім воякам щасливих свят. Промова була коротка, але така палка і зворушлива, що всі стрільці й командири плакали». На святковому великодньому столі були розмаїті частування від селян — булки, яйця, паска, ковбаси. Командир «Хрін» поклав на стіл півметровий хрін, який подарували йому стрільці [24]. Інший повстанець з Лемківщини згадує, що обов’язковим компонентом

їхнього великоднього сніданку у 1946 р. було виконання пісні «Христос Воскрес», після чого господарчий резидент роздав усім бійцям смачні подарунки [25]. Опис святкового столу і молебню: «Дві ялиці, між ними стіл, накритий білою скатертю, дві свічки по боках. Священник в ризах на тлі лісу. На малій полянці клячать повстанці в ріжних уніформах, при зброї… Збоку кількох цивільних, зв'язкові та санітарки… Збоку великий шалаш зроблений з смерекового гілля. У вигляді півкола. На столах іжа… Молитва, священник «святить паску» і традиційне ділення яйцем. Побажання» [26].

Таким чином головними елементами гастрономічної культури в УПА були: 1) неусталений продуктовий набір через перебої з доставкою харчів, який, за «нормальних» умов включав головні види продуктів, які вважалися корисними і придатними для споживання в системі культури харчування української нації того часу; 2) вимушене обмеження в їжі до рівня достатньої для підтримки життєдіяльності; 3) варіативність моделі харчування, яка включала обмежене коло страв і напоїв, з характерними зміщеннями на користь крохмально-картопляних інгредієнтів

Список використаних джерел

1. [Без автора] Справа про спогади повстанця про перехід повстанців із Закерзоння на територію УРСР tp://avr.org.ua/getPDFasFile.php/arhupa/acdvr-9-44-010.pdf.

2. Хрін С. Зимою в бункері. — На чужині: «До зброї», 1950. — 142 с.

3. Справа про спогади невідомого повстанця [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://avr.org.ua/index.php/viewDoc/10441/

4. Справа про спогади невідомого повстанця. Можливо із сотні Громенка [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://avr.org.ua/getPDFasFile.php/arhupa/acdvr-9-44-008.pdf

5. ГДА СБУ. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 54.

6. Галайбіла А. Спогади станичного села Сільце Божиківське // Літопис УПА. Т. 12: Третя Подільська воєнна округа УПА «Лисоня». Документи й матеріали. — Торонто: «Літопис УПА», 1989. — С. 242–250.

7. Літопис УПА. Т. 14: Перемищина — Перемиський курінь. Книга друга. Денники сотні «Крилача». — Торонто, 1987. — 262 с.

8. «Орест» Автобіографія «Ореста» від 13 грудня 1950 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://avr.org.ua/getPDFasFile.php/arhupa/acdvr-9-45-014.pdf

9. Кордан А. Один набій з набійниці. Спомини вояка УПА з куреня «Залізняка» / упоряд. М. Дубас. Торонто; Львів, 2006. — 243 с.

10. Савчин М. Тисяча доріг. Спогади жінки — учасниці підпільно-визвольної боротьби під час і після Другої світової війни. — К.: Смолоскип, 2003. — 546 с.

11. Санников Г. Большая охота. Разгром вооруженного подполья в Западной Украине. — Москва: ОЛМА Медиа Групп, 2002 — 510 с.

12. Крайній І. У криївці [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.umoloda.kiev.ua/regions/72/163/0/12040/

13. Спомини УПА Островерха [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://avr.org.ua/getPDFasFile.php/arhupa/acdvr-9-44-004.pdf

14. Справа про спогади вістуна Гладкого 1944–1947 рр. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://avr.org.ua/getPDFasFile.php/arhupa/acdvr-9-43-012.pdf

15. Ступницький Ю. Спогади про пережите / ред.: О. Вовк. — Київ; Торонто, 2000. — 127 с.

16. Фрасуляк С. Ремесло повстанця: зб. праць підполковника УПА Степана Фрасуляка-Хмеля; [упоряд. і наук. ред р. Забілий] / Інститут українознавства ім. І. Крипякевича НАН України; Галузевий держ. архів Служби безпеки України; Центр досліджень визвольного руху — Львів, 2007. — 424 с.

17. Небола М. Лісами та ярами Західнього Поділля // Літопис УПА. Т. 12: Третя Подільська воєнна округа УПА «Лисоня». Документи й матеріали. — Торонто: «Літопис УПА», 1989. — С. 141–185.

18. ГДА СБУ. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 29.

19. Трофимович В, Антонюк Я. Діяльність Служби безпеки ОУН(б) щодо матеріального забезпечення оунівського підпілля Волині і Полісся 1945–1951 рр. // Наукові записки Національного університету «Острозька Академія». Серія «Історичні науки». — 2009. — С. 157–173.

20. ГДА СБУ. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 28.

21. Справа про спогади повстанця «Василя» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://avr.org.ua/getPDFasFile.php/arhupa/acdvr-9-44-001.pdf

22. Літопис УПА. Т. 13: Перемищина — Перемиський курінь; Книга перша: Денник відділу «Бурлаки» (Володимира Щигельського). — Торонто, 1986. — 370 с.

23. Сорока С. Підгаєцька сотня УПА на Волині. 1943 р. // Літопис УПА. Волинь і Полісся. Кн. 3: Німецька окупація. Спомини учасників. — Торонто: «Літопис УПА», 1984. — С. 138–162.

24. Спомини УПА Островерха [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://avr.org.ua/getPDFasFile.php/arhupa/acdvr-9-44-004.pdf

25. Повстанський денник за 1946 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://avr.org.ua/index.php/viewDoc/10451/

26. На зв'язок. Справа про спогади повстанця Беркута [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://avr.org.ua/index.php/viewDoc/10455/

Босак Орест
кандидат історичних наук,
доцент кафедри українознавства,
документознавства та інформаційної діяльності
Українська академія друкарства

Сучасні дослідження Т. Снайдера щодо проблем геноциду у Східній Європі в середині XX ст.

У серці Європи посеред XX століття нацистський та радянський режими вбили близько 14 млн. людей. У дослідженні авторитетного американського історика Тимоті Снайдера «Криваві землі» узагальнюються найтрагічніші сторінки в історії Східної Європи. Криваві землі, місце загибелі всіх жертв, охоплюють простір від центральної Польщі до західної Росії (СРСР): Україну, Білорусь та Прибалтику. Під час зміцнення націонал-соціалізму та сталінізму (1933–1938), спільної німецько-радянської окупації Польщі (1939–1941), а потім-німецько-радянської війни (1941–1945) на цей регіон зійшло масове насилля у небачених в історії масштабах. Хоча криваві землі в ці роки стали полем бою, всі ці люди (більшість) були жертвами винищувальної політики, а не бойових дій.

Якби німецька війна проти СРСР пішла за планом, то у першу зиму голодною смертю померли б 30 млн. цивільних громадян. Ще десятки мільйонів згодом були вигнані, убиті, асимільовані або перетворені на рабів.

За час війни німці вбили приблизно таку ж кількість неєвреїв, як і євреїв, головно заморюючи голодом радянських військовополонених (понад 3 млн.) і мешканців обложених міст (понад 1 млн.), або ж розстрілюючи цивільних у ході «каральних заходів» (майже мільйон, переважно білорусів і поляків). Усі 14 млн. були жертвами радянської або нацистської винищувальної політики, а часто — спільних зусиль Радянського союзу і нацистської Німеччини.

Чверть із них було убито ще до початку II Св. війни. Ще 200 тис. загинули між 1939–1941 роками, коли нацистська Німеччина і Радянський союз перебудовували Європу як союзники. Смерть цих 14 млн. у деяких випадках передбачалась економічними планами або мотивувалася економічними розрахунками, але жодна з них не була зумовлена економічною скрутою у будь-якому строгому значенні цього слова. Сталін знав, що станеться, коли забирав їжу в зголоднілих селян України у 1933 р., так само як Гітлер знав, чого можна було сподіватися, коли 8 років по тому позбавляв їжі радянських військовополонених. В обох випадках загинуло понад 3 млн. людей. Сотні тисяч радянських селян і робітників, розстріляних під час Великого терору 1937–1938 рр., були жертвами прямих деректив Сталіна, так само як мільйони знищених євреїв-були жертвами декларованої політики Гітлера. Війна змінила баланс убивств. Упродовж 1930-х років Радянський союз був єдиною державою в Європі, що здійснювала політику масового вбивства. Перед II Св. війною, за перші 6,5 років після приходу до влади Гітлера, нацистський режим убив не більше ніж 10 тис. осіб. Сталінський режим на той час заморив голодом мільйони, і мало не мільйон розстріляв.

Німецька політика масового вбиства почала конкурувати за пальму першості з радянською між 1939 і 1941 рр. — після того, як Сталін дозволив Гітлерові розв'язати війну.

Сталінові злочини часто асоціюються з Росією, а Гітлерові — з Німеччиною. Але найсмертоноснішою частиною Радянського союзу була його неросійська периферія, а нацисти переважно вбивали поза межами Німеччини. Згідно з поширеним уявленням, жахіття XX століття відбувались в таборах. Але більшість жертв націонал-соціалізму та сталінізму загинули не в концентраційних таборах. Американський дипломат Дж. Кенан у 1944 р. у Москві висловився про радянський режим: «Тут люди визначають-що істина, а що ні».

Невже істина — це не що інше, як умовність, яку встановлює влада? «Чи істинний виклад історії таки може опиратися силі політичного тяжіння?»-ставить питання Т. Снайдер. На-

цистська Німеччина і Радянський союз прагнули запанувати над самою історією. Радянський союз був марксистською державою, керівники якої проголосили себе фахівцями з історичної науки. Націонал-соціалізм являв собою апокаліптичну ідею всеосяжного перетворення, здійснити яке були покликані люди, котрі вважали, що воля і раса можуть скинути тягар минулого. 12 років нацистської і 74 роки радянської влади, безперечно, наклали тяжкий відбиток на нашу здатність оцінювати світ. Численні особи вважають, що злочини нацистського режиму були настільки страшними, що стоять поза історією. Така думка є тривожним відлунням власного переконання Гітлера, згідно з яким воля тріумфує над фактами. Інші — стверджують, що злочини Сталіна, хоч які страшні, виправдовувала потреба створити і захистити модернізовану державу. Це нагадує власну думку Сталіна, згідно з якою історія має лише одне спрямування, яке він розумів і яке легітимізує його дії в ретроспективі. Десятиліттями національна історія опиралася нацистським та радянським концептуалізаціями цих звірств. Нацистський і радянський режими треба розуміти з огляду на те, як їхні лідери намагалися опанувати ці землі, і як вони сприймали тамтешні групи та їх відносини між собою.

Гітлер прийшов до влади в Берліні, Сталін — у Москві, але плановані обома вождями радикальні перетворення стосувалися передусім земель, які лежать між їхніми країнами. Їхні владні утопії перетиналися на Україні. Гітлер пам'ятав, що ефемерне колоніальне утворення 1918 р. слугувало німцям свого роду ніби доступом до української житниці. В подібному ключі сприймав Україну і Сталін, який невдовзі по тому ніс у цей край революцію. Українські землі та селяни мали послужити справі побудови модерної індустріальної держави. Гітлер вважав колективізацію катастрофічною помилкою, і наводив її як доказ краху всього радянського комунізму. Але не мав сумніву, що німці зроблять з України край молока й меду. Для Гітлера і Сталіна Україна виступала не просто джерелом продовольства. Цей край відкривав їм можливість вирватись з гравітації традиційної економіки, врятувати країну від злиднів та ізоляції і змінити континент відповідно до свого бачення. Втілення їхніх програм і влади залежало від контролю над родючими українськими ґрунтами й мільйонами українських селян. У 1933 р. українці мільйонами помирали від голоду, найбільшого штучного голоду в історії людства. Це був початок особливого періоду в історії України, але далеко не кінець. У 1941 р. Гітлер відібрав Україну в Сталіна і пробував реалізувати власний колоніальний проект, почавши з убивств євреїв і таборів для радянських військовополонених. Сталіністи колонізували власну країну, нацисти колонізували окуповану Радянську Україну, а жителям України лишалися самі страждання. За ті роки, що Сталін і Гітлер були при владі, в Україні було вбито більше людей, ніж будь-де в Європі, і навіть у цілому світі. Юрист-міжнародник Рафал Лемкін, який придумав термін геноцид, назвав згодом український випадок «класичним прикладом радянського геноциду».

Було сплюндровано і знищено саме ядро сільського суспільства в Україні. Українські селяни масово помирали, зазнавали принижень, їх депортували у різні райони Радянського Союзу. Тих, кому пощастило вижити, мучило почуття провини, безсилля, болісні спогади про співпрацю з владою і випадки канібалізму. Сотні тисяч сиріт виростуть, усвідомлюючи себе радянськими громадянами, а не українцями. Українські інтелектуали, які пережили цю катастрофу, втратили віру у світ. Радянська держава завдала остаточної політичної поразки прихильникам автономії УРСР і тим, хто сподівався від соціалізму автономії для себе і своєї родини.

Гітлер використав голод в Україні у своїй виборчій кампанії, перетворивши цю подію на предмет затятих ідеологічних випадків. Голод в Україні став в устах Гітлера зручним звинуваченням проти марксизму: «Мільйони людей помирають від голоду в країні, яка може бути житницею цілого світу». Сталінова політика полегшила Гітлерові справу.

В міру зміцнення влади Гітлера, мінялася політика Сталіна. Сталін пізніше висловився, що вони з Гітлером мали «спільне бажання позбутися старих балансирів». У серпні 1939 р. Гітлер відповів на жест Сталіна. Два режими одразу знайшли точку дотику у взаємному бажанні знищити Польщу.

Гітлер вважав Польщу «штучним витвором» Версальського договору, а Молотов-«державою-виродком». Документ 23 серпня 1939 р. розподілив між нацистською Німеччиною і Радянським Союзом сфери впливу у Східній Європі.

Німеччина вже практично виграла війну, коли наступ на Польщу 17 вересня 1939 р. почав Радянський Союз. Півмільйона радянських солдат, які вступили на територію Польщі, несли водночас і страх, і надію. За словами Сталіна, союз з Німеччиною «скріплено кров'ю».

Радянська окупаційна влада у східній Польщі ставала на звільнені місця представників нижчих верств суспільства. Радянські агітатори заохочували селян до помсти землевласникам. Запанував хаос. Почалися репресії.

Радянський Союз приніс у східну Польщу свої інститути і практику, перейшли до головного інструменту радянської соціальної політики-депортацій. Арешти, як згадувала один енкаведист — «клац і кінець». Дві культури — польська і радянська — не дуже добре комунікували, принаймні якогось спільного інтересу не мали.

Радянські громадяни, які стали на чолі східної Польщі, бувало не вміли їздити на велосипеді, їли зубну пасту, використовували унітаз як раковину, носили по кілька годинників, бюстгальтери одягали як ушанки, а нічні сорочки-як вечірнє плаття.

22 червня 1941 р. — один із найважливіших днів в історії Європи. Почалася катастрофа, яку важко описати словами.

Операція «Барбаросса» позначила початок 3-го періоду в історії кривавого краю. На 1-му етапі — 1933–1938 — більшість масових вбивств здійснила радянська влада. На 2-му, в часи німецько-радянської дружби (1939–1941) — обидві сторони масово вбивали людей. У 1941–1945 рр. більшість убивств із політичних причин здійснили німці.

Генеральний план «Ост»: знищенню підлягали 31–45 млн., переважно слов'яни. 85% поляків, 65% західних українців, 75% білорусів, 50% чехів.

Список використаних джерел

1. Снайдер Т. Криваві землі. Європа поміж Гітлером та Сталіним. К: Граніт-Т, — 2011. — 448 с.

2. Снайдер Т. Перетворення націй: Польща, Україна, Литва, Білорусь, 1569–1999. К: Дух і літера, — 2012. — 464 с.

Когут Петро
кандидат історичних наук,
доцент кафедри європейської інтеграції та права
ЛРІДУ НАДУ при Президентові України

Відображеня персоніфікованих особливостей в політико-владних документах законодавчого рівня

Основою формування політико-владного документа виступає ідеологія політичної сили, яка ставить за мету прихід до влади. Реалізація цієї мети може бути здійснена лише у певних правових рамках, що визначаються і закріплюються державною владою. Через те, важливе значення має співвідношення політико-владних прагнень політичної сили з можливостями правової системи держави. Ширші правові можливості держави, виражені у її нормативно-правових актах, дають змогу повніше відобразити політико-владні прагнення політичної сили, в основі яких лежать інтереси та прагнення політичного і владного характеру окремих персон, що, зазвичай, об'єднані у певні соціальні групи. Через те, адекватне таким інтересам та прагненням формалізоване вираження у відповідних документах, особливо законодавчого рівня, становить науковий інтерес і є предметом наукового осмислення.

Кінцевим адресатом будь-якого документа виступає конкретна персона. Тому особливо важливе значення має відповідність документа як за суттю, так і за формою потребам цього кінцевого адресата персоніфікованого характеру. Безумовно, що це набуває особливої актуальності тоді, коли йдеться про документи політичної та владної сфер. Адже досить складним процесом є відображення та вираження політичної багатоманітності персони та втілення цієї багатоманітності у конкретних владних рамках, які б ці персони вважали справедливими та необхідними для себе. А це означає, що такими владними рамками можуть бути лише правові документи, тобто нормативно-правові акти держави, найважливішими з яких є її закони.

Основою наших національних нормативно-правових актів законодавчого рівня виступають найважливіші міжнародні нормативно-правові документи, ратифіковані в Україні у встановленому законодавством порядку. Серед таких документів відправне значення має «Загальна декларація прав людини», у преамбулі до якої декларується гідність і цінність людської особистості та необхідність охорони прав людини (у тому числі й політичних) владою закону з метою забезпечення того, щоби людина не була змушена вдаватися, у якості останнього засобу, до повстання проти тиранії і пригноблення. Конкретними інструментами політико-владного характеру задля досягнення поставленої мети визначається повнота політичних прав і свобод, відсутність відмінностей на основі політичного статусу (ст. 2), право на свободу мирних зборів і асоціацій (ст. 20), право брати участь в управлінні своєю країною безпосередньо або опосередковано, через вільно обраних представників, а воля народу має бути основою влади уряду (ст. 21) [1].

На основі положень «Загальної декларації прав людини», у найбільш узагальненій формі персоніфіковані особливості політико-владного характеру відображені у Конституції України, ст. 3 якої зазначає, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [2, с. 4]. Таким чином, в Основному Законі Української Держави на підставі положень концепції природного права закріплена пріоритетність прав персони як ґрунт-норма сучасного громадянського суспільства. Пріоритетність прав та свобод людини і громадянина для політико-владних відносин держави закріплена нормами Р. II Конституції України «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина», який розміщено безпосередньо після Р. I «Загальні засади», що вказує на юридичну значимість цих норм. Виходячи з положення ст. 34 Конституції України про те, що «кожному гарантується право на сво-

боду думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань», ст. 36 констатує: «Громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод…» [2, с. 14, 15].

Конкретизуючи конституційні положення щодо права та свободи об'єднання у політичні партії, Закон України «Про політичні партії в Україні» вказує, що право громадян на свободу об'єднання у політичні партії для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів визначається і гарантується Конституцією України. Встановлення обмежень цього права допускається відповідно до Конституції України в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей, а також в інших випадках, передбачених Конституцією України (ст. 1). У цій же статті чітко прописана й роль персонального фактора у праві громадян на об'єднання в політичні партії. Зокрема, ніхто не може бути примушений до вступу в політичну партію або обмежений у праві добровільного виходу з політичної партії. Належність чи неналежність до політичної партії не може бути підставою для обмеження прав і свобод або для надання державою будь-яких пільг і переваг. Обмеження щодо членства у політичних партіях встановлюються виключно Конституцією та законами України (ст. 1) [7].

Відповідно до законодавства України, політична партія — це зареєстроване згідно з законом добровільне об'єднання громадян — прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах (ст. 2). Політичні партії провадять свою діяльність відповідно до Конституції України, а також інших законів України та згідно із партійним статутом, прийнятим у визначеному Законом України «Про політичні партії в Україні» порядку. Політичні партії в Україні створюються і діють тільки із всеукраїнським статусом (ст. 3). Персоніфіковані особливості участі у політичних партіях в Україні відображені головним чином у положеннях ст. 6 зазначеного Закону. Так, членом політичної партії може бути лише громадянин України, який відповідно до Конституції України має право голосу на виборах. Громадянин України може перебувати одночасно лише в одній політичній партії. Членами політичних партій не можуть бути: 1) судді; 2) прокурори; 3) працівники органів внутрішніх справ; 4) співробітники Служби безпеки України; 5) військовослужбовці; 6) працівники органів доходів і зборів; 7) персонал Державної кримінально-виконавчої служби України; 8) працівники Національного антикорупційного бюро України. На час перебування на зазначених посадах або службі члени політичної партії зупиняють членство в цій партії [7].

Закон України «Про громадські об'єднання» визначає правові та організаційні засади реалізації права на свободу об'єднання і встановлює, що громадське об'єднання — це добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів. Громадське об'єднання за організаційно-правовою формою утворюється як громадська організація або громадська спілка. Громадська організація — це громадське об'єднання, засновниками та членами (учасниками) якого є фізичні особи. Громадська спілка — це громадське об'єднання, засновниками якого є юридичні особи приватного права, а членами (учасниками) можуть бути юридичні особи приватного права та фізичні особи. Гарантії права на свободу об'єднання у цьому Законі зводяться до того, що ніхто не може бути примушений до вступу у будь-яке громадське об'єднання. Належність чи неналежність до громадського об'єднання не може бути підставою для обмеження прав і свобод особи або для надання їй органами державної влади, іншими державними органами, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування будь-яких пільг і переваг. Також, кожна особа має право добровільно у будь-який час у порядку, встановленому статутом, припинити членство (участь) у громадському об'єднання, а вимога про зазначення відомостей щодо членства (участі) особи у громадському об'єднанні, якщо така вимога не пов'язана з реалізацією

особою своїх прав як особи, яка має право представляти громадське об'єднання, або члена (учасника) громадського об'єднання, не допускається, крім випадків, визначених законом [4].

Задоволення економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів персони у громадських об'єднаннях неможливе без використання інструментів політико-владного характеру, які можуть бути надана лише персоні — прямо чи опосередковано, через її добровільне об'єднання і участь у певній юридичній особі, у даному випадку — громадській організації чи громадській спілці.

Практично-прикладне значення у контексті відображення персоніфікованих особливостей в політико-владних документах законодавчого рівня, у першу чергу, мають ті закони України, які безпосередньо регламентують виборчий процес в Україні. Зокрема, у ст. 3 Закону України «Про вибори народних депутатів України» зазначається, що вибори депутатів є рівними: громадяни України беруть участь у виборах депутатів на рівних засадах. Кожний виборець має в одномандатному та загальнодержавному округах по одному голосу. Виборець може використати право голосу тільки на одній виборчій дільниці, де він включений до списку виборців. Усі кандидати у народні депутати України мають рівні права і можливості брати участь у виборчому процесі. Окрім того: а) вибори депутатів є прямими. Громадяни України обирають депутатів безпосередньо шляхом голосування за кандидатів у депутати, включених до виборчого списку партії, та за кандидатів у депутати в одномандатних округах (ст. 4); б) участь громадян України у виборах депутатів є добровільною. Ніхто не може бути примушений до участі чи неучасті у виборах (ст. 5); в) вибори депутатів є вільними. Громадянам України забезпечуються умови для вільного формування своєї волі та її вільного виявлення при голосуванні (ст. 6); г) голосування на виборах депутатів є таємним: контроль за волевиявленням виборців забороняється (ст. 7); д) кожний виборець голосує на виборах особисто. Голосування за інших осіб чи передача виборцем права голосу будь-якій іншій особі забороняється (ст. 8). У ст. 12 цього Закону указано, що найважливішим суб'єктом виборчого процесу є власне виборець, тобто конкретна персона [3].

Вищезазначені положення щодо відображення персоніфікованих особливостей для місцевого рівня конкретизовані у нормах Закону України «Про місцеві вибори». У свою чергу, цей Закон визначає основні засади, організацію і порядок проведення виборів депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, районних, міських, районних у містах, сільських, селищних рад, сільських, селищних, міських голів та старост [6], тобто на такому рівні політико-владного представництва, де вираження персоніфікованих особливостей політико-владного характеру набуває конкретних форм. Інструментом політичної персоніфікації на місцевих виборах є пропорційна система, за якою проводяться вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, районних, міських, районних у містах рад (п. 3, ст. 2). Територіальний принцип права голосу (ст. 3) визначає персон, які ним володіють на виборах: депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим; депутатів районної ради; депутатів обласної ради; депутатів сільської, селищної, міської ради, виборах сільського, селищного, міського голови; депутатів районної у місті ради; старости [6]. Таким чином, політичні уподобання окремих персон, які анонсує у передвиборчій програмі певний кандидат-висуванець, значною мірою представлені й при голосуванні за мажоритарною системою на місцевих виборах.

Окремі положення, у яких втілені персоніфіковані особливості здійснення виборчого процесу в Україні, представлені у Законі України «Про Центральну виборчу Комісію». Він визначає порядок утворення, правовий статус, основні засади організації діяльності Центральної виборчої комісії як постійно діючого колегіального державного органу, до компетенції якого належить забезпечення організації підготовки та проведення виборів і референдумів в Україні, забезпечення реалізації та захисту конституційних виборчих прав громадян України і прав на участь у референдумах, суверенного права Українського народу на виявлення своєї волі. Комісія відповідно до своїх повноважень забезпечує дотримання передбачених Конституцією

України та законами України принципів і засад виборчого і референдумного процесів, реалізацію виборчих прав громадян України та права на участь у референдумі, однакове застосування законодавства України про вибори і референдуми на всій території України (п. 1, ст. 2). Пріоритетне значення серед повноважень комісії має забезпечення реалізації і захисту виборчих прав громадян України та права на участь у референдумах (п. 1, ст. 17) [8]. Отже, Закон містить норми щодо формування та діяльності органу для забезпечення прямого народовладдя, що є безпосереднім механізмом вираження персоніфікованих політико-владних інтересів та прагнень.

Роль важливого технічного інструмента у забезпеченні процесуальної персоніфікації виборчого процесу в Україні відіграє Закон України «Про Державний реєстр виборців». Державний реєстр виборців — автоматизована інформаційно-телекомунікаційна система, призначена для зберігання, обробки даних, які містять передбачені цим Законом відомості, та користування ними, створена для забезпечення державного обліку громадян України, які мають право голосу відповідно до ст. 70 Конституції України. Основними завданнями Реєстру є: 1) ведення персоніфікованого обліку виборців; 2) складання списків виборців для проведення виборів Президента України, народних депутатів України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад, сільських, селищних, міських голів, всеукраїнських та місцевих референдумів (ст. 2). Найважливішим принципом ведення Реєстру є законність і пріоритет прав людини (ст. 3), що гарантує захист прав людини і громадянина, відповідність порядку ведення Реєстру вимогам Конституції та законів України, міжнародним договорам України, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України [5].

Таким чином, відображення персоніфікованих особливостей в політико-владних документах законодавчого рівня в Україні здійснюється з допомогою відповідних правових інструментів та механізмів, що опираються на принципи громадянського суспільства і правової держави. Метою персоніфікації політико-владного характеру, здійснюваної у законодавчій сфері, є забезпечення суспільної стабільності та впорядкованості і створення умов для динамічного, гармонійного соціального розвитку у рамках держави.

Список використаних джерел

1. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (ІІІ) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_015

2. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. — К.: Преса України, 1997. — 80 с.

3. Про вибори народних депутатів України. Закон України № 4061–VI від 17 листопада 2011 р. // Відомості Верховної Ради України (далі — ВВР). — 2012. — № 10–11. — Ст. 73.

4. Про громадські об'єднання. Закон України № 4572–VI від 22 березня 2012 р. // ВВР. —2013. — № 1. — Ст. 1.

5. Про Державний реєстр виборців. Закон України № 698–V від 22 лютого 2007 р. // ВВР. — 2007. — № 20. — Ст. 282.

6. Про місцеві вибори. Закон України № 595–VIII від 14 липня 2015 р. // ВВР. — 2015. — № 37–38. — Ст. 366.

7. Про політичні партії в Україні. Закон України № 2365–III від 05 квітня 2001 р. // ВВР. — 2001. — № 23. — Ст. 118.

8. Про Центральну виборчу комісію. Закон України № 1932–IV від 30 червня 2004 р. // ВВР. — 2004. — № 36. — Ст. 448.

Мациборська Олена
старший викладач
кафедри документознавства та
інформаційної діяльності
ПВНЗ «Академія рекреаційних технологій і права»

Самвидавчий продукт часів СРСР: документознавчий аспект

Самвидав радянських часів як суспільно-культурний феномен є предметом багатьох досліджень починаючи з часів перебудови. Він вивчався переважно істориками, архівістами, журналістами, правозахисниками. У їхніх працях подекуди зачіпалися окремі аспекти документно-інформаційної суті самвидавчих артефактів, однак окремо документознавчий аналіз самвидавчого продукту не здійснювався, що зумовлює актуальність та новизну нашої розвідки. Метою ж роботи є аналіз самвидавчого продукту як документно-інформаційної системи.

Поява самвидаву в СРСР зумовлена історично-політичними обставинами. Це, передусім, умови політичної системи тоталітарної держави та усі заборони, які вона породжувала, зокрема, цензура [3; 7, с. 38]. Основними ж факторами, що спричинили інформаційний голод радянського суспільства, були брак офіційної інформації, продукування і поширення неправдивої інформації офіційними каналами, замовчування реалій суспільного життя. У зв'язку з цим закономірно виникла необхідність заповнити ці лакуни і задовольнити інформаційний голод громадськості. Для цього ж, як відомо, віднайшлося два основних шляхи: усне поширення чуток і пліток (включаючи усну народну творчість — анекдоти, частівки і т.ін.) та неофіційне документування і поширення правдивої об'єктивної інформації. Другий шлях — був шляхом самвидаву.

Голова Московської Гельсінської Спілки, учасниця самвидаву Людмила Алексєєва зазначає, що самвидав також мав технічно-побутові передумови, які уможливили його потужність. Це масове виробництво і доступність для пересічного громадянина друкарських машинок та збільшення кількості індивідуального житла («хрущовок»), що зменшило небезпеку підглядувань і доносів з боку сусідів [1].

У сучасній науці суперечливим є питання щодо визначення терміну «самвидав», обсягів і характеру матеріалу, які він включає, а також хронологічних меж його функціонування. Олександр Даніель наполягає на відокремленні самвидаву від «домашньої» і «гурткової» літератури, визначаючи самвидав як «специфічний спосіб побутування суспільно значимих непідцензурних текстів, тиражування яких здійснюється без контролю автора у процесі поширення в читацькому середовищі» [3]. Отже, якщо рукотворний продукт не виходить за межі родини або гуртка, він не є самвидавчим артефактом. Загалом погоджуючись із думкою О. Даніеля, зауважимо, що зміст «домашнього» або «гурткового» продукту теж може мати суспільне значення, просто на цьому етапі або завершується самвидавчий ланцюжок або він є одноланковим. Однак у поширенні непідцензурних текстів навіть такі короткі ланцюжки були суспільно і культурно важливими, позаяк мали вплив на формування іншого, нерадянського, а для України (та інших радянських республік) — національного світогляду.

Географічно самвидавчий продукт мав такі межі: виготовлявся в Росії, Україні, Прибалтиці (головним чином у Литві), а також у Грузії та Вірменії, поширювався на території СРСР та вивозився за кордон — у Східну Європу, Америку, Канаду. У середині країни самвидав міг рухатися у вигляді завершеного продукту та «напівфабрикату». До останніх можна віднести заготовки газет і фотокопії версток [3; 5]. Юрій Андрухович у романі «Таємниця» описує, як створювалася самвидавна газета: тексти друкувалися на друкарській машинці, обрізалися, наклеювалися подібно до газетних шпальт на ватман, ці заготовки перевозилися у Прибалтику, де копіювалися на великі аркуші паперу, набуваючи вигляду газети [5]. За кордон самвидавні документи потрапляли для ознайомлення і продовження самвидавчого ланцюга або безпосе-

редньо для публікації, обидві функції могли поєднуватися. Таким чином з'явився тамвидав. Тамвидавні документи могли вертатися в СРСР і вперше або повторно потрапляти у самвидав, або ж могли й не стати самвидавчим артефактом.

Дослідники переважно пропонують таку періодизацію радянського самвидаву: 1-й етап — 1940-і рр. — початок 1950-их рр. — літературний самвидав (переписування і поширення творів заборонених вітчизняних та закордонних письменників, які або не видавалися, або були опубліковані одноразово й не перевидавалися), 2-й етап — друга половина 1950-х рр. — початок 1960-х рр. — поява і розвиток політичного самвидаву, 3-й етап — з другої половини 1960-х рр. — поява і розвиток правозахисного самвидаву [5; 6, с. 14]. Зауважимо, що попередні різновиди самвидаву не зникали з появою інших, а продовжували розвиватися, змінюватися як у період свого переважання, так і на наступних етапах. Зокрема, літературний період розпочався з поезії, згодом наприкінці 1950-х рр. активно самвидавалася проза, збільшилася кількість перекладів тих творів, що були співзвучні вітчизняним проблемам («1984» Дж. Орвелла), на початку 1960-х — з'явилися самвидавні мемуари, філософські есе, епістолярні твори, публіцистика, у 1960–70-х рр. збільшилося тиражування історичних документів (напр., секретної інструкції ВЧК 1918 року, в Україні — документи Центральної Ради). А з появою нових можливостей запису художньої, літературно-мистецької інформації змінювалися способи і засоби запису: з'явилися аудіозаписи на різних носіях із музичними та літературними творами, фотографії та мікрофільми, відеозаписи.

Як видно, в основу періодизації самвидаву покладено жанрово-тематичний принцип, що демонструє зміну суспільної свідомості: від літературної опозиційності до політичної і правозахисної активності. У зв'язку з цим О. Даніель поділяє самвидав на «безпечний» і «небезпечний» [5]. Однак такий поділ може бути тільки умовним, бо, як показала історія, без літературного самвидаву не було б правозахисного.

Самвидавний документ має властивості документа як такого: атрибутивність (нерозривність інформаційної та матеріальної складової, отже, самвидавний документ містить документу інформацію); функціональність (ця властивість є чи не головною для самвидавного документа, оскільки він містив нагальну інформацію для швидкої передачі, бо сама наявність самвидаву могла коштувати життя авторові, читачу, самвидавцю); структурність (за умов не видавничого, не типографічного виконання самвидавча продукція зберігала ознаки своїх професійно виконаних відповідників: книга виглядала як книга, журнал — як журнал, альманах — як альманах, листи, звернення, петиції писалися і переписувалися за правилами цих документів, зберігалася форма передруковуваних історичних документів і т.ін.)

Самвидавчий продукт має усі ознаки документа: смислове семантичне значення, стабільну речову форму, призначення використовуватися у соціальній комунікації та завершеність повідомлень. Водночас суть кожної ознаки самвидавного документа має певні особливості, зумовлені обставинами його побутування. Зокрема, смислове семантичне значення було надактуальним для свого часу і суспільства, стабільність речової форми, наприклад, часто залежала від порядку копії в закладці для друкарської машинки тощо.

Функції самвидавного документа можна поділити на типові та спеціальні. Причому типові функції у самвидаві мають особливості. Головною функцією самвидаву була передача інформації з метою забезпечення потреб суспільства за допомогою розмноження документної інформації. Іншими типовими функціями є інформаційна (самвидав був одним з небагатьох джерел актуальної, правдивої, об'єктивної інформації), комунікативна (самвидав був цілою соціально-культурною інституцією, яка об'єднувала громадян, включаючи закордон та ГУЛаг, отже, самвидав був цілою комунікаційною системою), кумулятивна (завдяки самвидаву накопичено матеріали із судових та інших засідань щодо дисидентів, публіцистичні роботи, а також інші документи і твори, збережено унікальні записи квартирників радянських бардів тощо).

Самвидав успішно виконував когнітивну функцію: у самвидаві можна було ознайомитися з літературою, яка не видавалася в СРСР, а це сотні імен, письменників, філософів, науковців,

державних діячів та ін. Зокрема, в Україні це були праці, твори, листи М. Грушевського, І. Дзюби, В. Мороза, В. Чорновола, Є. Сверстюка, В. Симоненка, В. Стуса, Г. Чубая та ін. На території всього СРСР — російських релігійних філософів, закордонних і вітчизняних письменників-модерніістів та ін.

Особливо значимою функцією самвидаву є правова. Основоположниками правозахисного самвидаву вважаються кримські татари [1; 3; 4; 6]. Першою ж запис судового процесу в 1964 році зробила Фріда Вігдорова (процес над письменником Й. Бродським), мимоволі ставши засновником цілого самвидавного жанру — правозахисний документ і створивши формат усієї майбутньої діяльності радянських правозахисників (на основі документування судового свавілля, надання розголосу цим фактам) [3]. В Україні першим правозахисним самвидавом став «Український вісник» В. Чорновола [1; 3]. Правозахисну функцію виконували також «Хроники текущих событий», «Хроника Литовской Католической Церкви», «Бюллетень Совета родственников узников евангельских христиан-баптистов» та ін.

Самвидав виконував загальнокультурну функцію, збагачуючи радянське суспільство, яке виховувалося переважно на естетиці соцреалізму, актуальними на той час закордонними художньо-літературними, культурно-мистецькими та науковими і філософськими концепціями, релігійними вченнями, спортивними течіями (йога, бойові мистецтва) тощо.

Важливою, багатогранною для самвидаву є меморіальна функція, в цьому, зокрема, проявляється артефактність самвидавчого продукте. Кожний самвидавний документ — це пам'ятник епохи, який має ні абияку соціально-культурну та історичну цінність.

Гедонічна функція переважно належить літературному та мистецькому самвидаву: художнім творам, аудіозаписам, відеозаписам, почасти філателістичним, нумізматичним та іншим подібним каталогам.

Спеціальна функція полягає, зокрема, у виконанні самвидавом ролі джерела для створення інших документів, досліджень, розслідувань тощо.

Цільова аудиторія самвидаву унікальна й різнобарвна водночас: головною її ознакою є опозиційність владі, а вже в другу чергу її можна визначати за іншими ознаками: освітою, віком, статтю, місцем проживання тощо.

Самвидав є особливим способом побутування соціальної інформації. Самвидавний документ, реалізуючи своє соціальне призначення, закріплював і поширював спочатку переважно масову, а згодом — спеціальну інформацію. З масової — естетичну та публіцистичну; зі спеціальної — правозахисну, політичну, наукову, філософську, релігійну.

З погляду сприйняття інформації людською свідомістю самвидав теж змінювався протягом свого існування: самвидавці почали з естетичної інформації, перейшовши згодом до логічної.

За фізіологічними особливостями сприйняття інформації у самвидаві переважає візуальна інформація (рукописні та друковані тексти, їхні фотозображення), є зразки аудіальної (аудіозаписи літературних та музичних творів) та аудіо-візуальної (відеозаписи) інформації.

Самвидав відтворював усі види документів за рівнем поширення. Переважали опубліковані документи (літературні твори), неопубліковані документи (напр., депонований рукопис Л. Гумільова «Етногенез біосфери Землі» [3], незахищена дисертація історика Данілова про колективізацію [4]; прикметно, що депонування було чи не єдиним способом оминути цензуру в офіційних установах) і такі, що не публікуються (секретна інструкція ВЧК, запис загальних зборів московських письменників восени 1958 р. та ін. [3]).

Прикметним є співвідношення у самвидаві інформації за рівнем обробки. Самвидав за своєю природою є вторинним явищем. Однак у середині самвидаву можна виокремити первинні і вторинні документи. Первинні: самвидавні документи, які відтворюють інформацію без змін, відтворюють тамвидав та документи, створені спеціально для самвидаву. Вторинні: документи, що є результатом обробки інформації (огляди, реферати, рецензії, бібліографічні каталоги тощо).

За сферою отримання та використання інформації самвидавні документи можна поділити на художні, публіцистичні, філософські, наукові, політичні тощо.

Матеріальною основою більшості самвидавних документів є папір, причому від картону до цигаркового, найчастіше формату А4, рідше використовувалися шкільні зошити або паперова стрічка шириною 50 см для друку на АЦДП, фотопапір, ватман. З полімерних матеріалів використовувалися магнітна плівка та магнітні диски («магнітвидав» [4]), фотоплівка (мікрофільми) та фотонегативи (рентгенівські знімки для аудіозаписів — записи «на кістках»), з другої половини 1980-х з'являються дискети.

За формою матеріального носія самвидавні документи мають такий склад: аркушеві (листівки, газети), кодекси (книги, брошури, журнали), стрічкові (на магнітній стрічці, мікрофільми), дискові (на дискетах). Особливими формами є рентгенівські знімки, які також виконували роль дискових документів, та незшиті книги в папках (у такій формі побутувала переважно табірна література).

За структурою самвидавні документи можна поділити на монодокументи («Інтернаціоналізм чи русифікація?» І. Дзюби) та полідокументи (альманах «Скриня»). З 1960-х рр. активно розвивалася самвидавна журналістика і, відповідно, серійні видання — періодика (газета «Бит-Эхо», журнал «Воля і Батьківщина», «Бюллетень комиссии по расследованию случаев злоупотребления психиатрией» тощо). Особливістю самвидавної періодики була її нестійка періодичність: між випусками могло пройти від 1-го місяця до 2-х років. Однак характер, форма подачі матеріалу, способи збирання інформації, стиль відповідали вимогам до такого роду видань. Самвидавці намагалися дотримуватися принципів внутрішньої та зовнішньої структури підцензурних документів і видань: зокрема, для літературних творів здійснювалися палітурні роботи — власноруч або в палітурних майстернях, на титульному аркуші зазначалися усі необхідні елементи, відтворювалися реквізити в листах, зверненнях, петиціях тощо.

Способи та засоби створення самвидавних документів залежали від характеру документів та можливостей самовидавців. Найпоширенішим був машинописний спосіб: залежно від машинки та паперу можна було надрукувати до 15 копій («нульова закладка», тираж), причому кожну наступну закладку правильніше вважати не копіюванням, а перевиданням. Документи відтворювалися також від руки кульковою ручкою через копіювальний папір (під копірку). Друкували також на старих списаних ручних ротаторах, які потребували текстів, надрукованих на восківці та спеціальних електричних машинок, що значно ускладнювало процес видання [2]. За можливості використовували абетково-цифрофі друкувальні пристрої, фотоофсетні апарати, згодом — матричні принтери. Інші способи: мікрофільмування за допомогою фотоапаратури, магнітний запис здійснювався на саморобних та заводських магнітофонах. Засобами копіювання був копіювальний папір, згодом — фотокопіювальні і ксерокопіювальні апарати. Згодом з'явилися комп'ютерні мережі, напр., міжнародна аматорська мережа «Фідо», яка використовувалася для передачі самвидаву в 1990-і рр.

Скасування цензури в СРСР зумовило завершення функціонування самвидаву. Однак сьогодні спадкоємцями традицій вітчизняного та закордонного самвидаву є такі рукотворні та електронні продукти, як артбуки, скрапбуки, смешбуки, езіни і т.ін.

Отже, самвидавний документ має типові документні властивості та індивідуальні риси і може бути предметом більш детального багатоаспектного документознавчого аналізу та класифікації.

Список використаних джерел

1. Воспоминания о Самиздате председателя Московской хельсинкской группы Людмилы Алексеевой [Електронний ресурс] . — Режим доступа: http: //antology.igrunov.ru/l_alexeeva.html. — Назв. с экрана.

2. Гавриленко О. Саморобні видання залежно від географії [Електронний ресурс] / О. Гавриленко. — Режим доступу: http://www.chytomo.com/news/samorobni-vydannya-zalezhno-vid-heohrafiyi. — Загол. з екрану.

3. Даниэль Ю. Истоки и смысл советского Самиздата [Електронний ресурс] / Ю. Даниэль. — Режим доступа: http://antology.igrunov.ru/a_daniel.html. — Загол. с экрана.

4. Ким Ю. Осенью 68-го я стал свободным художником [Електронний ресурс] / Ю. Ким. — Режим доступа: http://www.igrunov.ru/vin/vchk-vin-dissid/smysl/1058065392/1152246891.html. — Загол. с экрана.

5. Кіпіані В. У пошуках самвидаву [Електронний ресурс] / В. Кіпіані. — Режим доступу: http://ukrzurnal.eu/ukr.archive.html/371/. — Загол. з екрану.

6. Лис С. Слово поза цензурою: Самвидав як феномен суспільно-політичної думки 1960-х — 1980-х років (Західна Україна) : моногр. / С. Лис. — Луцьк : ПВД «Твердиня», 2008. — 76 с.

7. Обертас О. Український самвидав: літературна критика та публіцистика (1960-і — початок 1970-х років): моногр. / О. Обертас. — Київ : Смолоскип, 2010. — 300 с.

Стрельбицька Сана
асистент кафедри українознавства,
документознавства та інформаційної діяльності
Української академії друкарства

Мова документів

В сучасному світі документи видозмінюються дуже стрімко, але його наповнення завжди має бути на високому рівні. Звичайно головним реквізитом документа є текст, який має бути:

- чітко продуманим і логічним;
- основним елементом логічної побудови змісту всього документа є виклад його мети;
- фактичний матеріал має бути достовірним, актуальним, переконливим;
- не можна переобтяжувати текст другорядними деталями;
- текст документа має бути точним (не допускати двозначних тлумачень);
- зміст має бути викладено в нейтральному тоні;
- при стислому викладі має забезпечуватися повнота інформації;

Текс документа є правильно складеним лише той, який написаний офіційно-діловою мовою. Офіційно-діловий стиль — це мова ділових паперів: розпоряджень, постанов, програм, заяв, автобіографій, резолюцій, протоколів, законів, актів, наказів, анкет, розписок тощо. Основними рисами офіційно-ділового мовлення є стандартизованість, нейтральний тон мовлення, чіткість і точність висловлювання; лаконічність, стислість і послідовність викладу фактів; документальність, наявність реквізитів, які мають певну черговість; сувора регламентація тексту (виділення параграфів, пунктів, підпунктів); відсутність індивідуальних авторських мовних ознак. Існуть загальні вимоги до викладу тексту, його мови:

Насамперед це об'єктивність змісту документа, яка проявляється у формах вираження в ньому громадських інтересів. Звичайно форми повинні строго відповідати нормам, постановам, які реголють їх. Переважаюча форма оцінки ситуації у таких документах — це констанція дій підприємства, організації, уже здійснених чи здійснюваних. Повна об'єктивність досягається високим ступенем безособовості, відсутністю будь-яких суб'єктивно-оцінних моментів у викладі, зокрема у доборі лексики, синтаксичній будові та ін.

Важливою вимогою є логічна послідовність викладу тексту, особливо увиразнюється в тих видах ділових паперів, де зовсім виключаються (або як найретельніше уникаються) суб'єктивні (експресивні, емоційні) елементи: прояви роздратування, незадоволення; привнесення особистого ставлення до справи (чи до особи) в текст документа та ін.

Повнота інформації полягає у тому, що всі необхідні для правильного трактування документа, складники думки мають у тексті своє словесне вираження, нічого не пропущено, не потрібно про щось догадуватися. .Важливо також, щоб у тексті не було недомовок, двозначностей, щоб думка і її словесне вираження якомога чіткіше були сформульовані. Повним називають документ, зміст якого розкриває всі деталі, зв'язані з вирішенням питання, що розглядається.

Ясність викладу, точність опису — це дві тісно пов'язані між собою вимоги до тексту документа. Між ними існує такий зв'язок: чим глибше працівник проникає в сутність справи, про яку йдеться в діловому папері, тим точніше він про неї висловлюється і тим зрозумілішою буде вона для всіх тих, хто знайомиться з цим документом. Конкретність викладу не повинна досягатися за рахунок повноти висвітлення питання.

Переконливість викладу забезпечується обгрунтуванням вислевленої в документі думки, доказовістю матеріалу, точністю в доборі фактів і цифрових даних. Переконливим робить документ і вміння розмістити доказовий матеріал; якщо він увесь входить до основного тексту, то такий документ перетворюється на таблицю або зведення статистичних даних.

Локонічність викладу досягається попереднім обдумуванням змісту документа, складанням його плану (або продумуванням усіх послідовних етапів викладу змісту), добором

аргументів. Лаконічним вважається такий документ, в якому немає зайвих слів, повторень, розтягненої плутанини в деталях та ін.

Уніфікація мовних засобів, стандартизація мови ділових паперів — одна з найактуальніших проблем діловодства сьогоднішнього дня. Це питання є дуже актуальним в сучасних дослідженнях, тому що доцільним є для кожного конкретного виду документа розробити певну схему побудови тексту й ввести її в загальний обіг, узаконивши тим самим типізовані мовні засоби як оптимальний варіант. Це мають бути готові, перевірені багаторічною практикою, широко відомі словесні формули, здатні точно й недвозначно відобразити певну виробничу ситуацію.Такі стандартизовані звороти легко й швидко сприймаються; документи такого типу прості в обробці, зберіганні й відшуканні в разі потреби.

Традиції ділового мовлення наявні в різних сферах ділового спілкування, також мають важливе значення. Слід розвивати і всебічно підтримувати конструкції, які допомагають висловити думку якомога чіткіше, послідовніше, повніше й, по можливості, конкретніше. І навпаки — слід уникати тих традицій, які тяжіють до вчорашнього дня в діловому мовленні: вони ускладнюють сприймання документа і до того ж не відповідають нормам сучасної української літературної мови.

Список використаних джерел

1. Бабич Н.Д. Основи культури мовлення. — Львів, 1990. — С. 5–139.
2. Ботвина Н.В. Офіційно-діловий та науковий стилі української мови. — К., 1999. — С. 5–24.
3. Волкотруб Г.Й. Стилістика ділової мови. — К., 2002. — С. 5–29.
4. Ділова українська мова / За ред. О.Д.Горбула. — К, 2002. — С. 7-13.
5. Зубенко Л.Г., Нємцов В.Д., Чупріна М.О. Ділові папери в менеджм. — К., 2002. — С. 7–55.
6. Зубков М.Г. Сучасна українська ділова мова. — Х., 2002. — С. 9–66.
7. Коваль А.П. Ділове спілкування. — К., 1992. — С. 98–172.
8. Паламар Л.М., Кацавець Г.М. Мова ділових паперів. — К., 2000. — С. 5–9.
9. Погиба Л.Г., Грибініченко Т.О., Баган М.П. Складання ділов. паперів. — К., 2002. — С.5–9.
10. Пономарів О.Д. Стилістика сучасної української мови. — Тернопіль, 2000. — С. 5–18.

Красівський Орест
доктор історичних наук, професор
завідувач кафедри європейської інтеграції
ЛРІДУ НАДУ при Президентові України

Комплексна схема класифікації документів

Третє питання вказує на важливе теоретичне й практичне значення для вивчення сутності документів має їх загальна класифікація. В основу загальної класифікації документи» покладено блоки ознак, що будуються за різними характеристиками документа.

Кожен з блоків є критерієм для побудови класифікаційного ряду. Всередині ряду передбачається наявність однієї переважаючої ознаки, на основі якої відбувається поділ документів на підвиди та різновиди. Усі ці ряди створюють багаторівневу структуру класифікаційної схеми, що складається з підсистем.

Між типами та видами документне існують складні відносини взаємозалежності, тому у їх розмежуванні існують певні труднощі.

Однак лише цими ознаками класифікації не вичерпуються. У наш час нараховується близько 300 класифікацій.

За останні десятиліття прогресивного розвитку документознавства все очевиднішою стає необхідність створення класифікації, яка б реалізувала підхід до документа як до складної інформаційної системи.

Основні ознаки класифікації

1. Характер знакових засобів фіксації інформації
2. Вимір запису інформації
3. Призначеність для сприймання інформації
4. Канал сприймання інформації
5. Ступінь розповсюдженості інформації
6. Рівень обробки часом
7. Зміст документа
8. Характер соціальної інформації, що міститься в документі

Розглянемо її більш детально:

• Класифікація документів за характером знакових засобів фіксації інформації

Інформація, що міститься у документі, фіксується шляхом різноманітних знаків. Знаковість — обов'язкова властивість документа, тому що лише в закодованій знаками формі можливо передати інформацію від реципієнта до комуніканта.

За цією ознакою розрізняють текстові, іконічні, ідеографічні, звукові, матричні, цифрові та комплексні документи.

• Класифікація документів за виміром запису інформації

За цією ознакою розрізняють одно-, двох- і тривимірні документи (перфострічка, службовий лист, глобус).

• Класифікація документів за призначеністю для сприйняття інформації

За цією ознакою розрізняють документи, що читаються людиною, й ті, що читаються за допомогою технічних засобів (за допомогою магнітофону, телевізора, електронно-обчислювальної техніки, стільникового телефону тощо).

• Класифікація документів за каналом сприймання інформації

Інформація, що міститься в документі, може сприйматися за допомогою різних органів чуття. За цією ознакою розрізняють такі види документів: візуальні, тактильні, аудіальні, аудіовізуальні.

• Класифікація документів за ступенем розповсюдженості інформації

За ступенем розповсюдженості інформації документи поділяються на: опубліковані, неопубліковані, непубліковані та електронні.

• Класифікація документів за рівнем обробки часом

У даній класифікації виділяють первинні і вторинні документи за часом появи у світі.

• Класифікація документів за змістом

До змістової класифікації документів відносяться:

а) Десятинна класифікація Мелвіля Дьюі

(ДКД, Dewey Decimal Classification, DDC).

Універсальна класифікаційна система, розроблена в 1876 р. американським бібліотекарем М. Дьюі (1851–193 рр.). Призначалася для систематичного розміщення книг у публічних бібліотеках США. У перших виданнях мала за мету лише перерахування документів, однак із самого початку містила елементи схованої типізації. Згодом типові розподіли виділилися в самостійні допоміжні таблиці й система придбала комбінаційний характер.

Складається система з основних таблиць (Schedule) і допоміжних таблиць (Tables). Складовими частинами повного видання є також Relative Index (дослівно: «покажчик родинних відносин») — АПУ й Manual (Керівництво), у якому подано повний методичний коментар до таблиць (приватна методика систематизації).

ДКД — найпоширеніша у світі класифікаційна система, застосовується в 135 країнах. На своїй батьківщині, у США, ДКД використовують 95% публічних і шкільних бібліотек, 25% від загального числа бібліотек коледжів й університетів, 20% спеціальних бібліотек. ДКД переведена на 30 мов світу.

1-ше видання ДКД-1876 р. (44 а), 2-ге — 1885 р. (314 с). За життя М. Дьюі було опубліковано 12 видань. У 1896 р. М. Дьюі утворив Forest Press Foundation, якому передав права видання й розвитку ДКД у США (у Європі аналогічні права були передані Міжнародному бібліографічному інституту).

20-те видання опубліковане в 1989 р. в 4-х т. (3378 а), 21-ше — в 1996 р. переведено російською мовою.

У 1980 р. OCLC (Online Computer Library Center, Ohio) придбав Forest Press й утворив видавництво OCLC Forest Press, що випускає видання ДКД. 20-те видання ДКД підготовлене повністю за допомогою комп'ютерної техніки. У 1993 р. вийшов у світ оптичний диск (CD-ROM) «Electronic Dewey DDC 20», в 1996 р. — оптичний диск Windows DC 21.

Усі передплатники видань ДКД безкоштовно одержують повний комплект доповнень, що випускаються, і виправлень — «Dewey Decimal Classification, Additions, Notes and Decisions (DC&).

б) Універсальна десятинна класифікація

(УДЮ УДК являє собою ієрархічну комбіновану систему на основі «Десятинної класифікації» й складається з трьох частин — основних таблиць, визначальних таблиць та абетково-предметного покажчика. Розроблена в 1895–1905 рр. в Міжнародному бібліографічному інституті в Брюсселі під керівництвом бельгійських вчених П.Отле та А.Лафонтена.

У 1956 р. в СРСР було створено Всесоюзний інститут наукової й технічної інформації, який стає членом Міжнародної федерації по документації, одержує еталон таблиць УДК. Фахівці знайомляться із таблицями УДК, в удосконаленні яких відповідно до Правил УДК можуть брати участь багато країн світу — члени Міжнародної федерації. Якщо зауважень або заперечень не надходило протягом чотирьох місяців, проект автоматично приймався й входив у черговий випуск «Extensions and corrections to the UDC» (Доповнення й виправлення до УДК, публікуються з 1950 року).

На початку с70-х років XX ст. у країні формується мережа органів науково-технічної інформації (НТІ). Відповідно до рекомендацій Всеросійської наради працівників НТІ, Рада Міністрів СРСР 14 травня 1962р. видає Постанову (№ 445) «Про заходи щодо поліпшення організації науково-технічної інформації в країні», у п. 5 якого зазначається: «Увести з 1963 року в науково-технічних видавництвах, редакціях науково-технічних журналів, в організаціях науково-технічної інформації, науково-технічних бібліотеках обов'язкову класифікацію всіх публікацій по універсальній десятковій системі».

Кордони застосування УДК були розширені за рахунок медичних і сільськогосподарських бібліотек і всієї мережі органів інформації без обмежень за галузевою ознакою.

У 1963–1966 рр. централізованими зусиллями бібліотек й органів НТІ здійснюється перше видання УДК російською мовою. Переклад виявляється в ряді місць неадекватним, окремі випуски видані в різному поліграфічному виконанні із численними пропусками. Приймається рішення публікувати галузеві таблиці УДК (виходять у світ з 1964 р.).

У 1966 р. Комітету стандартів, видавництву стандартів і знову організованому Всесоюзному інституту науково-технічної інформації (по стандартизації), класифікації й кодуванню доручена підготовка другого видання таблиць УДК російською мовою. Видання випущене в 1969–1970рр. з авторизованим номером Міжнародної федерації № 447 в 6-ти томах 9-ти книгах.

У 1982–1987 рр. публікується третє видання УДК російською мовою (№ 572) в 7-ми вип. 11-ти книгах. Одночасно виходять у світ продовжувані випуски «Нове в УДК», що містять сторінки з доповненнями й виправленнями. У 1969 р. випущено видання УДК в одному томі.

З 1997 р. НТЦ «Ректор», що одержав право перекладу, видання й поширення таблиць УДК у Росії й СНД, видає повний переклад еталону УДК російською мовою. Нові таблиці публікуються за назвою «Універсальна десятинна класифікація. Четверте повне видання».

До кінця 2000 р. вийшло у світ 3 томи, усього передбачається 10 томів, у двох додаткових томах буде опублікований алфавітно-предметний покажчик.

в) Бібліотечно-бібліографічна класифікація (ББК)

В основу ББК покладена ієрархічна комбінована система бібліотечно-бібліографічної класифікації, що складається з основних таблиць, таблиць типових ділень та алфавітно-предметного покажчика ББК (загальні типові ділення, територіальні типові ділення в двох таблицях — для природничих наук і для соціально-економічних та гуманітарних наук; спеціальні типові ділення тощо).

Перше видання ББК на теренах СРСР для наукових бібліотек (1960–1968 рр.) в 25 випусках мало чітку структуру. Універсум знань був розділений на три комплекси: природничі науки — Б/Е (випуски 3–6), прикладні науки — Ж/Р (випуски 7–13), суспільні й гуманітарні науки — З/Ю (випуски 14–23).

Перелік основних розподілів починався розділом А Марксизм-ленінізм (випуск 1), завершувався розділом Я Література універсального змісту (випуск 25). Таким чином, основні таблиці класифікації займали 23 випуски видання, що починався випуском І Введення й закінчувався випуском 25 Типові розподіли. Прикладні науки: Ж/Об Техніка. Технічні науки (випуски 7–11), П Сільське й лісове господарство. Сільськогосподарські й лісогосподарські науки (випуск 12) і Р Охорона здоров'я. Медичні науки (випуск 13).

Гуманітарні науки починалися з випуску 19 Ч Культура. Наука. Освіта. Три випуски очолювали відповідні галузеві комплекси: випуск З Е. Природничі науки в цілому, випуск 7, частина 1 Ж. Техніка. Технічні науки в цілому й випуск 14, частина 1 С. Суспільні науки в цілому. Незважаючи на те, що загальний план системи припускав випуск 16 Ф Політика. Політичні партії, розбіжності в групі розроблювачів не дозволили випустити у світло таблиці по політичних науках у повному обсязі. Випуск 16 першого видання ББК був названий Ф5/6 Політичні партії. Суспільно-політичні організації.

У науці в цілому не було у той час вирішене питання про правомірність соціології, генетики й багатьох інших наук. Творцям ББК вдалося залишити в структурі таблиць резервні індекси на своєму логічному місці (наприклад, для соціології — 35) для багатьох «невизнаних» або заборонених з тих або інших міркувань наук, дисциплін і проблем.

г) Єдина класифікація літератури

Складається з основних таблиць та алфавітно-предметного покажчика й призначена для систематизації творів друку у виданнях бібліографії та для комплектування каталожних картотек за підписними серіями. На її основі складаються спеціальні таблиці, що використовуються відділами статистики друку книжкових палат при систематизації книжок за змістом.

Існують також класифікації для окремих видів документів, наприклад, класифікатор державних стандартів, Міжнародна класифікація винаходів тощо.

У будь-якому випадку в змістових класифікаціях поділ на види відбувається за семантичним показником, тобто за змістом (галузями знань, темами, предметом викладу, висвітленим проблемам, родами, жанрами творів тощо).

е) Класифікація документів за характером соціальної інформації

За характером соціальної інформації, що міститься в документі, розрізняють такі їх види: масові, спеціальні та особисті.

При цьому одна частина документів відноситься до сфери регулювання життєдіяльності особистості, суспільства і держави (документація офіційного походження).

Друга — відображає духовне життя суспільства (документи, що виникають в особистому житті та творчості — літературні твори, мемуари, листи, щоденники, записні книжки тощо).

Список використаних джерел

1. Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» // Голос України. — 1992. — 8 грудня. Закон України «Про інформацію» // Голос України. — 1992. — 13 листопада.

2. Захарова І.В., Філіпова Л.Я. Основи інформаційно-аналітичної діяльності: навч. посіб. для студ. спец. «Документознавство та інформ. діяльність» / І.В. Захарова, Л.Я. Філіпова — К.: «Центр учбової літератури», 2013. — 336 с.

3. Кушнаренко Н.М. Внутрішньопредметна і міжпредметна інтеграція дисциплін документознавчого циклу // Вісн. Харк. держ. акад. культури. — Х., 2003. — Вип. 11. — С. 106–114.

4. Плешкевич Е.А. Проблемы теоретического изучения документов // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність : Проблеми науки, освіти, практики : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 20–22 трав. 2008 р. / Держ. акад. керів. кадрів культури і мистецтв. — К., 2008. — С. 72–76.

5. Рудюк В.В. Предметна область електронного документознавства // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 19–21 трав. 2009 р. / Держ. акад. керів. кадрів культури і мистецтв. — К., 2009. — С. 25–27.

6. Собчук В.С. Структура загального документознавства // Зб. навч.-метод. матеріалів і наук. ст. іст. ф-ту / Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки. — Луцьк, 2007. — Вип. 13; Те саме [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znmm/2007_13/R1/Sobchuk.pdf

7. Столяров Ю.Н. Параллельные миры документоведения // Науч. и техн. б-ки. — 2005. — № 6. — С. 70–74.

8. Столяров Ю.Н. Развитие документологической терминологии // Науч.-техн. информ. Сер. 1, Орг. и методика информ. работы. — 2004. — № 8. — С. 67–79.

9. Шатрова М.Б. Термінологічні пошуки при формування поняття «образотворчий документ» // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність : Проблеми науки, освіти, практики : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 20–22 трав. 2008 р. / Держ. акад. керів. кадрів культури і мистецтв. — К., 2008. — С. 80–81.

10. Широков А.Н. Французско-русский словарь информационно-библиотечной и документивной терминологии / А.Н. Широков, Ж.-Ж. Донар (Франция). — М. : ТЕЗАУРУС, 2005. — 100 с.

Овсінський Юрій
кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії середніх віків та візантиністики
ЛНУ імені Івана Франка

Архів Жевуських як джерело для вивчення магнатського господарства на Поділлі у XVIII ст.

У XVIII ст. польська магнатерія, що займалася господарською діяльністю, створювала власні архіви, опікуючись й намагаючись зберегти та впорядкувати відкладені у них матеріали. Першочергове значення тут мали акти, які могли довести право власності на маєтки чи давність походження роду. Іншу, об'ємнішу, частину таких архівів становили адміністративно-господарські акти, що були результатом діяльності розбудованої адміністрації маєтків, котра функціонувала на підставі добре організованої канцелярії та складної системи обліку.

Багатство й різноплановість джерельних матеріалів магнатських архівів дає можливість докладного розгляду суспільно-економічних стосунків в окремих маєткових комплексах, щодо котрих ці архіви збереглися [1, с. 152–160; 2, с. 105–115; 3. s. 162–196; 4, s. 47–50].

З-поміж інших такий архів створили й Жевуські, маєтки яких знаходилися у Руському, Подільскому й Волинському воєводствах. Непубліковані досі документи їхнього господарського архіву зберігаються у Центральному Державному історичному архіві у м. Львові у фонді 181 (Лянцкоронські, графи), у 2 описі. Вони й склали, головним чином, джерельну базу нашого дослідження. Мова опрацьованих документів — польська.

Специфічною рисою матеріалів адміністративно-господарського архіву Жевуських, окрім їхньої значної різнорідності, є хронологічна та територіальна розлогість. З огляду на це історики зверталися до них у відповідності з географічним ареалом обраної для дослідження проблематики. Якщо комплекс маєтків Жевуських у Руському воєводстві вже став об'єктом детального вивчення Тетяною Балабушевич [5], то аналогічний комплекс у Подільському воєводстві до останнього часу аналізувався лише епізодично й поверхово — при виникненні нагальної потреби порівняльного аналізу з іншими подібними магнатськими комплексами Поділля [6–7].

Для простеження етапів формування й трансформації магнатського комплексу Жевуських у Подільському воєводстві насамперед важливою є майнова документація — **дарчі акти, заповіти та переліки маєтків**. Такі документи дають можливість встановити початкові межі цього комплексу та шляхи придбання й втрати Жевуськими маєтків протягом XVIII ст. Варті уваги й окремі документи переліченої групи. Серед них: схема (sheda) поділу на три частини об'єднаних спадкових маєтків Жевуських і Цетнерів (1759); заповіт Міхала Юзефа Жевуського[1] про розподіл його маєтків між синами Казимиром і Францішком (1769); перелік маєтків Францішека Жевуського (1776) [8–10].

Зміни власників й статусу вказаних маєтків упродовж XVIII ст. відображають **акти купівлі-продажу, застави й оренди**. Найкраще тут відображено ситуацію у Лучинецькому ключі[2], який перебував у заставній (1761–1767) й звичайній (1768–1774) оренді. Збереглась й документація, пов'язана з умовами продажу цього маєтку (1786–1787) [11–13]. Маєткову

1 Міхал Юзеф Жевуський (помер 11 січня 1770 р.) — гусарський полковник (з 1725 р.), коронний польний писар (1736–1752), підляський (1736–1762) і подільський (з 1762 р.). воєвода. У його подільських маєтках існувало 13 фільварків: з яких 5 у Новокостянтинівському (у передмісті Нового Костянтинова Янівці, містечку Дяківці, у селах Думенка, Зиновинці, Вербка), 2 в Лучинецькому (в Лучинці й у селі Сугаки [з 1763 р.]), по одному у Михалпільському (у містечку Михалпіль), Міньковецькому (у містечку Міньківці), ключах й окремий у селі Росоше.

2 Ключ — категорія історично змінна. Один і той же ключ міг в різний час складатися з різної кількості поселень. Як одиниця господарсько-територіального поділу приватних маєтків входив до складу економії. Поступово втрачає своє всезагальне значення (у зв'язку зі скасуванням панщини, парцеляцією тощо). Економія — господарсько-територіальна одиниця, що з'явилася із збільшенням кількости маєтків і зміною системи господарювання. Зазвичай об'єднувала у собі декілька ключів.

ситуацію в Новокостянтинівському ключі відображає документація заставної (1740–1743, 1745–1764) оренди. Маємо дані й про останній період володіння Жевуськими маєтками Новокостянтинівського ключа, його виорендування та продаж (1790–1799) [14–17]. Цікавою у цьому плані є й угода про віддання М. Жевуським в оренду маєтків Міньковецького ключа (1751), а також подібні угоди про виорендування окремих об'єктів гуральняного промислу у Михалпільському ключі (1715–1773) [18–19].

Зберігся й об'ємний **інвентарний опис майнових документів** Жевуських кінця XVII — XVIII ст., на підставі якого відтворюємо статус їхніх маєтків у Подільському воєводстві упродовж XVIII ст. Схожий за змістом опис майнових документів Жевуських у Лучинецькому ключі, складений наприкінці XVIII ст., доповнює загальну картину. Про стан маєтків у Новокостянтинівському (1766) й Михалпільському (1789) ключах, а також у с. Росоше (1789), свідчать окремі інвентарні описи майнової документації за вказані роки [20–23].

Найбільш численну джерельну групу обліково-господарського спрямування складають **інвентарні описи** маєтків. Вони скрупульозно фіксували не лише господарський стан більшості досліджуваних фільварків, а й розміри селянських повинностей. Перш за все це загальний інвентарний опис маєтків Міхала Жевуського в Подільському та Волинському воєводствах (1754–1776), а також інвентарні описи маєтків окремих ключів: Лучинецького (1746–1753, 1761–1775, 1784–1786); Міньковецького (1750–1768, 1773–1776); Новокостянтинівського (1730–1768, 1784–1799); Михалпільського (1736, 1739–1752, 1757, 1763, 1766–1770, 1772), включно з описом палацу (1741–1769) та броварні (1755–1756, 1764–1765) в м. Михалпіль], фільварку в с. Росоше (1736, 1746–1752, 1755–1758, 1760–1769) [24–34].

Варті уваги матеріали **люстрацій королівщин** Новокостянтинівського ключа (сіл Вербка, Гулі, Думенки, Зиновинці, Кудинка й Керданівка), проведених у 1764 і 1789 рр. [35] Такі люстрації здійснювалися задля визначення рівня доходів з державних маєтків й «кварцяного» збору (¼ чистого доходу з королівщин). У них містяться списки підданих цього ключа, опис їх панщинних повинностей, натуральних поставок та інші відомості про прибутки Жевуських з цих маєтків. Достовірність цього типу джерел не викликає сумнівів.

Надзвичайно інформативними й репрезентативними виявилися **акти обстежень та звіти адміністрації про фінансово-господарську діяльність**. Тут згруповано різноплановий матеріал. Насамперед заслуговує на увагу звітність провентових писарів (посадових осіб з числа цієї адміністрації) про господарський баланс подільських і волинських маєтків Жевуських (1743–1747, 1761–1773) [36–40].

Аналогічна звітність адміністрації про прибутки і витрати збереглася й для окремих ключів маєтків: Михалпільського (1723–1776) [41–43]; Лучинецького (1748, 1784–1786) [44]; Новокостянтинівського (1784–1799) [45–47]; Міньковецького (1762–1789) [48–50]. Господарські зв'язки між волинськими й подільськими маєтками Жевуських простежуємо за звітами про фінансово-господарську діяльність адміністрації Колоденського ключа (1764–1772), у яких неодноразово знаходимо записи стосовно фільварків Міньковецького і Михалпільського ключів та Росошського фільварку [51].

Адміністрація маєтків Жевуських була схильною до зловживань (незаперечні підтвердження цьому містяться в найрізноманітніших типах господарської документації), тому до її звітності слід ставитися обережно. Хоча ступінь спотворення реальної картини в них не може бути надто високим (через контрольованість М. Жевуським), все ж він певним чином впливає на проведення підрахунків з метою встановлення динаміки розвитку окремих галузей — зернового господарства (при визначенні врожайності), тваринництва (при визначенні реальної кількості поголів'я) тощо.

Характерною рисою архіву Жевуських щодо перелічених документів є те, що це один з небагатьох магнатських архівів (ще архіви Чарторийських і Вороничів [6, с. 21], де рапорти і звіти фільваркової адміністрації збереглися комплексно.

Їх суттєво доповнюють документи фінансово-господарського спрямування — **доручення, квити, розписки, рахунки, сумарії**, які доцільно характеризувати за єдиною схемою. Тут

перш за все заслуговує на увагу документація (рахунки, уривки з табелів реєстрів, сумарій прибутків) пов'язана з управлінням маєтками Жевуських у Подільському воєводстві (1753–1789) [52]. Не менш важливими є квитанції, кошториси та рахунки фінансового характеру з вказаних маєтків (1749–1767) [53]. Хоча така документація є менш інформативною за попередню, все ж своїм змістом заслуговує на більшу довіру.

Споріднену з попередньою документацією, однак окрему, групу складають **облікові відомості про прибутки з цих маєтків на Поділлі й Волині** (1762–1794) [54–55].

Цікавим є пакет різнорідних **документів** (витяги з угод, облікові відомості, квити, списки боргів), **пов'язаних з участю адміністраторів маєтків графів Жевуських у торговельних з'їздах — «контрактах» у м. Львові** (1752–1783) [56–57]. Тут, зокрема, укладалися угоди про перепродаж Жевуськими крупних партій подільської худоби на Захід. Лише ці матеріали дають змогу встановити обсяги такої торгівлі у 60-х роках XVIII ст.

Наближену за змістом інформацію містять й к**асові книги і журнали** Жевуських та адміністрації їхніх маєтків. Тут насамперед заслуговують на увагу: журнал обліку прибутків і витрат подільських і волинських маєтків Жевуських (1741–1775) [58], касовий журнал маєтків у Подільському воєводстві (1749–1771) [59], особиста касова книга Жевуських (1756–1787) [60], книга розрахунків з орендарями їхніх маєтків у Подільському воєводстві (1751–1775) [61], касові журнали (звіти) Головної каси їхніх маєтків (1765–1771) [62]. Цінним джерелом є й касовий журнал адміністрації маєтків М.Жевуського у Михалпільському й Новокостянтинівському ключах (1741–1767) [63]. Документація такого типу чи не найповніше відображає фінансову базу функціонування магнатського господарства. У ній фіксували надходження готівки за певний термін, зміни стану панської каси, грошові витрати та видатки, як на потреби Жевуських (наприклад, сплата боргів і відсотків по них), так і на утримання адміністрації. Зауважимо, що в інших магнатських архівах подібні збережені касові книги і журнали — поодиноке явище (наприклад, у архіві Потоцьких) [6, с. 19].

Комплексно стан господарювання у фільварках відображають **книги розпоряджень** (інструкції) М. Жевуського адміністрації його маєтків (нерідко без врахування регіональних відмінностей — одні й ті ж розпорядження іноді стосувалися його маєтків у Руському, Волинському й Подільському воєводствах [64, с. 56]. За умов значної розпорошеності маєтків існувала нагальна необхідність централізовано ними управляти, здійснювати контроль за діяльністю тамтешньої, ними призначеної, адміністрації, за надходженням та витратою доходів в маєтках, за виконанням підданим населенням повинностей. У зв'язку з цим практикувалось ведення книг розпоряджень, куди заносились настанови-інструкції Жевуських адміністрації їхніх маєтків. Дослідженню цих книг нами присвячено окрему розвідку, яка містить їх структурний аналіз, а також характеризує їх придатність як джерел [64].

Такі інструкції є цінним доповненням джерел статистичного виду (інвентарів, люстрацій), оскільки проливають світло на багато моментів, важких для розшифрування на підставі інших джерел. Однак практика не скрізь і не завжди була адекватною тому, про що вони розповідають.

Не останнє місце серед джерел займає різноманітна облікова документація, представлена **списками підданих** та відомостями про виконання ними повинностей. Найбільш цінною тут є книга обліку стягування натуральних поставок — овечої та свинної десятини — з підданих селян у Лучинецькому, Михалпільському та Новокостянтинівському ключах за 30 років (1742–1772) [65].

Підставою для аналізу зернового господарства головним чином стали с**татистичні відомості про посіви та збір зернових** у маєтках графів Жевуських у Подільському та Волинському воєводствах за 1742–1774 рр. [66].

При розгляді не менш важливої галузі фільваркового господарства — тваринництва, першочерговими у використанні стали різноманітні **списки сільськогосподарських тварин** з даними про витрати кормів для них. Це, насамперед, описи й реєстри поголів'я коней Ми-

халпільського ключа (1724–1768) [67–68]; списки поголів'я рогатої худоби в Михалпільському ключі (1766–1768) [69].

Першочерговими матеріалами для аналізу стану фільваркового **бджільництва** є переліки «скарбових пасік», списки пасічників, відомості про стягання «бджолиної десятини» і про прибутки від продажу меду в Лучинецькому, Міньковецькому (1745–1757) [70], Михалпільському та Новокостянівському (1741–1757) [70–71] ключах. Ці матеріали хронологічно продовжила облікова відомість про фільваркові пасіки, списки пасічників і звіти про сплату «бджолиної» десятини з цих маєтків за 1758–1777 рр. [72]. Вміщені тут відомості дають можливість комплексно охарактеризувати галузь, хоча одночасно викликають ряд застережень: підозріло високим в реєстрах є щорічний рівень списаних як загиблі бджолиних роїв; місцями складається враження про довільний облік адміністрацією отриманого меду та воску. Ці матеріали стали підґрунтям для окремої наукової статті автора [73].

Серед джерел нарративного характеру також варте уваги **листування між Жевуськими та адміністрацією їхніх маєтків про господарські справи** (1755–1756, 1766–1770, 1792–1798) [74–77]. Таку кореспонденцію породжувало тривале перебування магнатерії поза маєтками (у столиці — Варшаві, у місцях сеймування, за кордоном). Часто на її сторінках зустрічаємо суттєві деталі у вигляді настанов та розпоряджень, вказівки термінів проведення робіт, які інформативно доповнюють вищезгадані книги розпоряджень й подекуди в них відсутні.

У цілому комплекс майнових та господарських документів Жевуських стосовно Подільського воєводства у XVIII ст., а також їхня територіальна охопленість у цьому воєводстві, дають можливість всебічного аналізу тут магнатського господарства.

Список використаних джерел

1. Баранович А.И. К изучению магнатских архивов Украины // Проблемы источниковедения. — Москва, 1956. — Вып. 5. — С. 152–160.
2. Маркіна В.О. Документи польських архівів про соціально-економічні відносини на Правобережній Україні в XVIII ст. // Вісник Київського ун-ту. 1961. — № 3. — Серія історії і філософії. — Вип. 2. — С. 105–115.
3. Łonczyńska K. Smoleńska B. Zespoły archiwów magnackich i podworskich jako żródło do dziejów techniki rolnej // Studia dziejów gospodarstwa wiejskiego. 1960. — №1. — S. 162–196.
4. Zielińska T. Dokumentacja sytuacji majątkowej magnatów polskich w XVIII w. // Kwartalnik Historyczny Kultury Materialnej. Rocz. XL. 1992. — Nr. 1. — S. 47–50.
5. Балабушевич Т.А. Аграрна історія Галичини другої половини XVIII ст.: АН України, Інститут історії України. — К.: Наукова думка, 1993. — 140 с.
6. Маркина В.А. Магнатское поместье Правобережной Украины второй пол. XVIII века (Социально-экономическое развитие). — К.: Изд-во КУ, 1961. — 236 с
7. Serczyk W.A. Gospodarstwo magnackie w województwie Podolskim w drugiej połowie XVIII wieku. — Wrocław, Warszawa, Kraków, 1965. — PAN. Oddział w Krakowie. Prace Komisji Nauk Historycznych. — №13. — 168 s.
8. Центральний державний історичний архів України у Львові (далі — ЦДІАУЛ). — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. 394. — 7 арк.
9. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. 659. — 4 арк.
10. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. — 1930. — 1 арк.
11. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. — 1764. — 10 арк.
12. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. — 1838. — 70 арк.
13. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. — 1839. — 25 арк.
14. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. — 1765. — 5 арк.
15. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. — 1823. — 79 арк.
16. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. — 1826. — 50 арк.
17. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. — 1827. — 79 арк.
18. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. — 1808. — 5 арк.
19. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. — 1876. — 8 арк.
20. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. — 1685. — 4 арк.
21. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. — 1690. — 8 арк.
22. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. — 1692. — 40 арк.

23. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. — 1693. — 450 арк.
24. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. — 796. — 94 арк.
25. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. — 797. — 20 арк.
26. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. — 798. — 34 арк.
27. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. — 799. — 31 арк.
28. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. — 800. — 24 арк.
29. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. — 803. — 502 арк.
30. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. — 821. — 109 арк.
31. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. — 825. — 72 арк.
32. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. — 828. — 44 арк.
33. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. — 831. — 91 арк.
34. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. — 832. — 110 арк.
35. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. — 1350. — 24 арк.
36. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. — 1325. — 14 арк.
37. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. — 1611. — 28 арк.
38. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. — 1612. — 494 арк.
39. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. — 1614. — 17 арк.
40. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. — 1618. — 351 арк.
41. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. — 1319. — 95 арк.
42. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. — 1320. — 212 арк.
43. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. — 1322. — 27 арк.
44. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. — 1347. — 13 арк.
45. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. — 1348. — 46 арк.
46. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. — 1351. — 127 арк.
47. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. — 1352. — 77 арк.
48. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. — 1246. — 72 арк.
49. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. — 1313. — 107 арк.
50. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. — 1314. — 281 арк.
51. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. — 1231. — 77 арк.
52. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. — 1623. — 45 арк.
53. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. — 1622. — 39 арк.
54. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. — 1528. — 54 арк.
55. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. — 1530. — 169 арк.
56. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. — 1279. — 86 арк.
57. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. — 1280. — 59 арк.
58. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. — 1621. — 439 арк.
59. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. — 1619. — 60 арк.
60. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. — 1281. — 60 арк.
61. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. — 1620. — 420 арк.
62. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. — 1615. — 60 арк.
63. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. — 1532. — 137 арк.
64. Овсінський Ю. Книги розпоряджень Міхала Жевуського адміністрації маєтків у Подільському і Волинському воєводствах (30–70-ті роки XVIII ст.) // Записки НТШ. Праці комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін / Відп. ред. О.Купчинський. — Львів, 2000. — Т.CCXL. — С. 53–71.
65. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. — 1061. — 167 арк.
66. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. — 2231. — 59 арк.
67. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. — 2259. — 91 арк.
68. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. — 2267. — 39 арк.
69. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. — 1337. — 141 арк.
70. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. — 2245. — 130 арк.
71. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. — 1529. — 41 арк.
72. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. — 2248. — 117 арк.
73. Овсінський Ю. Фільваркове бджільництво на Поділлі у 30–90-х роках XVIII ст. (за матеріалами з маєтків Міхала Жевуського) // Наукові студії. Збірник наукових праць / Історико-краєзнавчий музей м. Винники. — Львів, 2015. — Вип. 6. — С. 340–355.
74. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. — 437. — 19 арк.
75. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. — 479. — 160 арк.
76. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. — 532. — 29 арк.
77. ЦДІАУЛ. — Ф. 181. — Оп. 2. — Спр. — 1617. — 351 арк.

Документ крізь віки: актуальні питання документознавства та інформаційної діяльності

Dokument przez lata: Aktualne pytania dokumentacji oraz działaności informacyjnej

Тези доповідей І Міжнародної науково-практичної конференції викладачів, студентів, аспірантів і молодих вчених

Комп'ютерне верстання: Кудряшова Альона

Здано до складання 10.11.2015